

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

MEDENİYET KÖPRÜSÜ BEŞ ŞEHİRLİ

AHMED SÜHEYL ÜNVER

ALİ FUAD BAŞGİL

EKREM HAKKI AYVERDİ

FETHİ GEMUHLUOĞLU

MÂHİR İZ

ŞEHİR - İNSAN

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

MEDENİYET KÖPRÜSÜ BEŞ ŞEHİRLİ

ŞEHİR-İNSAN

Her hakkı saklıdır.

© T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
KÜTÜPHANELER VE YAYIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
3455

KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ

523

ISBN: 978-975-17-3783-0

www.kulturturizm.gov.tr

e-posta: yayimlar@kulturturizm.gov.tr

Tasarım ve Uygulama

Ayhan Hazırlar

BİRİNCİ BASKI

Baskı: Kalkan Matbaası

Baskı Yeri ve Tarihi: Ankara, 2015.

Baskı Adedi: 5.000

Şehir - insan medeniyet köprüsü: Örnek kişilikler / [y.y.]. - Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015.

142 s.; 21 cm. (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları; 3442, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü kültür eserleri dizisi; 523).

ISBN 978-975-17-3783-0

I. Seriler.

920.056

ŞEHİR-İNSAN

MEDENİYET KÖPRÜSÜ: ÖRNEK KİŞİLİKLER

MEDENİYET VE EKSEN ŞEHİRLER

Bazı şehirler vardır ki, onların tarih içindeki oluşumunun, dönüşümünün, tasfiyesinin ya da yeniden kurulmasının ayak izlerini incelediğinizde, insanlığın tarih içindeki serüveninin köşe taşlarını da yakalayabilirsiniz.

Şehir-medeniyet ilişkisinin diğer bir boyutu da medeniyetlerin oluşum, yükseliş ve düşüş çizgilerinin en belirgin göstergelerinin bu medeniyetlerin eksen şehir niteliği taşıyan şehirlerdeki değişim sürecinde kendini göstermesidir. Pers medeniyetiyle Persepolis'in, Helen medeniyetiyle Atina ve İskender adı ile kurulan şehirlerin, Roma medeniyeti ile Roma şehrinin kader iniş-çıkışlarının paralel seyretmesi bunun açık bir işaretidir.

Şehir, insanoğlunu diğer yaratıklardan ayıran özellikleri yani insan doğasını anlamak isteyenler için olağanüstü bir malzemeler ve ipuçları manzumesi sunar. Şehrin doğasının insan doğasıyla bütünleştiği bu şehirler okunacak bir kitap, yorumlanacak bir hikâye, terennüm edilecek bir beste ya da şiir gibi kendisine bu duyarlılıkla yaklaşanlara ruhundan büyüleyici ilhamlar üfler. İnsan psikolojisinin dönemsel özelliklerini en iyi anlatan edebiyat ürünlerinin şehirler üzerinden yazılmış olması böylesi bir ilhamın sonucudur. Dostoyevski ve Gogol bu ruhu St. Petersburg'da, Sheakspeare ve Dickens Londra'da, Balzac Paris'te, Necip Mahfuz Kahire'de, Emin Ma'luf Semerkant'ta, Yahya Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar İstanbul'da aramıştır.

Tarihî akışın doğrultusunu belirleyici bir eksen rolü oynayan ve bu akışın anlaşılmasında ve anlamlandırılmasında bizler için yön gösterici bir pusula işlevi gören bu şehirler, medeniyetlerin eksen şehirleridir.

Medeniyetimizin eksen şehirlerinin tekrar hatırlanmasını sağlamak ve bu şehirlerin yetiştirdiği değerli kültür adamlarını gençlerle buluşturmak amacıyla yapılan **Şehir-İnsan** Medeniyet Köprüsü: Örnek Kişilikler Projesi'nin çok yerinde ve faydalı olacağına inancım tamdır. Bu vesileyle, projeyi gerçekleştiren Kültür ve Turizm Bakanlığımıza ve Prof. Dr. A. Halûk Dursun'a teşekkür ederim.

Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu

Başbakan

MEDENİYET ŞEHİR KÜLTÜR VE İNSAN

Sadece medeniyetimizin değil dünya tarihinin de büyük değeri İbn-i Haldun'un şehir, medeniyet ve insana dair işaret ettiği gibi: "Coğrafya kaderdir." Hakikaten coğrafya, insanın ve ona ilişkin her şeyin en güçlü belirleyicisidir. Kendi coğrafyanıza ne denli ayağınızı sağlam basar ve maddi manevi tüm yönleriyle hâkim olursanız bütün dünyayı da daha iyi anlama imkânı bulursunuz. Bazen coğrafyaya medeniyetlerin damgasını vuran, bazen de içlerinden doğan medeniyetleri şekillendiren şehirlerin önemi, işte tam da bu noktada daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde şehir-medeniyet ilişkisini, çağdaş dünya normları içinde okumak mümkündür. Şehirlerin dünya siyasetinin ve insanlığın temel anlayışlarının oluşmasında etkin aktörler hâline geldiklerini gözlemleyebiliyoruz. Dünyanın her tarafında Paris'ten Tokyo'ya, İstanbul'dan New York'a kadar büyük dünya şehirleri, ülkelerinin medeniyetini temsil etmekte ve aynı zamanda iddiasını yansıtmaktadır. Dolayısıyla, dünyaya kendimizi en doğru şekilde tanıtmak imkânı bulacağımız, medeniyetimizin kapılarını açacağımız mecra, kültürel ve tarihi açıdan çok yönlü ve katmanlı kadim şehirlerimizdir.

Toplum olarak geçmişimize olan hâkimiyetimiz nispetinde yaşam standartlarımızı yükseltebilir ve medeniyetimizin yüksek kültür

değerlerini gelecek nesillere aktarmamıza doğrudan etki eden şehirlerimizi ve şehirlerimizin yeni yerleşim alanlarını başarıyla şekillendirebiliriz.

Kuşkusuz şehirleri oluşturan ve ona anlam kazandıran insanın ürettiği kültür ve yaşam geleneğidir. Medeniyetimizin yansıması olan şehirlerimizin sadece yollar, köprüler veya binalarla değil, barındırdıkları ve doğal olarak aktardıkları kültürel değerlerle insanımızın yaşam kalitesini yükseltebilecekleri muhakkaktır.

“**Şehir-İnsan** Medeniyet Köprüsü: Örnek Kişilikler Projesi” ile medeniyetimizin iz düşümleri olan şehirlerimizi sadece mimari ve kültürel varlıklar bakımından değil, aynı zamanda insan unsuru üzerinden anlatmayı hedeflememizin temelinde insan odaklı bakışımız yer almaktadır. Şehirlilik kavramı üzerinde durarak, ürettikleri kadar şehirli olma kimliğiyle ön plana çıkan, medeniyetimizin temel değerleri kişiliklerinde hayat bulmuş bu mümtaz münevverleri gündeme getirmenin ve genç nesillere tanıtmının, Bakanlık olarak görevimiz olduğuna inanıyoruz. Sürdürülebilir bir şekilde kurgulanan projenin amacı hâsıl olana kadar devam etmesini amaçlıyor ve mümkün olduğunca geniş kitlelerle buluşmasını umuyoruz.

Ömer Çelik
Kültür ve Turizm Bakanı

İÇİNDEKİLER

NİÇİN ŞEHİR VE İNSAN / 11

AHMED SÜHEYL ÜNVER / 19

Ahmed Süheyl Ünver / 22

Ahmed Süheyl Ünver Kendini Anlatıyor / 32

Ahmed Süheyl Ünver'den Fahri Seyrek'e Mektup/ 39

ALİ FUAD BAŞGİL / 41

Mütefekkir ve Kamil İnsan Ali Fuad Başgil / 45

Nurettin Topçu'nun Kaleminden Ali Fuad Başgil / 54

Nurettin Topçu'nun Başgil'in Mezar Taşı İçin Yazdığı Metin / 55

Ali Fuad Başgil'den Gençlere / 56

EKREM HAKKI AYVERDİ / 61

Türk Mimarlık Tarihinde Ekrem Hakkı Ayverdi / 64

Tanıdığım Ekrem Hakkı Ayverdi / 76

Halil İnalcık'tan Ekrem Hakkı Ayverdi'ye Mektup / 84

Ekrem Hakkı Ayverdi'den Reşad Ekrem'e Mektup / 85

FETHİ GEMUHLUOĞLU / 89

Fethi Gemuhluoğlu / 92

Nuri Pakdil'in "Bağlanma" Adlı Eserinde Fethi Gemuhluoğlu / 96

Necip Fazıl Kısakürek'in Sözleriyle Fethi Gemuhluoğlu / 99

Tarihçi Mehmet Genç Fethi Gemuhluoğlu'nu Anlatıyor / 100

Fethi Gemuhluoğlu'nun Bir Yazısı: Yeniden Bir Merhaba / 104

Fethi Gemuhluoğlu'ndan Nuri Pakdil'e Mektuplar / 107

MÂHİR İZ / 111

İstanbul/Üsküdar Medeniyetinden Etkin Bir İz:

Muallim Abdullah Mâhir İz / 114

Mâhir Hoca'dan İzler / 130

Mâhir İz'den Mehmed Âkif Ersoy'a Mektup / 139

Mehmed Âkif Ersoy'dan Mâhir Bey'e Mektup / 140

NİÇİN ŞEHİR VE İNSAN?

Şehir, kültürün oluştuğu; medeniyetin, nesilden nesile aktarılacak geliştiği merkezdir. Bizim şehirlerimiz de kültürel değerlerimizle geliştirdiğimiz medeniyetimizin sahnesi; şehirlerimiz kültür ve medeniyetimizin taşıyıcılarıdır. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin deyimiyle: “Mimari ve şehircilik bizim dehamızdır.” Şehir, kültür, medeniyet ve şehirlilik, birbiriyle bütünleşmiş, ayrılmaz kavramlardır.

Şehir-insan

Tarihî dokusunu ve ruhunu kaybetmemiş, geçmişteki izleri silinmemiş, yüksek binaların altında ezilmemiş, yaşayanlarını yormayan kimlikli şehirleri ön plana çıkarmak, özelliklerini ve güzelliklerini vurgulamak, diğer şehirleri de bu konuda teşvik etmek büyük önem taşımaktadır. Tarihî özellik taşımayan modern şehirlerde ve yeni yapılaşan alanlarda da geleneksel kültürümüzün yaşam biçimine dayanan, çağına ait ama köksüz olmayan bir şehirleşme ideali benimsenmelidir.

Şehir merkezlerinin tarihî ve kültürel değerlere sahip alanlarının muhafaza ve ihyasıyla sınırlı kalmayıp, o şehirde yaşayan ‘insan’ unsurunu da merkeze alarak, tarihî ve kültürel değerlere sahip insanların yetiştirilmesinin önemi ön plana çıkmaktadır. Tarih, medeniyet ve kültür geri planının modern zamanlardaki ve modern şehirlerdeki insanlara, gençlere aktarılması hayati bir konu olarak görülmelidir.

* Prof. Dr. A. Halûk Dursun, Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşarı

Şüphesiz, şehrin en önemli unsuru insandır. Şehir, sadece ataları nesiller boyunca o şehirde yaşayanların değil her gün yeni gelenlerin de katılımıyla gelişen bir medeniyet merkezidir. Buradaki temel sorun bu katılımın şekillenmesinin nasıl olacağıdır. Katılımlar, şehrin kimliğiyle bütünleşerek, kültürel değer ve soyut-somut bütün varlıklar korunarak şehri zenginleştirmeli ve şehrin gelişimine ivme kazandırmalıdır. Özellikle şehre dışarıdan gelen gençler ve öğrenciler sadece barınma, beslenme, öğrenme, eğlenme ihtiyaçları karşılanarak yalnız bırakılmamalı, talimle (eğitimle) birlikte onların milli terbiye ve şehir kültürüyle yetiştirilmeleri de amaçlanmalıdır.

Şehir-İnsan Medeniyet Köprüsü: Örnek Kişilikler

Yeni neslin tarihini, kültürünü bilerek ve değerlerimize sahip çıkarak bugünün gelişen dinamikleri ile harmanlanması ve bütünsel bir bakış açısına sahip olması temel bir ihtiyaçtır. Bu sebeple öncelikle gençlerin ilgisini çekerek, rol model olacak değerlerimizin hatırlatılmasına ve anlatılmasına katkı sağlayacak “**Şehir-İnsan Medeniyet Köprüsü: Örnek Kişilikler Projesi**” geliştirilmiştir.

Şehir-İnsan Projesi, kültürel birikim ve medeniyet değerlerimizle gençler arasında bir köprü oluşturmaya imkân sağlayacaktır. Proje kapsamında, toplumsal gelişme ve kültürel değişimler karşısında geleneksel kültürden, geçmişe yönelik referanslardan kopan-koparılan yeni nesillere kültür kaynaklarımız, yaşama üslubumuz ve bu kültürün temsil ve tanıtımında önemli roller almış örnek kişiler anlatılacak, tanıtılacaktır.

Proje kapsamında belirlenen kişilikler, gençlere ve gelecek nesillere rol model olarak seçilmiş; teknoloji çağının ve globalleşmenin acımasız kültürsüzleştirme politikalarına karşı örnek alınabilecek şahıslardır.

Şehir-İnsan Medeniyet Köprüsü: Örnek Kişilikler Projesi’nin toplumu ve bilhassa gençleri şehir, insan, kültür ve medeniyet kavramları üzerinde düşünmeye teşvik edeceğini umuyor; bu çok önemli şahsiyetleri tanımaya davet ediyoruz.

Hekim, tıp tarihçisi, ressam ve müzehhip **Ahmed Süheyl Ünver**, geleneksel sanatlara ilgi kapısını açmış olması ve genç nesillere bu geleneği aktarması;

Hukukçu, fikir ve siyaset adamı **Ali Fuad Başgil**, hukuk ve demokrasiye adanmış bir ömür yaşamış olması, haksızlığa ve tepeden inmeciliğe karşı tavır alması ve gençlerin yetişmesi için özel kitap yazması;

Mimar-mühendis ve mimarlık tarihi araştırmacısı **Ekrem Hakkı Ayverdi**, Osmanlı kültür ve medeniyet coğrafyasının keşfedilmesine öncülük etmesi ve bu alanda gençleri yetiştirmesi;

Fikir-dava adamı, yazar ve şair olan **Fethi Gemuhluoğlu** anlatıcı, temsilci ve yaşatıcı yönleriyle, Anadolu'lu kaynağından uzaklaşmayan bir İstanbullu ve Osmanlı bilgesi olması;

Muallim, şair, müellif, mütefekkir ve mutasavvıf **Mâhir İz**, Osmanlı eğitim ve medeniyetinin son temsilcilerinden, muhafazakâr şehirli münevverliğin gösteriştten uzak ve rıyasız bir uygulayıcısı olması;

nedeniyle ilk beş isim olarak belirlenmiştir.

Bugün bize düşen ise; toplumsal ve kültürel hafızamızda iz bırakan; güzel giyinen, güzel Türkçe konuşan, güzel yaşayan beş şehirli çelebiyi, İstanbul efendisini Ali Fuad Başgil'in tabiriyle "Gençlerle Başbaşa" bırakma görevidir.

Projenin beş şehir ve beş kişi üzerinden kurgulanmasının amacı Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Beş Şehir" eserinin bu vesile ile hatırlanmak istenmesidir. Etkinlikler için belirlenen ilk beş şehir, Tanpınar'ın beş şehridir: **İstanbul, Ankara, Konya, Bursa, Erzurum**.

Şehir ve İnsan olmak üzere iki koldan yürütülmesi planlanan proje kapsamında kitaplar, tanıtıma yönelik filmler ve materyaller hazırlanacak; bilhassa Anadolu'da paneller, sempozyumlar, konferanslar ve sergiler düzenlenecek; şehir anketleri ve araştırmaları yapılacaktır. Elinizde tuttuğunuz kitap, projenin birinci aşaması için belirlenen ilk beş örnek şahsiyete ilişkin, büyük ölçüde daha önce yayımlanmış yazıları, mektupları, fotoğrafları ve çeşitli görselleri içermektedir. Yazıların seçiminde, şahsiyetleri en doğru şekilde yansıtmalarına özen gösterilmiş, onları ilk kez tanıyacak kişilerde

ilgi ve merak uyandıracak nitelikte olması önemsenmiştir. Kitapta, örnek şahsiyetlere yazılmış ve/veya kendi yazdıkları mektuplara ve kendi ifadeleriyle görüşlerini belirttikleri parçalara yer verilerek okuyucuyla, özellikle onlarla ilk kez karşılaşacak gençlerle daha da yakınlaşmaları hedeflenmiştir.

Medeniyet Köprüsü: Örnek Kişilikler

Bu çok özel şahsiyetlerin temel ve en önemli ortak özellikleri şehirli ve medeni olmalarıdır. Medeniyetimizin taşıyıcı köprüsü niteliğinde gördüğümüz bu örnek kişilikler; geleneksel kültürle gelecek arasında bağ kurabilen, bu konudaki çalışmalarıyla öne çıkan, geçmiş-gelecek, Doğu-Batı, devlet-millet özelliklerini yansıtmaya yeteneği olan değerlerimizdir. Geçmişe takılıp kalmamış, içinde doğdukları medeniyet ve harmanlandıkları kültürden aldıkları güçle yaşadıkları çağı yüksek seviyede algılamış ve bu sayede geleceğe ışık tutan özgün eserler ortaya koyabilmiş münevverlerdir. Hukuk, tarih, edebiyat, mimari, estetik, güzel sanatlar, inanç, Anadoluculuk, millî kültür konularındaki hassasiyetlerinin yanı sıra bu adı geçen şahsiyetler, geçmiş geleceğe taşıyan, gençlerin yetişmesine yönelik özel gayret sarf eden, mesai harcayan ve yazılı eserler ortaya koyarak yayınlarıyla da iz bırakan kişilerdir.

Aslında seçilen bu beş şehirli isim, medeniyetimize ve kültürümüze olduğu kadar birbirlerine de yakındır. Ortak bir kültürü, çağlarının şartları ve oluşturdukları çevre dâhilinde paylaştıkları görülmektedir. Aile tanışıklıkları kendi doğumlarının öncesine dayandığı anlaşılan Mâhir İz, Ahmed Süheyl Ünver'i, "Ressamlığı, tezhib ve minyatür gibi san'atlardaki kıymeti erbabınca müsellemdir. Bütün hayatınca tuttuğu defterlerin tedkikine bir kişinin ömrü yetmez. Her tedkik seyahatinden sonra bir sergi açar, seminer konuşması yapar, memleketin münevver ve mâruf simaları çevresinde toplanır, o asil tavrı, munis ifadesiyle her toplantıda hayranlarını artırır." sözleriyle tanımlar. Nurettin Topçu ise Başgil'in mezar taşı için, "Kırk yıl milletine ilim ve irfan aşılayan, ilmi âsârından, şahsı ilminden, kalbi âlemden büyük, Anadolu'nun asil evladı Ali Fuad Başgil burada

Rabbi'nin eşiğine ulaştı. Ruhu için Fatiha istiyor.” ifadelerini kaleme alır.

Beş Şehirliye Dair

Bu beş şehirli şahsiyeti İstanbul'da dar bir çevrede doğrudan tanıma imkânı bulanlar gerçekten talihliydim. Gençlerin onlara ulaşmasını iş edinen ve zamanında benim de tanımama vesile olan Sedat Yenigün ve Ali İhsan Yurt gibi şahsiyetleri rahmetle anıyorum.

İlk tanıdığım, Ali Fuad Başgil idi. Ortaöğretim çağında onun *Gençlerle Başbaşa* kitabını okumuş ve çok etkilenmişim. Dik duruşunu, vesayete karşı mücadelesini, uğradığı zulümleri çok dinledim büyüklerimden. Ama doğrudan kendisi ile tanışamadım.

Mâhir İz ve Süheyl Ünver ile de karşılaşmadım ama onlarla ilgili yazılan her satırı okudum, her anıyı dinledim. Talebelerinin, sohbetlerinde bulunanların bütün anekdotlarına merakla kulak misafiri oldum ve hocalarına nasıl bağlı olduklarına çok şahitlik ettim. Kütahtalyalı Ressam Ahmet Yakupoğlu'nun Süheyl Ünver'i; Prof. Dr. Mustafa Uzun'un, Ertuğrul Düzdağ'ın, Prof. Uğur Derman'ın, M. Şevket Eygü'nin Mahir İz'i anlattıkları sohbetlerine defalarca katıldım. Aile ve yakın çevresi, aldığı eğitim ve yaşam kültürü ile gerçek bir Osmanlı münevveri ve riyasız bir dindar olan Mâhir İz; dil ve edebiyat bilgisi, tavrı, tarzı ve nezaketiyle örnek bir şehirli olarak akıllarda yer etmiştir.

Ekrem Hakkı Ayverdi, bu isimler arasında bir bakıma en talihli olanı denebilir. Kurumsal yapılarla ve yayınlarla birçok kesime ulaştırılmıştır. Kendisini ilk defa, Galata Mevlevihanesi'nin kapısında görmüştüm. Görünüşüyle, şekliyle, duruşuyla, kıyafetiyle, etrafına hâkimiyetiyle beni çok etkilemişti. Bir lise talebesi olarak o çağlarda üzerimdeki bu ilk tesir; daha sonra onun yaptıklarını, çalışmalarını, yazdıklarını görüp öğrendikçe daha da büyüdü.

Fethi Gemuhluoğlu'nu ise şahsen tanıdım. Çok kısa bir dönem yanında bulundum ama üzerimdeki tesiri müthiş oldu. Kendisini düşünür, kültür, fikir, dava adamı ve benzeri ifadelerle tanımlamak mümkün. Bana göre ise “Gemuhluoğlu” denince akla gelen ilk

kavram ve özellik tartışmasız ‘aşk’tır. Fethi Gemuhluoğlu’na dair beni en çok etkileyen tanımlama, Necip Fazıl Kısakürek’in “...ateş hattındakilere sakalık eden, nakliye ve levazım kollarına yön veren hususi çevrelerde mayası halis bir gençlik yoğuran, gönlü tasavvuf kokusuyla ıtırılı...” ifadeleridir.

Yakın zamanda yayımlanan Gemuhluoğlu’nun Nuri Pakdil’e yazdığı mektupların üzerimde bıraktığı büyük tesir, samimiyet ve aşkla yazılmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu mektupların birinde Sezai Karakoç, Mehmet Çavuşoğlu, Erdem Bayazıt, Rasim Özdenören, Bahattin Karakoç, Kamil Turan gibi o zamanın gençlerini sorması, onları takip etmesi; “Sen hiç Kani Karaca’dan Sure-i Rahman dinledin mi? Ağlar oldun mu? Niyazi Sayın veya koca üstad Halil Can üflerken sen yeniden doğdun mu?” cümlesiyle de bir anda dünyadan el çekmiş bir derviş havasına bürünmesi kendisinin gönlül zenginliğini gösterir.

Onunla iletişim, “Sen hiç âşık oldun mu?” sorusuyla başlar ve alınan cevaba göre; önemsenir, derinleşir, yahut hiç gelişmeden orada kalır. Söylediklerinden çok sorduklarıyla, konuştuklarından çok konuşmadıklarıyla, kısacası hâliyle sıra dışı bir adam; Fethi Gemuhluoğlu.

1975 yılında tarihçi olmak istediğimi kendisine söylediğimde “Mutlaka Şam’a gitmelisin.” diye tavsiye etmiş ve heyecanla talimat yağdırmıştı.

“... Bıraktığımız Beyrut’u görüyorsunuz. Bıraktığımız Lübnan’ı görüyorsunuz. Bıraktığımız Suriye’yi görüyorsunuz. Bıraktığımız Irak’ı görüyorsunuz. Bıraktığımız Suriye meydana. ‘Fitnenin evveli Şam, âhiri Şam.’ Görüyorsunuz...” (Dostluk Üzerine isimli konferans, 22 Kasım 1975).¹

Dikkat buyurunuz; bunlar bugünden kırk yıl önce söylenmiştir...

Adam keşfetme ve adam kazanma konusunda büyük bir kabiliyet ve isabet sahibiydi. Kültürümüzdeki devşirme sisteminden himaye sistemine kadar devam eden adam yetiştirme geleneğinin en iyi uygulayıcılarından birisiydi. Öğrencilere sadece burs vermeyen, onları sadece okutmayan; aynı zamanda, onları okuyan, anlayan ve onlara

hedef gösteren, nefes veren, ruh üfleyen bir adamdı. Şehirliliği çok önemseyen; estetiği, Anadolu'dan İstanbul'a ilk defa gelen gençlere dersler hâlinde veren; ayakkabıyla pantolon rengi arasındaki uyumla hangi renk çorabın giyilmesi gerektiğini bile ihtar eden bir aile büyüğüydü.

Siyasetle ilgilenmez gözüken, siyasete girmeyen, ama ilm-i siyasetin ve ilm-i kıyafetin gerçek bir üstadıydı. Tarih okumaktan ziyade anlamaktan, feraset ve dirayetten kaynaklanan keşfü kerametiyle geleceği okuyan bir adamdı. Şu sözlerine bir bakar mısınız, ne kadar iddialı.

“... Bu büyük Osmanoğlu, bu efsânevi Osmanoğlu, bu İ'lâ-yi Kelimetullah üzere halkedilmiş olan Osmanoğlu... İ'lâ-yi Kelimetullah kendisine verilmiş olan Osmanoğlu ve alınmamış olan Osmanoğlu...” (Dostluk Üzerine isimli konferans, 22 Kasım 1975).²

Yeri geldiğinde umut veren, yeri geldiğinde de uykular kaçırın:

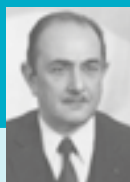
“...Tarihe dost değiliz. Coğrafyaya da dost değiliz. Coğrafyaya dost olmadığımızı göreceksiniz. Türkiye bir iç harbin eşiğindedir. Bir doğu-batı meselesi çıkabilir. Anadolu Beylerbeyliği'ni bile size çok görürler...” (Dostluk Üzerine isimli konferans, 22 Kasım 1975).³

Fethi Gemuhluoğlu'nu kırk sene sonra, tekrar yeniden keşfetmek, hissetmek, onun ön görülerine ve önsezilerine dikkat etmek ve dikkat çekmek düşüncesindeyiz.

Şehir-İnsan Medeniyet Köprüsü: Örnek Kişilikler, Türkiye'de son yıllarda gençlerin globalleşen, köksüzleşen ve geleneksel kültürden savrulan hâlini gördükçe sorumluluk makamının yapması gerekenlerin bir adımı, bir hamlesi olarak hayat bulmuştur. Benzeri çalışmaların mutlaka arkasının gelmesi gerektiğine inanıyoruz.

Notlar

- 1 Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu Kitabı. İz Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 32.
- 2 Age., s. 31.
- 3 Age., s. 33.

A H M E D S Ü H E Y L Ü N V E R

(d. 1898 İstanbul, ö. 1986 İstanbul)

Hekim, tıp tarihçisi, ressam ve müzehhip. Geleneksel sanatlara ilgi kapısını açmış kültür ve şehir insanı.

“San’at hevesim hekimlik tahsilim
esnasında inkişaf etti. Yani insanlığa karşı
şefkat ve bağlılık hislerim arttı; san’at beni
mütevazı, sessiz, mücadelesiz, bambaşka
bir adam yaptı. Ahlakımı düzeltmekte amil
oldu. En büyük sanatkar ahlaklı insandan
olur. Bir sanat eseri ahlak tezahürüdür.”

B a ş l ı c a E s e r l e r i

Selçuklular Döneminde Tıp
Selçuk Tababeti
İstanbul Risaleleri
A. Süheyl Ünver’in İstanbul’u
Fatih’in Defteri

17 Şubat 1898 tarihinde İstanbul'da doğdu.

1915 yılında Mekteb-i Tıbbiye'ye girdi.

1920 yılında tıp eğitimini tamamladı.

1921-26 yılları arasında Gureba ve Haseki Hastahaneleri'nde cildiye, dahiliye ve intaniye servislerindeki asistanlığından sonra 1927'de hekimlik uzmanlığını tamamladı.

1927-29 yılları arasında iki yıl Paris'te Pitié Hastahanesi'nde Prof. Marcel Labbe'nin yanında yabancı asistanı olarak çalıştı.

1930 yılında Türkiye'ye dönüşünde İstanbul Dârülfünunu Tıp Fakültesi'nde Tedavi ve Farmakodinami Kürsüsü'nde doçent olarak akademik hayata başladı.

1 Eylül 1932 tarihinde evlendi.

1939 yılında profesör, 1954 yılında da ordinaryüs profesör oldu.

1956 yılında serbest hekimliği bıraktı.

Ünver, Türk Tıp Tarihi Kurumu kuruculuğu; Türkiye Tıp Encümeni, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Milletlerarası Tıp Tarihi Cemiyeti gibi kuruluşlarda üyelik görevi yaptı.

Hekimlik, tıp tarihi, deontoloji, ilimler tarihi, kültür ve süsleme sanatları konularındaki yayınlarını 1920 yılından başlayarak kesintisiz olarak sürdüren Ünver'in kitap, monografi ve makale şeklinde iki bin dolayında yayını mevcuttur.

1967 yılında Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde ikinci bir Tıp Tarihi ve Deontoloji Kürsüsü kurdu. Buradaki derslerini emekli olduğu 1973 yılına kadar aralıksız sürdürdü.

Emeklilik dönemi ilmi ve sanat çalışmaları, yayınlar ve konferanslarla geçti.

Ahmed Süheyl Ünver, 14 Şubat 1986 tarihinde İstanbul'da Kalamış'taki evinde vefat etti.

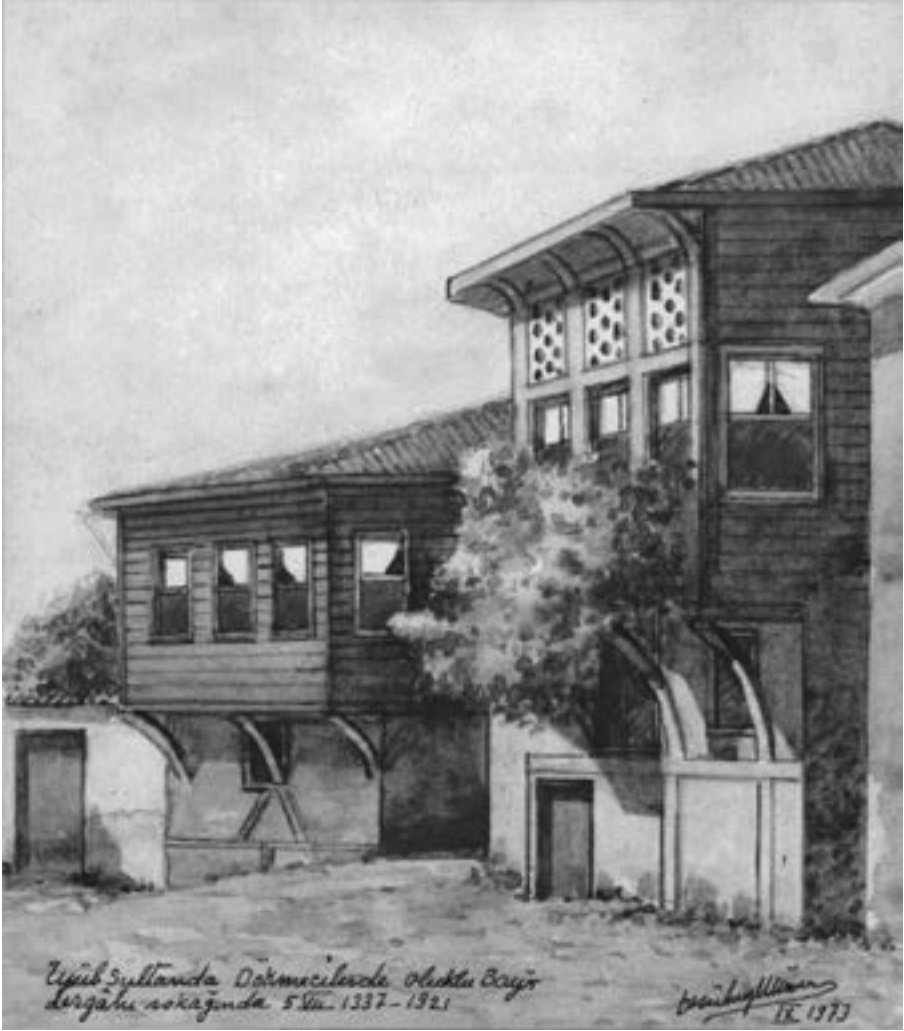
17 Şubat 1898’de İstanbul Haseki’de dünyaya geldi. Babası, II. Abdülhamid dönemi Posta ve Telgraf Nezâreti İstanbul Muhâberât-ı Umûmiyye müdürü Tırnovalı Mustafa Enver Bey, annesi XIX. yüzyılın ünlü hattatlarından Mehmed Şevki Efendi’nin kızı Safiye Rukiye Hanım’dır.

İlk ve orta öğreniminden sonra 1915’te girdiği Mekteb-i Tıbbiyye’yi 1920’de bitirdi. Hekimlik ihtisasına 1921-1923 yılları arasında Yenibahçe’de Gureba Hastahanesi’nde cildiye kliniğinde başladı. Ancak dâhiliyeyi istediğinden Haseki Hastahanesi’nin dahiliye kısmına geçti. Burada Âkil Muhtar Bey’in (Özden) asistanı oldu. Aile ocağında dedesi hattat Mehmed Şevki Efendi’nin konağında ateşlenen sanatçı yanını tıp tahsili sırasında geliştirme imkânına Medresetü’l-hattâtîn’de kavuştu. 1916-1923 yıllarında bu sanat yuvasında dönemin ünlü hattatları ile tezhip ve ebru ustalarını tanıdı. Yeniköylü Nûri Bey’den (Urunay) tezhip, Necmeddin Efendi’den (Okıyay) ebru dersleri aldı. Eniştesi hattat Hasan Rızâ Efendi’den sülüs ve nesih yazılarını meşketti. 1923’te Medresetü’l-hattâtîn’den

* Ahmet Güner Sayar. “Ünver, Ahmet Süheyl”. *İslam Ansiklopedisi*.C. 42, s. 350-352, Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.

1960'lar

Eyüp Sultan-Dökmeciler'de bulunan Oluklu Bayır Dergâhı Sokağı'nda, 1921

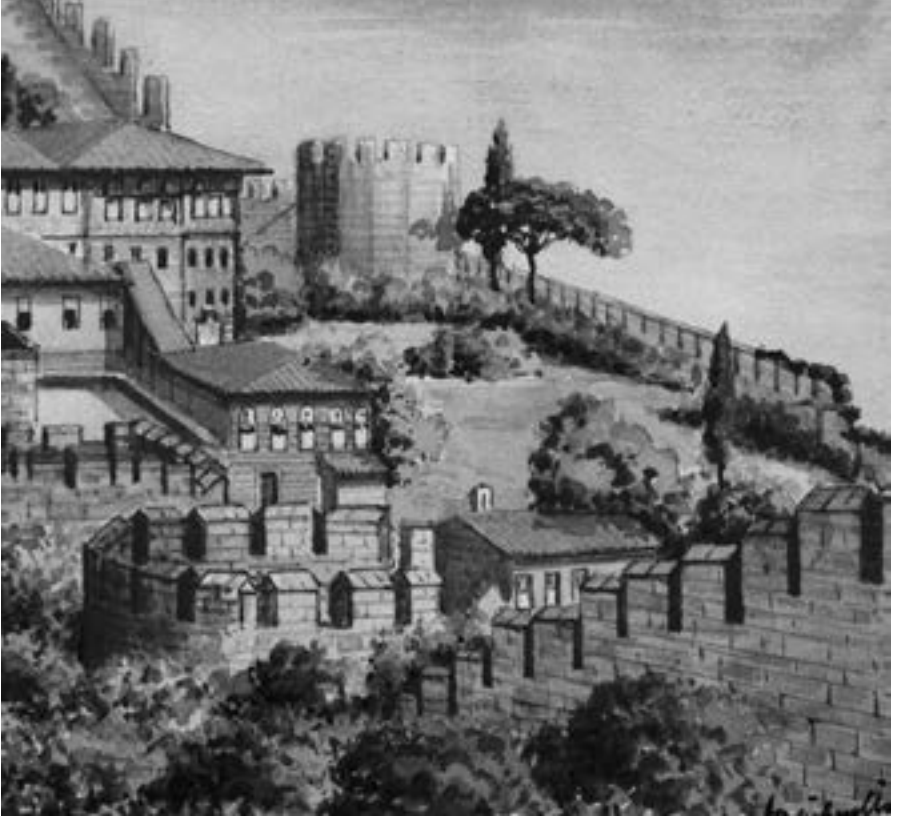
Suluboya çalışması yaparken kendisini seyreden gençlerle

tezhip ve ebru icâzetnâmesi aldı. Yine aynı yıllarda ressam Üsküdarlı Hoca Ali Rızâ Bey'in talebeleri arasına girdi. Bu hocasından karakalem ve sulu boya resim yapmayı öğrendi. Onunla birlikte İstanbul'un tarihî köşelerinin resimlerini yaptılar. Bu arada hekimlik ihtisası ile sanat çalışmaları sürerken dönemin mutasavvıflarından Abdülaziz Mecdi Efendi'nin (Tolun) sohbetlerine katıldı. 1927'de hocası Âkil Muhtar'ın desteğiyle Fransa'ya gitti. Paris'te Pitié Hastahanesi'nde Marcel Labbé'nin yanında "assistant étranger (yabancı yardımcı)" oldu ve hekimlik ihtisasını tamamladı. Paris günlerinde hekimlik çalışmaları yanında Bibliothèque Nationale'de Şark Yazmaları Bölümü'nde bulunan eserlerdeki tezhip ve minyatürlerden Türk süslemesinin nâdide örneklerini istinsah etti. Ayrıca Türk-İslâm tıbbına ait yazma kitaplar üzerine çalıştı. 1929'da Türkiye'ye döndü. Bu arada üç aylığına Avusturya'ya gitti. Viyana kütüphanelerindeki yazma eserleri inceledi, müzelerdeki Türk eserlerini tesbit etti. 1930'da İstanbul Dârülfünunu Tıp Fakültesi'nde akademik hayata geçti; Emrâz-ı

Dâhiliyye Kürsüsü'nde tedavi ve farmakodinami müderris muavini oldu. 1933'te gerçekleşen üniversite reformu esnasında Tıp Tarihi Enstitüsü'nü kurdu. Bu enstitü bünyesinde özellikle Türk-İslâm tıp tarihi araştırmalarına yönelik ilmî makalelerin yayımlandığı *Türk Tıp Tarihi Arkivi Dergisi*'ni çıkardı; Türk-İslâm tıbbına ilişkin temel kaynaklarının tercüme faaliyetini başlattı. 1939'da profesörlüğe, 1954'te ordinaryüslüğe yükseltildi. 1958-1959 yıllarında Amerika'da misafir profesör olarak bulundu. 1967 yılına kadar Tıp Tarihi ve Deontoloji Kürsüsü'nün başkanlığını yaptı, tıp tarihi ve deontoloji dersleri verdi. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ne geçti, burada ikinci bir tıp tarihi ve deontoloji kürsüsü kurdu. Tıp tarihi dersleri yanında Türk süslemesi seminerlerini yürüttü. Çeşitli ülkelerde düzenlenen tıp tarihi kongrelerine katıldı, tebliğler sundu. 1973'te emekliye ayrıldı. Emeklilik günlerinde çalışmalarını kesintiye uğratmadan sürdürdü; Tıp Tarihi Enstitüsü'ndeki tezhip derslerine ölümüne kadar devam etti. 14 Şubat 1986'da İstanbul'da vefat etti. Kabri Edirnekapi'da Sakızağacı Mezarlığı'ndadır.

Gıpta edilecek bir çalışma azmiyle engin bir araştırma ufkuna sahip olan Ahmed Süheyl Ünver'in İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi bünyesinde yaptığı tıbbî yayınlarında ağırlık Türk tıp tarihi üzerinedir. 1936 yılına kadar gerçekleştirdiği tıbbî neşriyatı dâhilî tabâbet konularına aittir. Ancak 1933 sonrasında Türk tıp tarihine yönelmiştir. Bu alandaki yayımları iki grupta toplanabilir. İlk grupta ünlü hekimlerin, İbn Sînâ, Sabuncuoğlu Şerefeddin, Hacı Paşa, Hekimbaşı Sâlih b. Nasrullah Efendi gibi şahsiyetlerin hayat hikâyeleri ve tabâbete katkıları incelenmiştir.

Rumeli Hisarı içi

Bilhassa onun son devir hekimleri için Âkil Muhtar Özden'den Esad Raşid Tuksavul'a kadar yazdıkları toplanacak olursa ortaya İbnüleminvâri "Son Asır Türk Hekimleri" başlıklı bir kitap çıkar. İkinci grupta tıbbî kurumlarla ilgili yazıları yer almaktadır. Bir Türk tıp tarihinin yazılamamış olması, Süheyl Ünver'i hekimlik öğretiminin yapıldığı kurumların tarihçesine ve eğitim biçimlerine dair özgün monografiler yazmaya yöneltmiştir. Yaptığı araştırmalardan sadece Selçuklu dönemi tıp tarihi kitap haline gelmiştir.

Aynı zamanda bilim ve sanat tarihi üzerine yoğunlaşmış, bilim tarihine dair araştırmalarında önce İstanbul, ardından Anadolu ve Avrupa kütüphanelerinde bulunan yazma eserler üzerinde çalışmıştır. Ünlü astronom Mehmet Fatin Gökmen'in Ünver üzerinde önemli bir etkisi vardır. Bir bilim tarihçisi olarak Selçuklu-Osmanlı alanında tecrübî ilimlerin gelişimini incelemiştir. Bu alanda dikkate değer eserleri *Ali Kuşçu* ve *İstanbul Rasathânesi*'dir. Bu arada başta İstanbul olmak üzere gezdiği her şehir için seyahat defterleri hazırlamış, bu defterleri şahsî intibaları, notlar ve gazete kesikleri, fotoğraflar, karakalem ve sulu boya resimleriyle zenginleştirmiştir. El yazması defterlerinde Evliya Çelebi ile Kâtib Çelebi'yi birleştirdiği, onlarda olmayan görsel malzemeyi defterlerine taşıdığı görülmektedir. Süheyl Ünver'in hazırladığı defterlerden sadece Süleymaniye Kütüphanesi'ne vakfettiklerinin sayısı 1.150'dir. Bugüne kadar bu defterlerden yirmi kadarının tıpkıbasımı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca konu başlıkları ve kişi adlarına göre düzenlediği defter ve dosyalardan oluşan zengin bir arşiv hazırlamıştır. Arşivinin bilim tarihiyle ilgili kısımlarını İstanbul'da Kandilli Rasathânesi'ne, tarihle alakalı 400 kadar dosyadan müteşekkil arşiviyle sulu boya resimlerini Ankara'da Türk Tarih Kurumu'na, şahsî kütüphanesi yanında tıp tarihiyle ilgili dosya ve defterlerini İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü'ne bağışlamıştır. Bunların dışında kızı Gülbün Mesarâda tamamlanmış defterler, dosyalar, tezhip, minyatür, katı örnekleri, sulu boya resimlerle tomarlar halinde tasnif edilmemiş zengin bir arşiv daha vardır.

Ünver'in sanata açık cephesi iki damar içerisinde mütalaa edilebilir. Önce bir sanat tarihçisi sıfatıyla Türk süslemesinin her dalı için özgün araştırmalar yapmıştır. Müzehhiplerden Baba Nakkaş, Kara Memi; minyatür ustalarından Ressam Levnî, Ressam Nakışî; hattatlardan Ahmed Karahisârî ve Mehmed Refi Efendi'ye dair neşriyatı bu cümledendir. İkinci olarak Ünver fitrî istidadının itici gücüyle zevkiselim sahibi bir sanatkârdır; usta bir müzehhip, ressam ve şairdir. Hem bu sanat dallarının Osmanlı'dan gelen çizgilerinin Cumhuriyet Türkiye'sinde devamına yardımcı olmuş, hem de

Ahmed Süheyl Ünver ve Ekrem Hakkı Ayverdi

Cumhuriyet'e intikal etmeden tıkanmış bazı sanat dallarının ihyasını gerçekleştirmiştir. 1940'lara doğru önce Güzel Sanatlar Akademisi'nde başlattığı, daha sonra Topkapı Sarayı Nakışhânesi'nde ve İstanbul Üniversitesi bünyesinde devam ettirdiği Türk süslemesi kurslarında öğrenciler yetiştirmiştir. Bir kültür tarihçisi olarak bilhassa Türkiye'de tıbbî folklorun kurucusu, araştırmacısı ve uygulayıcısıdır. Fâtih Sultan Mehmed dönemi İstanbul'undan başlamak üzere Selçuklu-Osmanlı Türk coğrafyasının tarihî her köşe taşı, mezarlık, cami, mescid, namazgâh, hamam, çeşme, sebil, konak, ev, bütün bunlar Ünver'in üzerine eğildiği araştırma konularıdır. Osmanlı asırlarına damgasını vuran tasavvufî akımlarla bunların temsilcileri, tekke âdâb ve erkânı yanında dergâhlarda kullanılan eşyalar üzerine sosyal tarihimizin karanlıklar içinde kalmış köşelerine de yayınlarıyla ışık tutmuştur. Akılselimin rehberliğinde ilmî çalışmalarını sürdürürken aynı zamanda kalp cephesini de tezyin etmiştir. Abdülaziz Mecdi Efendi'den aldığı

Ahmed Süheyl Ünver, Ekrem Hakkı Ayverdi ile Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Tezhip Nakışhanesi'nin sergi açılışında

ışıkla tasavvuf terbiyesine yönelmiştir. Onun bu vadideki gayretini gösterir izleri coşku dolu şiirlerinde, bu kültürünün yansımalarını tezhip, minyatür ve sulu boya resimlerinde görmek mümkündür.

Ünver'in düşünce dünyasında ve aksiyonda İstanbul'a özel bir önem atfettiği görülmektedir. Hazırladığı defterlerden onlarcası, makale ve gazete yazılarının yüzlercesi İstanbul'a aittir. Sadece kitap ve risâlelerden oluşan İstanbul yazıları beş cilt halinde İstanbul Risâleleri adıyla yayımlanmıştır. Bilhassa günümüzde her biri belgesel değerinde sulu boya resimleriyle İstanbul'da yok edilmiş tarihî mekânların varlığından insanları haberdar etmiştir. Bu sulu boya resimlerden 240 tanesi üç nefis albüm halinde A. Süheyl Ünver'in *İstanbul'u, Sevdiğim İstanbul, İstanbul'dan Bir Demet* başlıkları altında İstanbul Belediyesi tarafından neşredilmiştir. İstanbul'un önemini Ünver şu sözlerle dile getirmektedir: "İstanbul bütün Türk tarihinin, Türk coğrafyasının bir terkibi, bir hulâsası ve bir tecellisi olmuştur." Türk kültür bereketinin bu topraklardaki bekasına sönmeyen bir imanla bağlı, bu imanla eserler vermiş olan Ünver müktesebatının aydınlığında müstesna bir terkiptir. Akliselim, kalbiselim ve zevkiselim damarlarını başarıyla bir terkibe dönüştürmesi tasavvuf neşvesinden kaynaklanmaktadır. Gönlünü aklıyla birleştirmesi en belirgin çizgilerini tasavvufî şiirlerinde, tezhip, minyatür ve sulu boya resimleriyle dışarıya aksettirirken bilim ve sanat eserlerine taşıdığı gönül ve akıl birlikteliğini de İstanbul efendiliğiyle temsil etmiştir.

Ahmed Süheyl Ünver altmış yılı aşan telif hayatı boyunca başta tıp olmak üzere çoğu bilim, kültür ve sanat tarihine dair 2000'e yakın kitap, makale, tebliğ, ansiklopedi maddesi, gazete yazısı kaleme almıştır. Osman Nuri Ergin (I-II, İstanbul 1941-1952), Gönül Özdemir (1970, 1972), Aykut Kazancıgil ve Vural Solok (1973, 1981), Cevat Yalın (1985) Ünver'in bibliyografyası üzerine çalışmış, son olarak Gülbün Mesara, Aykut Kazancıgil ve A. Güner Sayar etrafı bir araştırma gerçekleştirerek Ünver'e ait 1886 neşir tesbit etmiştir. Ayrıca tarz-ı kadîm üzerine tasavvufî neşve ile yazdığı şiirleri toplanacak olursa ortaya bir "Dîvançe-i Süheylî" çıkacaktır.

AHMED SÜHEYL ÜNVER KENDİNİ ANLATIYOR*

1898'de İstanbul'da Haseki'de büyükbabam Hattat Şevki Efendi'nin evinde doğdum. Validem, Hattat Şevki Efendi'nin küçük kızı Safiye Hanım, pederim Muhaberat-ı Umumiye müdürü iken beni on bir yaşında yetim bırakarak ölen Tırnovalı Mustafa Enver Bey'dir. İlk tahsilimi ondan gördüm. Orta ve lise tahsilimi İstanbul'da yaptım. Heves ederek Tıbbiye'ye girdim ve hekim olarak Nisan 1920'de çıktım ki, tam 27 senelik hekimim. Gureba ve Haseki Hastaneleri'nde 7 sene asistan kaldıktan sonra hocam Prof. Akil Muhtar Özden 1927'de beni Avrupa'ya ihtisasımı ikmale yolladı ve iki sene Paris'te hocam Prof. Marcel Labbé'nin yanında tuttu. Boş zamanlarımda Paris'teki Bibliothèque Nationale'de Türk sanatı tarihi üzerine meşgul oldum. Tatillerimi İsviçre'de geçirdim. 1929 sonunda döndüm. Tedavi Kliniği'ne konkurla profesör agreje, 1933 Üniversite İnkılabı'nda, Tıp Tarihi ve Deontoloji doçenti oldum. Tıp Tarihi Enstitüsü'nü kurdum. 1938'de bu kürsülerin profesörü oldum. Her şeyden evvel severek hekimlik mesleğine girdiğim için muayenehanemde hususi hastalarımı bakıyordum. Tıp Tarihi Enstitüsü'nün kuruluşundan bugüne (1948) kadar 700 sayıda ufaklı ve büyüklü yazılarım çıkmıştır." (Ahmed Süheyl Ünver, Bursa Defterleri)

Ünver'in eser sayısı sonraları 1880'leri bulacak; vefatından sonra bile, hazırladığı notlardan ve arşivindeki defterlerden, suluboya ve karakalem resimlerinden hazırlanan kitaplar neşredilmeye devam olunarak bu rakam 2000'li sayılara ulaşacaktır.

Düzeltmekte amil olduğu tezhip sanatını, Medresetü'l-Hattatin'de geliştiren, aynı şekilde çocukken başlayan resim merakını Üsküdarlı

* Gülbün Mesara - Mine Esiner Özen. *Süheyl Ünver'in Bursa Defterleri*. Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2011.

Ahmed Süheyl Ünver, son yıllarında zevcesi, kızı, damadı ve iki torunuyla

Ressam Hoca Ali Rıza Bey'den incelikleriyle öğrenerek ilerleten Süheyl Ünver, "sanata intisabınız" sualine ise şöyle cevap veriyor:

"San'ata "merakım" olması gerekmez mi? Bu merakım dolayısıyla çok zamanlar muahezeler [kınamalar] işittim. Fakat bu benim elimde değildi. Ben irsi olarak san'ata bağlılık duyuyordum. Annemin babası Hattat Şevki Efendi meşhur hattattı. Onun dayısı Hattat Hulusi Efendi, damadı Emin Efendi ve dayım Sait Bey keza. Babam musikişinas. Babamın babası Hacı Mehmet Efendi ressam, Amcam Vasıf Bey hattat. İşte ben bu ruhların telakisinden doğunca bittabi san'ata irsi olarak girdim. Eğer bu saydıklarım hastalık da olsaydı onlara da tevarüs edebilirdim."

Gebze defteri. Hoca Ali Rıza Bey'in yaptığı eski ev resimleri ve Ahmed Süheyl Ünver'in notları

Ahmed Süheyl Ünver, Ankara'da Vakıflar Arşivi'nde çalışırken (1978)

“San’at hevesim hekimlik tahsilim esnasında inkişaf etti. Üsküdarlı Res-sam Ali Rıza Bey’den resim dersi aldım. Hattat mektebine tıbbiyede talebe iken girdim. Nuri Bey’den tezhip öğrendim. Bunlara heves etmem fena ol-madı. Benim ruhum üzerinde işlediğinden hekimliğimin insanlık tarafına da faydalı oldu. Yani insanlığa karşı şefkat ve bağlılık hislerim arttı; san’at beni mütevazı, sessiz, mücadelesiz, bambaşka bir adam yaptı. Yani ahlakımı düzeltmekte amil oldu. En büyük sanatkar ahlaklı insandan olur. Bir sanat eseri ahlak tezahürüdür. San’at merakım hekimliğim yanında benim zevk ve his cephemdir. Beni dinlendiren ve ruhumu ihya eden bu şubeyi bırakma-imkan yoktur. Veleve ki dünyayı değiştireyim.”

Nitekim ahlakı, bilgisi, öğrenme ve öğretme kabiliyeti fevkalade yüksek olan Süheyl Hocamız sözünde durmuş; 14 Şubat 1986 tarihinde Kalamış’taki evinde vefatına kadar hem tıp tarihi hem de kültür tarihi çalışmalarına ara vermeden devam etmiştir.

Ressam Feyhaman Duran, Süheyl Ünver'in portresini çalışırken (1959)

Süheyl Ünver, yurt içinde ve yurt dışında pek çok ülke ve şehir ziyaret etmiş; gittiği yerlerde tarih ve tabiat güzelliklerini küçük defterlere sulu boya resimleriyle aksettirmiş; mutlaka kütüphanelerini ziyaret ederek öncelikle yazma eserleri karıştırmış, okumuş ve defterine notlar kaydetmiştir. Bugün kaybolmuş pek çok tarihî cami, mevlevihane, medrese, türbe, müze, hamam, çeşme, köprü, köşk, yalı, kahvehane, ahşap konak ve evler, Süheyl Hocamızın arşiv defterlerinde yaşamaya devam etmektedir.

Ünver'in arşivini oluşturan 2.000 civarında defter ve dosya Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir. Bunların içinde el yazılarının yanı sıra binlerce küçük kara kalem ve sulu boya resim, desen ve çizimler, çeşitli küçük tezhip çalışmaları ile birçoğunu kendi çektiği fotoğraflar, kupür ve broşürler yer almaktadır. Kızı Gülbün Mesara'nın emanetindeki arşivinde de 500'e yakın defter, zarf ve kutular içinde binlerce not, el yapması tezhipler, lake cilt kapakları, levha, yazma eser ve sulu boya tabloları bulunmaktadır. Tıp tarihi arşivi, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi

Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı'ndadır. Ayrıca, Türk Tarih Kurumu'na da Fatih Devri'ne ait bir arşivi, dosya, minyatür, tezhip ve bir kısım sulu boya resimlerini bağışlamıştır.

Ahmed Süheyl Ünver, konuşmalarında ve yazılarında sık sık bir notlar arşivi kurulmasının lüzumuna işaret etmiştir. Kendisinin hazırladığı ülke, şehir ve kasaba defterlerinden başka, kütüphaneler, hattatlar, yazma kitap sanat ve malzemeleri, başta Hoca Ali Rıza Bey olmak üzere ressamlar, medrese, tekke ve mevlevihaneler, alim ve sanatkârlar, ramazanlar, takvimler, mimari, çini ve porselen gibi sanat dalları, şiir, müzik, kahve, tütün, çiçek sanatı, Osmanlı ve Türk yemekleri, yangınlar, matematik, astronomi, tıp ve tıbbi folklor vb. konu yelpazesindeki defter ve dosyaları bu arşivin temelini oluşturabilir.

Devasa arşivi içersinde Ahmed Süheyl Ünver'in Bursa defterleri ve suluboya resimleri ayrı bir yer tutmuştur. Ünver, ruhen bağlı bulunduğu ve memleketin manevi kalkınmasında önemli bir rolü olduğuna inandığı Bursa'yı çeşitli yönleriyle tanıyabilmek için önüne çıkan her fırsatı değerlendirmiş, en ufak bir ayrıntıyı dahi atlamamıştır. Böylece, Bursa'ya gerçekleşen her seyahati zengin arşiv notları, sulu boya resimler ve defterler hazırlamasına imkan veren fırsatlar haline gelmiştir. Ayrıca, Bursa üzerine yazılmış veya Bursa'nın çeşitli konularıyla yer aldığı elliden fazla matbu eseri vardır.

İçindeki Bursa sevgisini, "İdealist bir meclûbu olduğum Bursa'mıza her gidişimde kaybolur ve kendimi oralarda ararım." sözleriyle anlatan Ünver, bir Bursa dönüşünü de şu duygularla ifade etmiştir. "Geldim ama yeniden bende Bursa tahassürü başladı; ne yapmalı bilmem."

Bursa'nın imarıyla ilgili olarak yazdığı makalelerin birinde şöyle diyor:

"Bursa için hiçbirimizin yapamadığı mükemmel bir abidevi eser vücuda getiren Prof. A. Gabriel vaktiyle şehrin idarecilerine az mı söyledi? O, dünyada hemen yegane otorite olan bu kıymetli zatın sözleri zamanında dinlenmedi... O, "yeni yapılan hastanenin bu kadar çok katlı olması şehrin pitoresk tarafını bozuyor; Bursa Uludağ'ın eteğinde bir sath-ı mailde yapıldığına göre mürtefi binalar yapılamaz", dedi. Bu kadar makul bir görüş bizde hiç kabul edilir mi? İnadına denecek bir şekilde yapıldı."

AHMED SÜHEYL ÜNVER'DEN FAHRİ SEYREK'E MEKTUP*

12.X.1972

463

S.Bay Fahri Seyrek
Korluk Yol 4 Ev. 7 İZMİT

Aziz San'atkâr Dostum,
29.9.1972 tarihli tebrikinizi aldım teşekkür ederim.
Aynen Gülbün Mesara'ya yollayacağım.

Arada İzmit resimlerinde pek memnun oldum. Saatçi'nin evini öptüm. Ne olur? İstanbul'un eski havası sizlere ömür. Yani İzmit'in aşağısı bitti. Sıra şimdi yamaçlarda ve tepelerde. Yalnız evleri değil, sokakları, merdivenli yolları, dönemeçleri, çarşı ve dükkânları, otelleri daha pekçok binaları hizmetinizi bekliyor. En aşağı 50 konu var. Birgün bunları kitap halinde basarsınız. Acele etmek lâzım.

Selâm ve sevgilerimle.

ALİ FUAD BAŞG L

(d.1893 Samsun,  . 1967 İstanbul)

Hukuk u, fikir ve siyaset adamı. Hukuk ve demokrasiye adanmış bir ömür yaşıamış, kültür ve Şehir insanı.

“Şuna dikkat edelim ki mektebin sağlam bir hürriyet terbiyesiyle genç nesli yetiştirmesi ve bu yoldaki vazifesini hakkiyle yapabilmesi için, her Şeyden evvel, yürekleri sırf hakikat ve memleket aŐkıyla  arpan Şahsiyet ve karakter sahibi hocalara ve idarecilere sahip bulunması, yeni mektebin, hür bir müesseseye olması lazımdır.”

Başlıca Eserleri

Klasik Ferd  Hak ve Hürriyetler Nazariyesi ve Muasır Devletçilik Sistemi
La Vie Juridique des Peuples
Esas TeŐkilat Hukuku Dersleri
Gençlerle Başbaşa
Din ve Laiklik
Demokrasi Yolunda

1893'te Samsun'un Çarşamba ilçesinde doğdu.

İlk tahsilini Çarşamba'da, orta tahsilinin ilk yıllarını İstanbul'da yaptı.

1914'ten itibaren tahsilini yarıda bırakarak yedek subay sıfatıyla dört yıl Kafkas cephesinde savaştı.

1921'de Paris Buffone Lisesi'nden mezun oldu.

Yüksek öğrenimine Grenoble Hukuk Fakültesi'nde devam etti. Paris Hukuk Fakültesi'nde "Boğazlar Meselesi" konulu teziyle doktor oldu; ayrıca Paris Siyasî İlimler Okulu ile Edebiyat Fakültesi'nden diploma aldı.

1929'da Lahey Devletler Hukuku Akademisi'ne devam ederek burayı bitirdi ve yurda döndü.

Maarif Vekâleti Yüksek Tedrisat umum müdür muavinliğine atandı.

1930 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'nde doçent oldu. Bir yıl sonra aynı fakültenin Roma hukuku profesörlüğüne tayin edildi.

1933 yılının sonlarına kadar Hukuk Fakültesi'nde Roma hukuku, Gazi Terbiye Enstitüsü'nde de medeniyet tarihi dersleri okuttu.

İstanbul Üniversitesi'nin kurulması üzerine teşkilât-ı esâsiyye hukuku dersini okutmak üzere buraya geçti.

Mülkiye Mektebi'nde hocalık yaptı.

1937 yılında İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi müdürlüğünde bulundu.

Hatay anayasasını hazırladığı gibi 1937’de Hatay’ın bağımsızlığı konusunda Cenevre’de toplanan Milletler Cemiyeti Komisyonu’nda Türk heyetinin hukuk müşavirliğini yaptı.

1939 yılında ordinaryüs profesör oldu. Türkiye’de ilk defa iş hukuku dersini ihdas etti ve bu dersi okuttu.

1938-1942 yılları arasında İstanbul Hukuk Fakültesi dekanlığı yaptı.

Kısa bir süre Ankara’da Hukuk Fakültesi ile Mülkiye Mektebi’nde esas teşkilât hukuku dersleri verdi.

1943’te tekrar İstanbul Hukuk Fakültesi’ndeki kürsüsüne döndü.

1947 yılında Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti’ni kurdu.

27 Mayıs 1960 İhtilâli’nde Millî Birlik Komitesi tarafından 147 öğretim üyesiyle beraber üniversiteden uzaklaştırıldı. Bu öğretim üyeleri, özel bir kanunla üniversiteye iade edildiler. Başgil, bunu bir haysiyet meselesi yaparak üniversiteye dönmedi.

10 Nisan 1961’de emekliye ayrıldı.

15 Ekim 1961’de Adalet Partisi’nin Samsun listesinden bağımsız aday olarak senatör seçildi.

Cumhurbaşkanlığına adaylığını koydu. 27 Mayıs’ı savunan çevrelerin tepki ve baskıları sonucu cumhurbaşkanlığı adaylığından ve senatörlükten istifa etti.

1962’de İsviçre’ye giderek Cenevre Üniversitesi’nde Türk Tarihi ve Dili Kürsüsü’nde görev yaptı.

1965 seçimlerinde Adalet Partisi’nden milletvekili seçilerek tekrar parlamentoya girdi. Anayasa Komisyonu başkanlığını yaptı.

17 Nisan 1967’de vefat etti; kabri Karacaahmet Mezarlığı’ndadır.

MÜTEFEKKİR VE KAMİL İNSAN ALİ FUAD BAŞGİL*

Muhterem davetliler, Ali Fuad Başgil'in değerli hemşehrileri, hepinizi hürmet ve muhabbetle selamlarken, bu güzel toplantıya davet edildiğim için şeref duyduğumu ifade etmek istiyorum ve toplantıyı düzenleyenleri tebrik ediyorum. Bu fani dünyadan kırk yıl önce ayrılan, bu toprakların aziz evladı Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Hoca'yı hayırla anmak için burada toplanmış bulunuyoruz. Uzun yıllar ihmal edilen bir vefa borcunu ifa etmek için, onun şahsiyetini, değerlerini ve hizmetlerini hatırlayarak onu, şükran duygularımızla, rahmetle یاد etmek için buradayız.

Eskilerin eskimeyen güzel sözlerinden birisi: "Bir mekanın şerefi, orada bulunandan dolayıdır." der. Hocamın da buralı oluşu bu mekanı şerefli kılmıştır. Başgil Hocayı biraz tanıyan bir insan olarak onun varlığı sadece Çarşamba veya Samsun'a değil, tüm Türkiye'ye şeref vermeye yeter. Zira O'nu yetiştirmiş, çevresini aydınlatan bir aydın ve mütefekkir bir şahsiyet olarak biliyorum. Ama o aynı zamanda insan olmanın kemaline ulaşmış, çevresini aydınlatan müstesna bir kişidir.

Bu yönüyle Başgil Hoca, tanıdığım yüzlerce kişinin içinde sevdiğim, saydığım nadir birkaç kişiden biridir. Osmanlı Cihan Devleti'nin zeval yıllarında 19. asrın sonlarına doğru Hafız İbrahim Efendi'nin torunu ve Mehmet Şükrü Bey'in oğlu olan muhterem, Çarşamba'da dünyaya gelmiş, uzun hizmet ve mücadeleli yıllarından sonra ömrünü İstanbul'da tamamlamış bulunuyor.

* Süleyman Yalçın. "Mütefekkir ve Kâmil İnsan Ali Fuad Başgil." *Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil Bildiriler Kitabı*. (ed. Cevdet Yılmaz). Çarşamba Belediyesi, Samsun, 2011.

“İyilięi ve adaleti sevecek,
kötölükten ve zulümden nefret
edeceksin. Yalnız nefret edip dur-
mayacaksın, hem de onunla müca-
dele edeceksin: Muktedir isen elin,
kolunla; değilsen sözlerin ve yazı-
larınla; buna da muktedir değilsen
kötölük ve zulüm yapanlardan yüz
çevirip onlara selam vermemek ve
merhaba dememek suretiyle müca-
dele edeceksin. Bahtiyar o memle-
kettir ki, vatandaşları bu terbiye ile
bezenmiştir...”

Ali Fuad Başgil. *Demokrasi Yolunda*. Yağmur
Yayınnevi, İstanbul, 2014.

Tahsile ilk başladığı kasabasındaki kendi öz kültürünün ve değerlerinin müdafaası için gazi mertebesine ulaştıktan sonra, zamanın önde gelen bir fakültesinde, Fransa'da uzun yıllar kalan orta ve yüksek tahsilini tamamlayan, kendi öz kültürüyle Batı devletleri arasında kültür şokunu da yaşayan Hoca, buna rağmen kendi öz kültürünün kök değerlerini kaybetmemiş, bir alafranga Ali Fuad Başgil olmamıştır.

Atomun sırrını ve insanın DNA formülünü de çözen inanılmaz teknolojiyi, O (Allah) insanoğlunun emrine vermiş bulunuyor. Fakat bu varlığın sırrı, insanın manası ve hayatın gayesi için hala bir ipucu bulunabilmiş değil. Bunu öz kültürümüzde, Yunus'un da, Mevlana'nın da, Şeyh Galib'in de bulunduğunu zannediyorum.

Ali Fuad Başgil ve onu takip eden son Osmanlı kuşakları bunları öğrenerek hayata başlıyor. Bizim gibi Cumhuriyet kuşakları ise bunlardan mahrum olarak yetişiyor.

Bu hayat yolunun inişli çıkışlı yolunda rahmi ve inayetiyle her meslekten ve meşrebden bilinen ve tarihe geçen, tanınan yüzlerce insanla tanıştım. Bu geniş kadro içinde yakını olduğum, ismi geçince hafızamda ayrı bir yeri, sevgi ve saygısı devam eden isimlerden biri de Ali Fuad Başgil'dir. Onu kısaca gerçek bir Osmanlı münevveri, namuslu, dürüst Türk aydını, alim ve mütefekkir kâmil bir insan olarak tanıyorum. Onu ilk defa ne zaman nerede tanıdığımı ayan beyan hatırlayamıyorum. Öğrencilik yıllarım ve mesleki ilerleme senelerimin geçtiği dönemde, 1945-1965 yıllarında Çemberlitaş ve Sultanahmet'te oturduğumuzun ayrı bir önemi olduğunu sanıyorum. Zira Sultan Ahmet-Beyazıt ekseni ve çevresi, Cağaloğlu, Bab-ı Ali ve Kapalı Çarşı ile son asırların tarihinde çok önemli hadiselerin cereyan ettiği bölgedir. Bu merkez, bir tarafta camileri, basın kuruluşları,

ticaret ve ilim merkezleri, üniversiteyle siyasetin buluştuğu topluma yön verilen makamı ifade eder. Sözünü ettiğim Beyazıt Ayasofya'ya da Sultanahmet eksenli, Osmanlı Cihan Devleti'nde idare ve kültür merkeziydi. Cumhuriyetle birlikte bu merkez Ankara'ya taşınsa da bu müessese basın yayının gençlik teşekkülünün aynı mekanda bulunuşu, son 25 yıl istisna edilirse buranın önemi hala devam etmektedir. Fakülte ve akademisyenlik yıllarımın geçtiği, 1945-1965 yılları arasında yaşadığım bu muhit, eski Eminönü Halkevi, Gençlik Teşekkülleri, Muallimler Birliği gibi kuruluşlarla gazetelerdeki yazıları, Çemberlitaş ve Beyazıt'taki konferansları ile bilgi ve görüşleri

Ali Fuad Başgil, hocalık yıllarında

bize ulaşıyor ve bilhassa din ve laiklik üzerindeki doyurucu ifadeleri kitaplaşıyordu.

Esasen beni en çok etkileyen husus, onun din ve laiklik üzerindeki görüşleridir. Bunlar bizim yanlış görüş ve tutumlar içinde olduğumuzu gösteriyor.

Ali Fuad Hoca'yı, daha önceden tanıştığımız ve evime yakın olduğu için komşum bulunan Nurettin Topçu Hoca vasıtasıyla tanıdım. İstanbul'da özellikle Beyazıt Çemberlitaş'ta Muallimler Birliği'nde ya da Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nde, 1955'ten sonra, Marmara Otelindeki konuşmalarında İnsan Hakları, Demokrasi ve bilhassa Din ve Laiklik konulu konferanslarında ondan çok etkilenmiştik. 1958 yılından sonra ise eşimle beraber evine sık gider eski ticaret erbabından kayınpederi Aziz Bey'i, Nüvide Hanım'ı, anne ve teyzelerini oradan tanırdım. İsviçre'ye, şeker hastası olan Aziz Bey'e, refakat etmek için gitmiştim.

1950 Demokrat Parti'nin kuruluş ve gelişmesi, iktidar yılları ve sonrasında baskı altında bulunan İslami hareketlerin yavaş yavaş kıpırdanmaya başladığını hatırlıyorum. 1949 yılında İlim Yayma Cemiyeti'nin kuruluşunda Ali Fuad Hoca'nın yol gösterici rolünü hatırlıyorum. Daha sonraki yıllarda da aynı grubun Sönmez Neşriyat için yine Ali Fuad Hoca'nın direktifiyle birçok toplantı yapıldığını hatırlıyorum.

1957 seçimlerinde DP yine kazanmış, CHP mebusları bu seçimde artmış ise de yine muhalefetin başını çekiyordu. Bundan ötürü Menderes iktidarı ile çetin bir kavgaya girişmişlerdi. İşte o yıllarda aklıselimini kaybeden siyasetin her iki tarafı da işin hal yoluna yanaşmadan olayları germeye devam ederken, Cumhuriyet tarihinde ilk defa iktidarı ve meclisi kapattıran bir askerî darbe gerçekleşti. Genç ve tecrübesiz askerlerden oluşan cunta, akıl almaz işler yaptı. 27 Mayıs ortaya çıkmadan evvel Ali Fuad Hoca, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in "bu çıkmazdan nasıl çıkarız" sorularına Ankara'da çok makul çözümler dile getirmiş idi.

Ali Fuad Hoca, işin kısa yoldan halledilmesi için evvela hükümetin çekilmesini ondan sonra bir anlaşma hükümeti kurularak,

cemiyet içindeki bu yükselen sınıftı çözelim demişti. Fakat bu iş olmadı. Nihayetinde 27 Mayıs sabaha karşı Türkeş'in sesinden tanıdığım darbe patladı. Sabah sokağa çıkma yasağı vardı. Sultanahmet'teki evimden çıktım. Gizlice sessiz, kimse sokaklardan Beyazıt'ta oturan Rahmetli Hasan Basri Çantay'ın evine gittim. Kapıyı çaldım ve kapıda beni gördüğü zaman "Oğlum, bu darbe İslam'a ve Türk Milletine karşıdır" dedi. Bu teşhisinin daha doğru olduğuna işaret etmek istiyorum.

1961 yılında Hoca, kurucu meclisin kuruluşunun hukuka uygun olmadığını yazdı diye alelacele Balmumcu Çiftliği'ndeki askerî kışlaya alındı. Ben de onun ziyaretçilerinden birisiydim. Mesleki bilgi aktarmak üzere 1964 ortasında Amerika'ya acilen gitmem gerekiyordu. Hoca ve eşini aradım ve haberleştik. İsviçre'de evlerinde iki oğlum ve eşimle de misafiri olmuştuk.

Ali Fuad Hoca'nın gelişi onu Nurettin Topçu Hoca ile Ankara'ya gönderişimiz ve senatörlüğü de bıraktıktan sonra İsviçre'ye gidişini ve orada Fransızca olarak *27 Mayıs'ın Sebebi ve Neticeleri* isimli eserini hazırladığını biliyorum. Bu aziz insanın edebinin, görgüsünün, terbiyesinin örneklerini askerî kontrol altındayken, hapisaneyken, İsviçre'deyken, Fener yolundaki evindeyken her zaman gördüm. Eşim İstanbul'a döndü. Ara sıra gidiyor ve eşimle görüşüyordu. 1967'nin ortasında ben yurda dönecektim. 1967 Nisan'ında vefat haberini onlardan ve gazetelerden öğrendim. Fevkalade üzüldüm. Ancak bu Nisan ayının ayrı bir özelliği var. Bir kere Peygamber Efendimizin kutlu doğum haftasının kutlandığı aydır. Rahmetli Hocam'ın bu diyardan öbür diyara gidiş tarihi de bu ay.

Son söz olarak Başgil için şunları belirtmeliyim: O her şeyden önce bir Osmanlı münevveriydi. Aile ocağında, doğduğu Çarşamba'daki okul yıllarında ve muhitinde gördüğü değerleri, Birinci Cihan Harbî'nde müdafaa etmek için kazandığı gazilik rütbesinin manasını, orta ve yüksek tahsilini yapmak üzere gittiği, doktorasını tamamladığı Garbın lider ülkelerinden birinde asli şahsiyetini kaybetmeden, inkar etmeden, ülkesine dönmüş, her şeyin değiştiği, eski değerlerin geçerliliğinin kalmadığı, onlarla irtibatın kesilmek istendiği bir ortamda şaşırmadan, değişmeden, onları inkar etmeden, yoluna ve mesleğine, milletine hizmet veren nadir bir alim, mütefekkir ve kâmil insan olarak onu selamlıyorum.

Ali Fuad Başgil Hoca'nın müstesna bir hususiyet ve kabiliyetini de belirtmem gerekiyor: Bu, O'nun erişilmez güçteki ifade tarzı ve üslubudur. Gerek günlük konuşma ve yazılarında doyulmaz üslubu gerekse dersleri konferansları ve kitaplarına kadar uzayan inandırıcı beyanları ve ifadeleri çevresindekileri özellikle meş'um 27 Mayıs 1960 olayı öncesi ve sonrasında basındaki seri yazılarında görülür. Nitekim O'na yurt çapında sevgi ve ümit kaynağı, bu yazılar olmuştur. Bu hakikati, "düşükler, gericiler" gibi suçlamalara maruz kalan millet çoğunluğu, şehirlerdeki aydınlardan, kasaba ve köylerdeki vatandaşlara ve dağ başındaki çobanlara kadar uzanan, millet çapında bir sevgi, takdir ve umut kalesinin tek kaynağıydı.

İnsanlığın, millî kültürümüzün öz değeri olan İslam'a inanmış, onun bazı vecibelerini yerine getirememenin üzüntüsünü duyduğunu bize bizzat hissettirmiş, o acıları hissettiren bir kişilikle her adımda hakkı ve doğruyu arayan bir alim, bilge ve kâmil bir insan olmasının idrakiyle ömrünü hizmetlerle tamamlamış, kişiliğiyle Türk aydınlara timsal olmuştur. Onu, bu şahsiyetiyle tanıyor, hayırla anıyor, hatırası önünde saygıyla eğilirken Allah'tan rahmet ve mağfiret diliyor, sizlere de hürmetlerimi sunuyorum.

NURETTİN TOPÇU’NUN KALEMİNDEN ALİ FUAD BAŞGİL*

Merhum Ali Fuad Başgil’in hukuk ilminde memlekete getirdiği eser, geçen asrın sonunda *Mecelle*’yi bir ilmi heyetle birlikte tedvin eden Cevdet Paşa’nın fikrî hareketinin daha geniş alanda devamı gibidir. O, unutulmuş ve inkâra uğratılan İslâm düşüncesini Batının ilim zihniyet ve metotlarıyla değerlendirecek tanıttı. Hukuk kültürünü gençliğe sunduğu ahlâk aşısı ile tamamlamaya çalıştı. Vatan sevgisinin, ancak ilim aşkı ve fazilet imaniyle gerçek olacağını anlattı. Siyasî ve hukukî müesseselerin ahlâka dayanmadığı yerde millet kavramının vehimden ibaret olduğunu gösterdi. Hak davasına bütün iman edenler gibi haksızlığın karşısında isyanı öğretti. Bu isyanı bizzat kendi şahsiyle gerçek yaptı, örnek ve önder oldu.

Bir gençlik onu, hakikat ve fikir adamı olarak hayranlıkla takip etti. Bir millet onu, hareket ve isyan kahramanı olarak tebcil etti ve bağrına bastı. Lâkin Ali Fuad’ın fikirleriyle hareket kudretine, irfanıyla isyanına çok daha üstün bir tarafı var ki onu sözle anlatmak muhâl. İfade onu küçültür, tasvir düşürür. O, bir kalp cevheridir. İncil’de söylendiği üzere “saf kalpler ne bahtiyardır! Çünkü onlar Allah’ı göreceklerdir.” Onun kalbi nice Cennet nuru ile yıkanmış, Allah eliyle sunulmuş Dost hediyesi, hislerin ve aklın hiçbir zaman kavrayamayacakları İlâhî bir cevherdi.

O kalbi görebilenler ne bahtiyardır!

* Nurettin Topçu. *Millet Mistikleri*. (Yay. Haz. Ezel Erverdi-İsmail Kara). Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.

Nurettin Topçu’nun el yazısıyla muhafaza edilen bu yazı 1970 veya 1971 yılında MTTB’nin düzenlediği Ali Fuad Başgil’i anma toplantısında yapılan konuşma metni olmalıdır.

**NURETTİN TOPÇU’NUN
BAŞGİL’İN MEZARTAŞI İÇİN
YAZDIĞI METİN:**

“Kırk yıl Türk Milleti’ne ilim ve irfan aşılayan, ilmi âsârından, şahsı ilminden, kalbi âlemden büyük, Anadolu’nun asil evladı, Ali Fuad Başgil burada Rabbi’nin eşiğine ulaştı, ruhu için Fatiha istiyor.”

ALİ FUAD BAŞGİL'DEN GENÇLERE *

...

Gönül ister ki, mekteplerimiz, ilkinden yüksek tahsilin sonuna kadar, derece derece gençlere öğrenme ve yetiştirme yolunda emniyetle yürümenin usulünü öğretsin; çalışıp muvaffak olmanın sırrını göstere sin. Mektep, bilgi imal eden bir fabrika halinde çalışmasın ve gençlerin yalnız zekaları üzerinde kalmasın, iradeleri üzerinde de dursun ve onların ruhî terbiyelerini yapsın. Çünkü insanın kıymet ve kuvveti, bilgisinin genişliğinde olmaktan çok, benliğine sahip ve iradesine hakim olabilmesinde; iyi huylarında ve ruhî terbiyesindedir. İrade ve ruh terbiyesi ise, ayrı bir iş tir. Bu, ders ve kitap okuyup ezberlemekle elde edilmez. Bununla beraber, herkes biliyor ki, haddini aşan sınıf mevcudu ile dolup taşan mekteplerimizin hiç meşgul olmadığı işlerden biri budur.

İşte bu boşluğu göz önünde tutarak ve bir taraftan okuduklarından, bir taraftan da uzunca süren bir talebelik ve hocalık hayatımın tecrübelerinden istifade ederek gençlere muvaffak olmanın sırrına ve çalışmanın usulüne dair bir fikir vermek isteyeceğim. Biliyorum ki, bir gencin beklediği ve bir gençten beklenen de muvaffak olmaktır. Yani mektep sıralarında ise iyi bir surette tahsilini bitirmek, hayata atılmış ise, cemiyet içinde umduğu ve layık olduğu yeri almaktır. Genç arkadaşım! İddiasızca

* Ali Fuad Başgil. *Gençlerle Başbaşa*. Yağmur Yayınevi, İstanbul, 2012.

söylüyorum ki, sana burada bu gayeye götürecek en doğru ve emniyetli yolu göstereceğim.

Gerçi muvaffak olmak, mesut olmak demek değildir. İnsan muvaffak olur, cemiyet içinde özlediği yerin daha üstününü bile alır da, mesut olmayabilir. Servetin, iktidar ve şöhretin son haddine varmış nice insan vardır ki, içi daima saadet dünyasının hasretiyle yanıp tutuşur. Mükellef apartmanlarda, göz kamaştırıcı bir konfor ve lüks içinde yaşayan insanlar görürsün ki, bunların hepsini bir günlük saadetle değiştirmeye hazırdırlar. Çünkü, saadet tamamiyle gönül işidir. Ve içimizdedir. Onu kendi içimizden başka bir yerde sanıp aramak ve saadeti sırf servet, iktidar ve şöhrette görmek çölde serabı su zannetmektir.

Bununla beraber, saadetin yolu, muvaffakiyetin yolundan ayrı da değildir. Ve saadet ülkesi, muvaffakiyet diyarının, biraz daha ilerisindedir. Bu diyarı aşmadan saadete erişmek, imkansız değilse de, çok güçtür. Muvaffak olmuş bir insan için saadete kavuşmak ise kolaydır. Yalnız birazcık daha gayret işidir.

Yolcum! ben sana bu esercikte muvaffakiyet diyarının yolunu göstereceğim. Sen istersen, ondan ötesine, kendin gidebilir ve özlediğin saadeti bulabilirsin.

Feneryolu, Mayıs 1949

...

Birinci Dünya Harbi'nde, dört buçuk sene, Kafkaslarda cepheden cepheye koştuktan ve bu felâketli harbin bütün sefalet ve ıstırabını çektikten sonra, nihayet İstanbul'da terhis edildim. Terhisimin ilk haftalarında müthiş bir avarelik ve kararsızlık içinde kaldım. Ne yapmalı ve hayatta nasıl bir yol tutmalıyım? Yarım kalan tahsilime devam mı etmeliydim; yoksa terhis edilen birçok arkadaşlarım gibi, tahsilden vazgeçip iş hayatına mı atılmalıyım? İçimi kemiren bu tereddüdü yenemiyor, bir türlü karar veremiyordum. Görüp konuştuğum kimseler beni hep tahsil hayatından soğutuyor ve bir iş tutmaya teşvik ediyordu. Bir aralık, Sirkeci kahvelerinden birinde genç bir tüccar hemşehrime rastladım. Mal almaya gelmiş. Bana ne yapacağımı ve ne iş tutacağımı sordu. Ben de kararsız olduğumu, fakat gönlümün tahsile dönmeye aktığını söyledim.

“Şaşarım aklına, okuyup da kütüphane faresi olacağına, benim gibi iş yap da para kazan” dedi.

Bilâhare hırsının kurbanı olup genç yaşında ölen bu tüccar hemşehrime sözleri, zaten sallanan içimi, bütün bütün alt üst etti. Adeta şaşkına dönmüştüm.

Nihayet, ilmine ve kemâline derin bir hürmet beslediğim ve kendisinden feyz aldığım, Şevketi Efendi isminde eski müderrislerden (profesör) bir zat vardı. Bu zatı ziyaret edip fikrini öğrenmeye karar verdim ve kendisini Çarşıkapı'daki evinde ziyaret

ettim. Hoşbeşten sonra, Hoca bana ne yapacağımı sordu. Ben de kendisine kararsızlığımı anlattım. Bana şunları söyledi: “Tereddüdü bırak ve tahsile devam et. İnsan ihtiyarlığına kadar ömrünün her çağında iş hayatına atılabilir ve az çok muvaffak olur. Fakat okuyup öğrenmenin muayyen bir çağı vardır. Sen bugün bu çağdasın. Bu çağı geçirirsen ona bir daha dönemezsin ve istidadini heder etmiş olursun. Okuyup öğren de, sonra istersen tüccar ol. Bunda bir zararın olmaz.” Bu hikmet dolu sözler üzerine kararımı verdim ve pişman olmadım. Gariptir ki, merhum Şevketi Efendi Hocanın bu güzel nasihatı, yalnız benim değil, benim gibi tereddüd karanlığı içinde bocalayan diğer birinin de yoluna ışık tutmuştur. Gerçekten, benden biraz sonra, terhis olunup İstanbul’a gelen Kemal Galip Balkır ile buluştuk. Çok aziz ve kıymetli bir insan olan bu arkadaşım da, tıpkı benim gibi şaşırılmış kalmış, tahsil mi, iş hayatı mı tereddüdleri içinde bunalmıştı. Kendisine, merhum hocanın nasihatını anlattım ve kendi kararımı söyledim. Gözlerinin önündeki belirsizlik perdesi kalktı, yolu aydınlandı ve tahsil hayatına döndü. Kendisi halen Türkiye’mizin varlığı ile iftihar edeceği yüksek bir hukuk adamıdır. Ve bu sıfatla Ankara’da Siyasal Bilgiler Fakültesi İdare Hukuku Profesörü ve Devlet Şurası Başkanı’nın sözcüsüdür. Allah; Şevketi Efendi merhumu nur içinde yatırsın.

E K R E M H A K K I A Y V E R D İ

(d. 1899 İstanbul, ö. 24 Nisan 1984 İstanbul)

Mimar-mühendis ve mimarlık tarihi araştırmacısı. Osmanlı kültür coğrafyası ve mimari mirasının keşfedilmesine öncülük eden kültür ve şehir insanı.

“Osmanlı mimari üslubu, bütün dünyadaki mimarilerin hepsine tepeden bakmakta, kimse ondaki mânâya yaklaşamamaktadır.

Bu mimari, dünya yüzünde dört başı mâmur tek mimaridir.”

B a ş l ı c a E s e r l e r i

Fatih Devri Mimarisi

Fatih Devri Hattatları ve Hat Sanatı

Fatih Devri Mimari Eserleri

Türk Mimarisi ve Dünya

Osmanlı Mimârisinin İlk Devri, Osmanlı Mimârî Çağının Menşei

Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri

22 Aralık 1899'da İstanbul Şehzâdebaşı'nda, Kalenderhâne Mahallesi'nde doğdu.

1907'de tahsil hayatına başlayan Ekrem Hakkı Ayverdi, 1920'de Mühendis Mektebi'nden (İstanbul Teknik Üniversitesi) mezun oldu. İstanbul Belediyesi'nde bir buçuk yıl kadar çalıştıktan sonra serbest meslek hayatına atıldı.

1950'li yıllara kadar müteahhit olarak yol, köprü, hastane gibi çok çeşitli binaların yanında, eski mimari eserlerin tamir, tadil ve restore işlerini yaptı.

1950'lerde müteahhitlik çalışmalarını bırakarak fikir ve yazı hayatına başladı. İş hayatında muvaffakiyeti ve dürüstlüğü ile tanınan Ekrem Hakkı Ayverdi, bundan sonra mimari tarihi araştırmacı olarak da yeri kolay kolay doldurulmayacak eserler verdi. Araştırma çalışmaları hemen hemen hayatının son senelerine kadar devam etti. Çok sayıda tetkik seyahatleri ve kaynak çalışmaları ve bütün bu elde edilen bilgilerin değerlendirilmeleri ve telifi aralıksız sürdü.

1952, 1956 ve 1975 yıllarında Yugoslavya, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'daki Türk eserlerini tetkikin dışında, 1950'den itibaren Anadolu'nun her tarafına müteaddid seyahatler yaptı.

1953'te İstanbul'un 500. Fetih yıldönümü dolayısı ile ilk büyük eseri olan *Fatih Devri Mimârisi*'ni kaleme aldı. Daha sonra bu çalışmasını, Osmanlı Devleti'nin başlangıcından Fatih Devri sonuna kadar olan 250 senelik bir devreyi içine alacak şekilde genişletti.

1975 ve 1976 yıllarında Avrupa'ya iki seyahat gerçekleştirdi ve çok geniş arşiv çalışmaları yaptı. Avrupadaki Osmanlı eserlerini tetkik etti. Elde edilen bilgileri dört cilt halinde yayımladı.

1950 yılında İstanbul Fethi Derneği'ni kurdu. 1953'ten itibaren vefat ettiği 1984 yılına kadar bu cemiyetin genel başkanlığını yaptı. Aynı zamanda Mühendisler Birliği ve Turing Otomobil Kurumu şeref üyelerindendi. 1979 yılında "Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı" adı altında bir vakıf kurarak bir ömür boyu biriktirdiği çeşitli sanat eserlerini ve koleksiyonlarını, evini ve diğer emlakini bu vakfa bağışladı.

24 Nisan 1984'te Fatih'teki evinde vefat etti.

TÜRK MİMARLIK TARİHİNDE EKREM HAKKI AYVERDİ*

Türk sanatı araştırmaları içinde ayrı bir yeri ve daha çok Türk mimarlık tarihinin tetkiki ile şöhret bulmuş olan Dr. Yüksek Mühendis Mimar Ekrem Hakkı Ayverdi 1899'da doğmuş ve 24 Nisan 1984'te Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur.

Dolu ve renkli bir hayatı olan hocamızın 1920 senesinde Mühendis Mekteb-i Âlîsi'nden (günümüzdeki adıyla İstanbul Teknik Üniversitesi) mezun olduktan sonra çok kısa bir müddet Belediye Fen İşleri'nde çalıştığını biliyoruz. Daha sonra da serbest çalışmış, hayatının birinci devresinde, yani elli yaşına kadar tamamen mimarlıkla ve müteahhitlikle meşgul olmuş, aşağı yukarı otuz sene çeşitli binaların yapımıyla ve eski sanat eserlerimizin restorasyonu ile uğraşmıştır. Bu zaman zarfında inşaatın ve yapının her çeşidi ile içli dışlı yaşayarak birçok devrin yapı özellikleri konusunda ihtisas sahibi olmuştur. Ekrem Hakkı Bey'in hayatının bu evresi için denebilir ki, içinde yaşadığı kültürle ve mimariyle yakın alaka kurma dönemidir. Bu yakın alakanın temelinde milletine ve memleketine duyduğu aşk derecesinde sevgi ve bu milletin millî bir mimarlık dehasına sahip olduğu inancı vardı. Bu inanç ve aşklardır ki taş ve topraktan hareketle, yapının asıl ruhuna, esas manasına nüfuz etmişti. Bu otuz senelik

* İ. Aydın Yüksel, "Türk Mimarlık Tarihinde Ekrem Hakkı Ayverdi" *Ekrem Hakkı Ayverdi 1899-1984: Mimarlık Tarihçisi, Restoratör, Koleksiyoner* (Editör: M. Baha Tanman), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2014.

Uğur Derman, Turhan Baytop, Ekrem Hakkı Ayverdi ve Semavi Eyice, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü'nde, 1969.

yoğun meşguliyetin içinde, ayrıca çeşitli sanat eserlerini, bilhassa hat sanatının en nadide örneklerini, Kur'an-ı Kerimleri, murakka ve ciltleri, çeşitli kumaş ve çini parçalarını, hat yazı sanatına ait malzemelerin en güzellerini toplamış, muhafaza etmiş ve çeşitli koleksiyonlar meydana getirmiştir.

Otuz senelik mimarlık devresinde yoldan hastaneye hatta sinemaya kadar birçok binanın müteahhitliğini üstlenmiştir: Bunlar arasında Bursa'da Vilayet Konağı (1923), Maliye-Defterdarlık Dairesi (1924), Vilayet Matbaası (1925) ve İpekış Fabrikası (1926), İstanbul'da Gureba Hastanesi Frengi Pavyonu (1933), Boyacıköyü Camii (1933), tasarımı kendisine ait olan Heybeliada Camii (1934), İstanbul Üniversitesi bünyesinde Biyoloji Enstitüsü (1934) ile Rasathane (1935), Cerrahpaşa Hastanesi Göz Pavyonu, Haseki Hastanesi Tedavi Pavyonu, Kadıköy Halkevi Binası (1939), Taksim Belediye Gazinosu (1939) ve Barbaros Anıtı'nın kaidesi zikredilebilir.

Fakat bu devrede asıl önemli faaliyeti, birçok mimari eserimizi büyük bir titizlikle restore etmesidir. İlk restorasyonları ve tadilatları arasında,

1922’de Zeyneb Hanım Konağı’nın Fen-Edebiyat Fakültesi haline getirilmesi, Mimar Kemâleddin Bey’in eseri olan Medresetü’l-Kuz-zât’ın Dârü’l-Fünun Kütüphanesi, Harbiye Nezaretinin 1933’de Dârülfünun binası, yine 1950’de İstanbul Üniversitesi merkez binası olarak restorasyonu ve tadili sayılabilir. Ekrem Hakkı Bey’in en uzun ve geniş restorasyonlarından biri, belki de birincisi 1935-1945 yılları arasında devam eden, Topkapı Sarayı’nın ihyasıdır. O sıralarda çok harap ve metrûk bir vaziyette olan sarayın muhakkak kurtarılması gerekiyordu. Sarayı oluşturan bölümlerden Orta Kapı, Akağalar Kapısı, Kubbealtı, İç Hazine, Fatih Köşkü ve revakları, Ağalar Camii, Beşir Ağa Camii, Mutfaklar, Has Ahır, Zülüflü Baltacılar ve Harem Ağaları Koğuşları, Hürrem Haseki Dairesi, Valide Taşlığı, Silah Müzesi, Şehzadeler Dairesi ve Hırka-i Saadet Dairesi’nin restorasyonunda Ekrem Hakkı Bey’in üstün gayretlerini görürüz. Bu arada İstanbul’daki mimari abidelerinden bazılarının da restorasyonunu sayabiliriz: Bâli Paşa Camii (1935), Mesih Paşa Camii (1935), Sultan Selim Camii (1936-1937), Lâleli Camii (1937), Ayasofya’da kısmî tamirler (1943), 1943-1950 tarihleri arasında da Gazanfer Ağa, Kuyucu Murad Paşa ve Hasan Paşa medreseleri (1943-1950 arası), Beykoz’da İshak Ağa Çeşmesi ve diğerleri...

Ekrem Hakkı Bey’in restorasyon alanına, İstanbul’un dışında Trakya’daki abideler de girmiştir. Bu faaliyete eski bir payitaht olan Edirne de dahildi. 1929-1946 arasında Selimiye Camii, Üç Şerefeli Cami, Eski Cami, Yıldırım, Muradiye, Süleymaniye (Süleyman Paşa) camileri, ayrıca Havsâ’da Sokollu Camii (1938) ile Çorlu’da Süleyman Paşa Camii’ni (1949) sayabiliriz.¹

Ekrem Hakkı Ayverdi’nin “Âbidelerin Bir Elden İdaresi”² adlı makalesinden eski eserlerimiz hakkındaki düşünceleri bu bağlamda dikkate değer:

“Âbidelerin târihî şuur ve san’at anlayışıyla mücehhez ve bu iş için kurulmuş bir müessese elinde olması kurtuluşlarının yegâne çıkar yolu olduğu anlaşılmıştır... Bizim teklifimiz Fransızların, Service des Monuments Historiques dedikleri gibi bir teşekkürdür.” Ekrem Hakkı Bey, kanunların müsaadesi nispetinde muhtar olan bir teşkilatın

Topkapı Sarayı Kubbealtı restorasyonu yapılırken (1940'lı yıllar)

Mesleki seyahatlerinden birinde

binalar kadar aynı zamanda tabii güzellikler, mahalleler ve kasabalarla da alâkadar olması lazım geldiğini ve bu teşkilatın tarihçi, mimar, edebiyatçı vb. mütehassıslardan mürekkep olmasını, bütün abide ve güzelliklerin önce çok sağlam bir tescilin lazım geldiğini düşünüyordu. Bu tescilin birinci safhası kayıt, plan, resim, fotoğraf ile abidelerin tespitidir. Bu tescil yolu ile büyük abidelerin yanında en basitleri de kurtulmuş olacaktır. Bunlara kitabeler ve kabir taşları da dâhildir. Zira bunları okuyanların abidelerden evvel yok olduğu aşîkârdır. Ekrem Hakkı Bey ikinci olarak da restorasyonların binanın “aslına şaşmaz bir sadakat” ile yapılmasını düşünmektedir.

1950’den sonra yazı hayatına atılarak otuz senelik tecrübe ve bilgilerinin mahsulünü vermeye başlamıştır.³ Çeşitli gazete ve dergilerde çok sevdiği İstanbul’un çeşitli meseleleri, Boğaz Köprüsü,⁴ şehrin mimarisi ve abideleri hakkında monografyalar, fikir yazıları, İslam ve İstanbul ansiklopedilerine maddeler yazdığını görmekteyiz. İçlerinde bir kitap hacminde olan pek önemlileri de vardır. Bunlardan biri, *Vakıflar Dergisi*’nin 3. sayısında yayınlanan “Yugoslavya’da Türk

Âbideleri ve Vakıfları” başlıklı incelemesidir. 1957’de hazırlanan ve 100 fotoğraf ve 30 planla sunulan bu çalışma, kendi alanında hemen hemen topluca yapılan ilk büyük araştırmadır. Yine H. Baki Kunter’in bir takdim yazısı ile 1958’de *Vakıflar Dergisi*’nin IV. sayısında yayımlanan “Fâtih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri ve Şehrin İskânı ve Nüfusu” isimli çalışma, şehircilik ve kültür tarihi açısından çok kıymetlidir. Ekrem Hakkı Bey’in *Vakıflar Dergisi*’nde yayınlanan diğer makaleleri ise şunlardır: “Dimetoka’da Çelebi Sultan Mehmed Câmii” (3. sayı), “Mudurnu’da Yıldırım Bâyezid Manzumesi ve Vakfiyesi” (5. sayı), “Bursa Orhan Camii ve Osmanlı Mimarîsi” ve “Fâtih Camii Hakkında Yeni Bir Vesika” (7. sayı).

Ekrem Hakkı Ayverdi’nin risale ve kitap olarak 1950’de yayınlandığı ilk eseri XVIII. Asırda *Lâle* adını taşır. Daha sonra İstanbul’un fethinin 500. yıldönümü için hazırlanan Fâtih Devri Mimari Eserleri adlı eseri gelir. Bu inceleme, sonraları dört cilt halinde yayınlanacak olan büyük eserine temel oluşturmuştur. 1958’de, İstanbul’un tarihî topografyasının incelenmesi açısından pek kıymetli bir çalışma olan *19. Asırda İstanbul Haritası*’nı yayımlamıştır. *Fâtih Devri Hattatları ve Hat Sanatı* ise 1953’te daha çok kendi koleksiyonlarından faydalanarak hazırladığı bir çalışmadır. Vakıflar konusunda çok önemli bir yayın olan *İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri* Ö. Lütfi Barkan’la birlikte uzun seneler içinde hazırlanmıştır. Bu sahada çalışacakların hemen ilk başvurdıkları çok ciddi bir kaynak eserdir.

Ekrem Hakkı Bey’in asıl şöhreti, başlangıçtan Fatih Devri sonuna bütün mimari eserleri ele alan büyük çalışmasıdır. Sahasında yerine kolay kolay yenisi konamayacak ana kitaplardan sayılan bu büyük külliyat, sanat tarihi ile uğraşanların her zaman başvuracakları bir incelemedir. 1966’da neşredilen *İstanbul Mimârî Çağının Menşei, Osmanlı Mi’mârîsinin İlk Devri*, Ertuğrul Gaziden yani 1230’dan 1402’ye Çelebi devrine kadar olan bir devreyi içine almaktaydı, I.cildi, *Osmanlı Mi’mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri* izledi. Daha sonra da 1953’te bir cilt halinde çıkarılan *Fâtih Devri Mimârî Eserleri* bu sefer iki cilt olarak, *Osmanlı Mi’mârîsinde Fâtih Devri* adıyla çok daha geniş ve hacimli bir şekilde bilim

Eşi İlhan Hanım ve Süheyl Ünver ile birlikte

dünyasına sunuldu. 1974'te tamamlanan bu dört ciltlik dev külliyyatla, iki yüz elli senelik Osmanlı-Türk mimari eserleri mümkün olduğu ölçüde bir envantere geçirilmiş oluyordu. 1976'da ise bu dört cildin özeti niteliğinde *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarîsi* yayınlandı. *Osmanlı Mimarîsinde Fâtih Devri*'nin devamının yazılmasına Ekrem Hakkı Bey yanaşmıyordu. Hâlbuki külliyyatın devamı bakımından, II. Bayezid devrinin incelenmesi ve Kanunî devrinin klasik üslubuna geçişin tespiti gerekiyordu. Çok uzun vadeli ve iddiasız bir arzu ile kendisine bu işe başlamayı istediğimi belirttiğim zaman beni hararetle teşvik ettiği gibi, Fetih Cemiyeti'nin maddî imkânlarıyla da desteklemeye çalıştı. Böylece de vefatından altı ay önce *Osmanlı Mimarîsinde II. Bayezid Yavuz Selim Devri* başlıklı kitabın yayınlandığını gördü ve kendi açtığı

“Bugün memleketimiz millete
dürbünün tersi ile bakan snob,
taklitçi, câlî bir zihniyetin
tazyîki altındadır. Hüküm ve
kuvvet garp hayranlarının
elindedir. Ters dürbün milleti
karınca gibi gösterse de o levh-i
mahfuzda yazılı ezeli kanunların
zırhı içinde karınca misâli
azığını saklamakta, tefekkürünü,
mantığını, yaşama ölçülerini, örf
ve âdetini muhâfaza etmektedir.
Bunlardan bir tohum kalması
kâfidir. Bir gün onlar yeşerecek,
bu fetret devri geçecektir.”

Ekrem Hakki Ayverdi, *Osmanlı Mîmârisinde
Fâtih Devri 855-886 (1451-1481)* Cilt III, İkinci
Baskı, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1989.

bir yolun devam ettiğine de şahit oldu. Kendisi her ne kadar Fatih devrinin devamı olan II. Bayezid devrini yazmaya teşebbüs etmedi ise de, belki bundan daha zahmetli bir çalışmanın içine girmekten de çekinmedi. Bu sırada Kültür Bakanlığı'nın teşebbüsü ile Türkiye sınırları dışında kalan Türk mimari abidelerinin tespiti ve teşçili meselesi ortaya çıkmıştı.⁵ Bu arada, Türk mimari felsefesinin yazılması çalışması da, Avrupadaki Türk eserlerinin tetkiki meselesi ortaya çıkınca, henüz çok az bir çizim ve notlar aşamasında kaldı.⁶

Avrupa topraklarındaki eserlerimizin tespiti ve bir nevi tescili Ekrem Hakkı Bey dâhil hepimizi çok heyecanlandırmıştı. Ekrem Hakkı Bey ile zevcesi İlhan Hanım'ın yanı sıra, bu satırların yazarından başka Mimar Gürbüz Ertürk, Yüksek Mimar Dr. İbrahim Numan'dan oluşan grup önce 1976'da Romanya ve Macaristan'da çalıştı. Mevcut eserler yerinde görüldü, fotoğraflar çekildi, çeşitli dokümanlar toplandı, değerlendirildi. Ertesi sene sıhhati elvermediği için Ekrem Hakkı Hoca gelememi ve biz üç meslektaş Yugoslavya yolculuğuna çıktık. 1978'den 1983'e kadar süren bir çalışmayla dört cilt halinde yayınlanan *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*'nin ne gibi "zahmetler ve rahmetlerle" meydana geldiğini anlatmak zordur. Bu arada, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden çok faydalandığımızı da bilhassa belirtmek isterim.⁷ Çeşitli tarihlerde kayda geçen cihat defterleri, kayıtlar Türkiye sınırları dâhilinde bile yapılamayan bir işin başarılmasında yardımcı olmuştur.

1979 yılında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Ekrem Hakkı Ayverdi'yi Türk sanatına hizmetlerinden dolayı fahri doktora unvanıyla taltif ederek bir kadirşinaslık gösterdi.

Ekrem Hakkı Ayverdi, bütün bu faaliyet ve çalışmalarının yanında, 1953'ten beri İstanbul Fetih Cemiyeti'nin başkanlığını da yürütüyordu. Bu onun vazgeçilmez aşkı idi denilebilir. Fetih Cemiyeti'nin menfaatlerini her şeyden önde tuttuğunu ve bunun için çeşitli mücadeleler verdiğini buna yakından şahit olanlar bilirler. Merhum Nihad Sami Banarlı ile beraber cemiyete bağlı bir Yahya Kemâl ve İstanbul Enstitüsü ve yine bir Yahya Kemâl Müzesi kurmuşlardı.

Estergon Kalesi'nde namaz kılarken

Son olarak da Ekrem Hakkı Ayverdi'nin bir ömür boyu topladığı malzemeyi, evini ve diğer mülkünü kendi kurduğu Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı'na bağışladığını belirtelim. Zira hususi hayatındaki cömertliğiyle meşhur olan Ekrem Hakkı Bey, önce malını değil, kendini vakfetmeyi bilenlerdendi.

Notlar

- 1 E. Hakkı Ayverdi'nin tasarım, inşaat ve restorasyonlarına dair ayrıntılı bilgi için bkz. İ. Aydın Yüksel, "E. Hakkı Ayverdi Biyografisi", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hâtıra Kitabı*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1995, s. 11-24.
- 2 E. Hakkı Ayverdi, "Âbidelerin Bir Elden İdaresi", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl 6, Sayı 1, Ocak 1977, s. 52-63. Bu makale aslında 11 Nisan 1956 tarihinde "Âbidelerimizin Tarihimizdeki Rolü" başlığıyla tarih konferansında verilen tebliğin özetidir.
- 3 Yayınlarının dökümü için bkz. İsmet Binark, *Ekrem Hakkı Ayverdi Bibliyografyası*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1999.
- 4 E. Hakkı Ayverdi Hocam köprü'nün, Boğaz'ın güzelliğini bozar endişesi ile aleyhindeydi. Hatta bu mevzuda bir seri yazı da yazmıştır. Fakat köprü yapılıp bittikten sonra fikrinde eskisi kadar ısrar etmemiş, tahmininde yanıldığını söyleme faziletini göstermiştir.
- 5 Bu tetkik gezisinin gerçekleşmesinde hiç şüphesiz devrin Kültür Müsteşarı Prof. Emin Bilgiç Bey'in büyük dahli vardır. Burada bu vesile ile şükranlarımızı arz etmekten büyük bir haz duyuyorum.
- 6 Bu çalışmanın giriş kısmı, *Türk Mimarisi ve Dünya* adıyla vefatından sonra Kubbealtı neşriyatından (1984) yayımlanmıştır.
- 7 Arşiv mütehasssısı Mehmed Duru Bey'in fotokopilerini verdiği *Cihat Defterleri*, bu kütüğün yazılmasında en büyük âmillerden olmuştur.

“Osmanlı demek Allah yoluna
baş koyan serdengeçti demektir.
Devletini kendinden daha
mübârek ve mukaddes tutan
insanlardan mürekkep cemiyet
demektir.”

Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimârisinde
Fâtih Devri 855-886 (1451-1481)* Cilt III, İkinci
Baskı, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1989.

TANIDIĞIM EKREM HAKKI AYVERDİ*

Rahmetli Ekrem Hakkı Ayverdi'yi çocukluk ve ilk gençlik yıllarımda, ailemin yakın dostları arasında tanıdım. Evimize gelen, bizim de ziyaretine gittiğimiz, şık giyimli, çok nazık, sohbeti tatlı bir beyefendiydi, çevremizi oluşturan diğer eski İstanbullular gibi, eşi İlhan Ayverdi de, içten tebessümüyle bulunduğu meclise huzur veren, son derecede zarif bir hanımefendiydi. Fatih'teki "müze-evlerine" ilk olarak kaç yaşında gittiğimi hatırlamıyorum ama etrafımı saran güzel eserlerden ve sofrayı donatan nefis yemeklerden çok etkilendiğimi biliyorum. Yaz aylarında Boğaziçi'nin farklı semtlerinde kiraladıklarıyalılara yapılan ziyaretler de başka türlü keyifli olurdu. Baba akrabalarımın Münevver Ayaşlı'nın Beylerbeyi'ndeki yalısını kiraladıkları bir yaz onları daha sıkça gördüğümüzü hatırlıyorum. Bizim "Mimi Hala" olarak hitap ettiğimiz Münevver Hanım "Ekrem Beyefendi kadar hakiki manada 'İstanbul' olan pek az insan kaldı. Güzel eşya sever, güzel yemek sever, misafir sever, sohbet sever ve kedi sever" demişti... Gerçekten de evlerinde hep alımlı ve bakımlı kediler görmüşümdür. Hadım edilmiş bir Kedi Bey vardı. Son derece de "yakışıklı" ve azametliydi. Bir de, sokak çocukları tarafından küçükken bıyıkları kesilmiş olan Kehkeşan vardı. Zavallı Kehkeşan,

* M. Baha Tanman, "Tanıdığım Ekrem Hakkı Ayverdi" *Ekrem Hakkı Ayverdi 1899-1984: Mimarlık Tarihçisi, Restoratör, Koleksiyoner* (Editör: M. Baha Tanman), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2014.

Ekrem Hakkı Beylerin himayesine girerek paçayı kurtarmıştı fakat dengesini sağlayan bıyıklarından mahrum olduğu için yalpalayarak yürür ve kafasını devamlı sağa sola sallardı. Ekrem Hakkı Bey de onun için “Biçare kedicik. İşte efendim, o da bir nevi meczup” derdi. Beylerbeyi’nde başka bir yalıda kaldıkları yaz Kehkeşan salonun penceresinden Boğaz’a düşerek hayata veda etti. Tesadüfen bu tatsız hadisenin ertesi günü annemle yalıya yaptığımız ziyaret de âdeta bir taziye ziyaretine dönüşmüştü.

Çocukluktan çıktıkça Ekrem Hakkı Bey’in, kaybolmakta olan bir dünyanın son temsilcilerinden olduğunu idrak ettim ve Münevver Ayaşlı’nın kendisi için söylediklerini daha iyi kavramaya başladım. Daha sonra, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın son dönem Osmanlı dünyasına dair şu satırlarını okuyunca Ekrem Hakkı Bey’in evinde teneffüs edilen değişik havayı, Osmanlı ve Batı kültürlerinin iç içe geçtiği, bugün maalesef yitirmiş olduğumuz sentezi yarattığını anladım:

“Eski İstanbul bir terkipti.¹ ... Bu terkinin arkasında Müslümanlık ve imparatorluk müessesesi, bu iki mihverî² de kendi zaruretləri çarkında döndüren bir iktisadî şartlar bütününü vardı. Bu terkip iki asırdan beri büyük mânasında, hemen her sahada müstahsil³ olmaktan çıkmış bir içtimaî⁴ manzumenin malıydı. Bu itibarla gerçekte fakir, fakat zevkle değilse bile inanılarak yaşandığı için halis ve ayrı, büyük bir mazi mirasının son parçalarını dağıtarak geçindiği için dışarıdan gösterişli, bütün bir görenekler zincirine dayandığı için de zengindi. Hususî bir yaşayış şekli, bütün hayata istikamet veren ve her dokunduğunu rahmanileştiren dinî bir kisve bu terkinin mucizesini yapıyordu. Güm-rükten geçen her şey Müslümanlaşıyordu. Kazaskerin sırtında İngiliz sofu, hanımının sırtında Lyon kumaşından çarşaf, üst tarafına asılmış Yesarızade yazması yüzünden Fransız üslûbu konsol, Bohemya işi lamba hep Müslümandı.”⁵

Nitekim Ekrem Hakkı Bey, kaliteli İngiliz kumaşlarından, usta terzilere diktirilmiş elbiseleriyle, siparişe yaptırılmış pabuçları ve hepsi zevkli olan diğer aksesuarlarıyla her zaman son derecede şık bir Osmanlı beyefendisiydi. Elbisesine uygun renklerde, ince deriden yapılmış özel “ev pabuçları” vardı. Kendisini bir gün bile terlikle görmedim. Günümüzde muhafazakâr geçinen bazıları gibi onda ne

“taşra sofuluğundan” eser vardı, ne de başında fesiyle bir “mazi karikatürü” idi.

Sevdiklerine şaka yapmaktan çok hoşlanırdı. Notre Dame de Si-on’dan mezun olduktan sonra üniversitede Romanoloji tahsili yapan ve hali tavrı alafranga olan anneme takılmak için arada “Saffet Hanımefendi. Siz mühtedisiniz⁶” derdi. Annem de kızmış gibi yaparak “Aşk olsun beyefendi. Benim ecdadım hep meşâyih⁷ten ve ulemâdandır” diye karşı çıkar, bu sefer Ekrem Hakkı Bey gülererek “Efendim. Ben ecdadınıza bir şey demiyorum. Nur içinde yatsınlar. Sizin için söylüyorum. Mamafih sonunda imana geldiniz elhamdülillah” diye noktalar. En az onun kadar şaka seven annem de, 1980’de Balkanlar’a yaptığımız bir gezi sırasında. Selanik’te, aziz ikonasını tasvir eden bir kart satın aldı ve arkasına şunları yazarak Ekrem Hakkı Bey’e yolladı: “Efendim. Bu nurani simaları gördükçe hep sizi hatırlıyoruz...”. İstanbul’la dönüşümüzü izleyen ilk ziyarette bizi gülererek, elinde o kartla ve anneme şunları söyleyerek karşıladı: “Ah siz yok musunuz, siz...”. Velhasıl Ekrem Hakkı Bey’in bulunduğu meclisler, memleket meseleleri, eski kültürümüz, sanat, tarih, edebiyat ya da tasavvuf gibi ciddi konular konuşulduğu halde daima neşeli olurdu.

Eski musikimize çok düşkün olan Ekrem Hakkı Bey’in evinde geçirdiğimiz bir geceyi unutamam. Kubbealtı’nda verilen, musikiye dair bir konferansı müteakip akşam yemeğine davet edilmiştik. Ünlü musiki üstatları, rahmetli udi ve bestekâr Cinuçen Tanrıkorur (ö. 2000), rahmetli neyzen Aka Gündüz Kutbay (ö. 1979) ve tamburi Abdi Coşkun da davetliydi. Her zamanki gibi muhteşem bir yemekten sonra salona geçildi ve geç saatlere kadar eski besteler çalındı.

Mimarlık öğrencisi olduğum yıllarda, İlhan Hanımefendi’nin başkanlığını yürüttüğü, annemin de mensup olduğu Kubbealtı Cemiyeti’nce düzenlenen bazı gezilere katılmıştık. Bu gezilerin bence en önemlisi, Ekrem Hakkı Bey’in rehberliğinde, Edirne’deki Osmanlı eserlerini incelemeye yönelik olanıydı. Ekrem Hakkı Bey’den ilk “derslerimi” o gezide almıştım. Yapıları gezerken, sıradan bir rehberden çok farklı biçimde, Osmanlı mimarisinin özüne ilişkin, daha sonraki mesleki hayatımda bana yol gösteren tespitlerini aktarıyordu.

Koleksiyonundaki çinileri anlatırken

Üç Şerefeli Cami'nin Osmanlı mimarisinin en önemli yapısı olduğunu, yüz elli yıllık bir hazırlık döneminden sonra, bizim şimdi "klasik" dediğimiz çağı açtığını ve Mimar Sinan'ın doruğa çıkaracağı bu üslubu müjdelediğini bütün teferruatıyla ne kadar güzel anlatmıştı. Ayrıca hiç unutmam, Selimiye'yi hayran hayran seyreden bizlere Ekrem Hakkı Bey şunları söylemişti: "Bakınız efendim. Osmanlı devrinin en büyük yapısının karşısındayız. Birçok meslektaşım için Osmanlı mimarisinin şaheseri bu camidir, ama benim gönlüm hep Süleymaniye'den yana olmuştur. Mamafih Selimiye'nin azametini ve güzelliğini de inkâr edemeyiz. Fakat mühim olan şudur: Selimiye'nin büyüklüğü altında ezilmiyoruz. Bizi hayran bırakan onun iriliği değil, kitlesindeki ahenk ve nispetlerindeki kusursuzluktur. Bizim mimarımız, dimdik yükselen, devâsâ kitlesiyle insanı şaşırtan ve ezen 'şeddadî' binadan hoşlanmaz. Dikkat buyurun, kitle yükseldikçe kademe kademe geriye çekiliyor ve Allah'ın mutlak birliğini terennüm edercesine, tek bir noktada, merkezi kubbenin aleminde nihayet buluyor. Ayrıca, binayı teşkil eden unsurların hiçbirisi gözü oyalasın veya süs olsun diye oraya konmamıştır. Hepsinin binanın statîğiyle alakalı bir vazifesi vardır. Fakat aynı zamanda mimarının ahengine, estetik ifadesine katkıda bulunurlar. Tezyinat⁸ cephelerde yok denecek kadar azdır, içeride de asgari seviyededir. İşte bunlar, Osmanlı mimarisini, hem Garp'taki hem de İslâm dünyasındaki muasırlarından⁹ ayıran, ona şahsiyetini veren temel hususiyetlerdir. Bunlar bilinmez ise, Osmanlı mimarisini derinliğine anlamak asla mümkün değildir".

E. Hakkı Ayverdi mesleki hayatımda, hocalarımın yanı sıra, yayınlarından başka, sohbetlerinden de çok şey öğrendiğim insanlar arasında yer alır. Mesela günümüzde "1. Ulusal Mimarlık" olarak anılan, E. Hakkı Bey kuşağının ise "Millî Mimari" olarak adlandırdığı akıma dair şunları söylediğini hatırlıyorum: "Kemâleddin Bey ile Vedad Bey şüphesiz istidatlı ve hüsnüniyet sahibi mimarlardı. Mimarimizi, 19. asırda içine düştüğü karışıklıktan çıkartıp asli hüviyetine döndürmeyi istediler. Fakat maalesef Osmanlı mimarisinin ruhuna nüfuz edemeyip şekle takıldılar, cephelere sivri kemer, mukarnaslı

Evinde

başlık ve firuze çini yerleştirmekle iktifa ettiler. Bu çıkmaz yolun da kısa zamanda sonu geldi”.

Fakat Ekrem Hakkı Bey asıl, 1976’da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde, hocam Prof. Dr. Oktay Aslanapa’nın başkanı olduğu Türk ve İslam Sanatı Kürsüsüne asistan olmam ve ardından İstanbul’daki tekkelerin mimari özelliklerini ele alan bir doktora tezi yapmaya başlamamla, kadim aile dostu olmanın yanı sıra, benim için çok önemli bir “rehber” olmuştu. Yakın dostu M. Uğur Derman hatıralarında Ekrem Hakkı Bey’in, bütün vaktini mimarlık tarihi eserlerini yazmaya vakfettiğini, çok sevdiği koleksiyonunu bile uzun süre ziyaret etmeye zaman bulamadığını nakleder.¹⁰ Bu kadar meşgul bir insanın, torunu yaşında olan ve henüz meslek hayatının başında bulunan benimle çalışma odasında saatler geçirmesi, üzerinde çalıştığı konulara yönelen gençlere ne kadar önem verdiğini gösterir. Kendi arşivinden İstanbul tekkeleriyle ilgili bazı belgeleri, henüz Osmanlıca’yı doğru dürüst okuyamayan bana dikte eder, ayrıca bu yapılar üzerinde çalışırken nelere dikkat etmem gerektiğini belirtir, çoğu mütevazı binalar olan tekkelere, sırf maddi varlıkları açısından

Ekrem Hakkı Ayverdi

yaklaşırsam Osmanlı mimarisi tarihine çok önemli bir katkı sağlayamayacağımı, ancak onları yaratan kültür ortamı içinde değerlendirerek anlamlandırabilirsem önemli bir çalışma meydana getireceğimi söylerdi.

Sanat Tarihi Bölümü'nde erken dönem Osmanlı mimarisi derslerini vermeye başladığımda E. Hakkı Ayverdi'nin, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Fatih döneminin sonuna kadar (1300-1481) uzanan süreyi kapsayan muhteşem külliyyatı devamlı başvurduğum en önemli kaynak oldu. Bu vesileyle onun Osmanlı mimarisinin doğuşunu izleyen gelişim safhalarına dair tespitleri ve görüşlerini daha ayrıntılı olarak incelemek fırsatını elde ettim. Bu meyanda, mühendis-mimar olmanın yanı sıra, uzun yıllar farklı türde birçok Osmanlı eserini restore etmiş olmaktan kaynaklanan zengin birikimi sayesinde, E. Hakkı Ayverdi'nin yapıları tahlil ederken mimari kurguyu dikkate alması da benim için aydınlatıcı oldu ve sanat tarihi literatüründe sıkça rastlanan, biçime ve üsluba dayalı değerlendirmeleri strüktürün gereği açısından sorgulamamı sağladı.

Ekrem Hakkı Bey çok verimli bir ömür sürdükten sonra geriye Osmanlı mimarisi araştırmalarına çok büyük katkıda bulunan bir külliyyat ile hat sanatı başta olmak üzere, Osmanlı el sanatlarının en seçkin örneklerini içeren muhteşem bir koleksiyon bıraktı. Eserleri benim kuşağıma olduğu gibi, eminim bizden sonra gelecek kuşaklara da ışık tutacak. Gel gelelim, kendisini tanıma şansına sahip olanlar, onun evinde geçirdikleri zamanı ve asıl beyefendinin öğretici ve nükteli sohbetini hep özleyecekler.

Notlar

- 1 Terkip: Sentez.
- 2 Mihver: Eksen.
- 3 Müstahsil: Üretici.
- 4 İçtimâî: Toplumsal.
- 5 A. Hamdi Tanpınar. *Beş Şehir*. İstanbul, 2010, s. 125-126.
- 6 Mühtedi: Sonradan Müslüman olan gayrimüslim.
- 7 Meşâyih: Sufi şeyhleri.
- 8 Tezyinat: Süsleme.
- 9 Muasır: Çağdaş.
- 10 M. Uğur Derman. “‘Büyük Reis’ Şânındandır”, *Ömrümün Bereketi: 1*, yay. Kubbealtı, İstanbul, 2011, s. 243.

HALİL İNALCIK'TAN EKREM HAKKI AYVERDİ'YE MEKTUP*

دیل و تاریخ جغرافیا فاکولته سی عرب - فارس فیلولوژیسی

...

دوچه نئی شوقیه اینالچق

(Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Arap-Fars Filolojisi
Doçenti Şevkiye İnalıcık)

Çankaya/10
12 Haziran 1972

Pek Muhterem Ekrem Hakkı Beyefendi,

Göndermek lûtfunda bulunduğunuz pek değerli eseriniz
“Osmanlı Mimarisinde Çelebi, ve II. Murad Devri” II. Cildi büyük
bir memnuniyetle almış bulunuyorum. Beni ihya ettiniz. Osmanlı
kültürüne meclûp biri için ne baha biçilmez bir hediye, ne büyük bir
himmət eseri.

Efendim, bendeniz Ency. De L’İslam için İstanbul maddesinin
yazılmasını üzerime almak gibi bir malâyutâk bir iş yaptım. Her
adımda görüyorum ki, böyle bir tetkikin temel taşları zâtı âliniz
tarafından atılmıştır. Pek değerli kaynaklar ve tetkikler gün ışığına
çıkarılmıştır. Son çıkardığınız İstanbul evkafı Tahriri sonsuz bir
hazinedir. Onsuz yazamazdım bir şey. Bu muazzam eser için bir
tanıtma yazısına hazırlanırken ikinci bir dev eserle beni adeta
mebhut bıraktınız.

Efendim en samimi tebriklerimi Kabul buyurmanızı rica eder,
bilvesile hörmetlerimi tekrarlarım, efendim.

(imza)
Prof. Halil İnalıcık

Hâmiş: Efendim, sizin Fatih Devri Mimarisi’ni hiç bir yerde
bulamıyorum. Acaba tükenmiş de olsa, ihtiyatlardan bir nüsha
ödemeli olarak gönderebilir misiniz? Son derece minnettar olacağım.
Onsuz ne yapabilirim?

(paraf)

Mümkün ise yine ödemeli olarak, Fatih ve İstanbul ve İstanbul
Enstitüsü Dergisi’nin tam-veya mevcut nushalarından birer takımı
göndermeleri için emirlerinizi rica ederim.

(paraf)

* Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, Ayverdi Enstitüsü Ekrem Hakkı Ayverdi Arşivi.

‘ EKREM HAKKI AYVERDİ’DEN REŞAD EKREM’E MEKTUP

تخمیناً 20 مایس 1953 گونی چقان جمهوریت غازته سنده رشاد اکرمک

(اصلی جمهوریتک)

کندی یازبسی ایچنه صغشدریلن مقاله سی

فاتح علاوسنده (در)

(Tahminen 20 Mayıs 1953 günü çıkan Cumhuriyet gazetesinde
Reşad Ekrem'in kendi yazısı içine sıkıştırılan makalesi)

(Ash Cumhuriyet'in
Fatih ilavesindedir)

İstanbul'un Beşyüzüncü fetih yılı münasebetiyle Fatih devri âbideleri adıyla hakiki bir emek mahsulü bir eserin müellifi olan muhterem Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Türk İstanbul mevzuunda fikirlerini öğrenmek istemiştım. Şayanı dikkat mektubunu naklediyorum:

Şerefül mekân bil mekîn, vecizesi ile muhitin ancak beşerin cehdi ile şeref kazanacağını söyleyen kelâmı kibar ne güzeldir. Bulunduğu yeri şereflendiren insandır; onu gönlünden fıskırıp önce tazelik, yavaş yavaş olgun bir inkişaf gösteren çiçeklerle süsleyen, câzibeli, ruh okşayıcı hale getiren beşerdir. Hiç şüphesiz ki yerinde hissesi büyüktür. Mesele bu iki kutup arasındaki esrarlı köprüyü kurabilmektir; bir memlekete yerleşen kavmin, milletin mas kabiliyetleri olması lazım geldiği kadar sinisini size açan toprağın velûd hassaları bulunması icabeder. İstanbul ve Türkler bu halin en canlı bir misalini teşkil etmektedirler; vardıkları ülkeleri derûni bir X şua ile süzüp manasının derinliklerini sezen Türkler nasıl Bursa'da dağ eteklerinin, oyların yemyeşil bahar ve erguvanî kıvıllı hazan renklerini aksettiren zengin binalarla süslü, tabiatın içinden fıskırmış koca bir şehir meydana çıkardılarsa, İstanbul'a ulaşır ulaşmaz -ulaşmak bilmem ne derece yerinde bir tabirdir; gönülleri asırlardır zaten orada değil miydi?- benimsemişler, hemen ısınmışlar, onunla kaynaşıp onbeş asırlık eski sakinlerinin eremedikleri olgunluğa vasil olmuşlardı. Onbeş asır işlenmiş olan bir şehri erdiği ahenkten büsbütün başka kıvama ulaştırmak ne demektir?

Tasavvur buyrulsun, bir odanın nizamını bile değiştirmek istense tesirinden sıyrılıp yeni buluşa emek için zaman geçer.

Halbuki İstanbul, lâtinler tarafından yıkılmış ve yakılmış, Bizanslıların istirdadından sonra geçen iki asır zarfından fakrû

zaruret elinde ne kadar erimiş olursa olsun şurada bir saray harabesi, beride bir bina iskeleti, öte yanda birkaç kilise vardı; iskân mıntıkaları, idare çevreleri, saray muhitleri taayyün etmişti.

Biz şehri alınca ne yaptık? İlk akla gelen, ortalama surette eski, kalıntılara uymak, iskeleti tamir ve aynı yerlerde ihya suretiyle şehri devam ettirmek değil midir? Hayır böyle olmadı.

Daha fethin üstünden yirmi gün geçmeden Fatih Sultan Mehmet yeni bir saray inşasını emretmekle beldenin yeni baştan kurulması lazımgeldiğini gösteren zihniyeti ilan etmiş oldu. Bir şehrin merkezi sikleti değişiyordu; Türk sarayı Bizanslıların estetik bakımından anlaşılabilir bir zihniyetle ihmal ettikleri boğaz tarafına yaklaşmış, bir müddet sonra bunu da kâfi görmeyerek o nazlı suların kenarına kadar varacaktı.

Onbeşinci asırdaki halici, bugünkü mezbele haliyle mukayese doğru olmaz; bu muhakkak, lâkin havasının da tepeler kadar ceyyid ve ferah olduğu da iddia edilemez. Bizansın son sakinleri bu sahillere dolmuşlar, mahallelerini sıkışık bir halde kurmuşlardı. Yeni gelenler, yabancılara ait olsa da kırılması güç olan mevcut teamül halkasını parçaladılar; Fener ve Balatta nisbeten mamur mahalleleri derhal hürriyetlerini bahsettikleri rumlara terk ile kendileri Ebül Fidanın, İbn Batûtanın, Clavijio'nun ekin tarlaları olarak bildirdikleri sırtlara tepelere yükseldiler. Bu yerleşme, tatlı meyillerle birleşen zirveler zincirinin nazlı zerafeti, denizden görünüşlerinin sırrı teselsülündeki sırrı onlara açmış oldu; artık İstanbulun dünyada menendi olmayan silüetini çizecek binalar serisinin ilhamı doğmuştu.

Minareleri ve sonradan tarafımızdan yapılmış ekleme tahkim payeleri olmasa harici manzarası sert, ağır Ayasofyanın İstanbul ahengine bir şeyler ilave olunamaz. Halbuki fetihten hemen on sene sonra başlanan Fatih camii İstanbulun dördüncü tepesi üstünde bir taç gibi yükselmekte idi. Onsekizinci asırda bir zelzele sonunda yıkılmasından sonra yapılan şimdiki bile bu vazifede kusur etmiyor.

Müteakıp asırlarda Sultan Selim, Süleymaniye, Sultan Ahmet ve Cerrahpaşa camileri.... bu ezeli ve ebedi kubbe ve minare zincirini Fatih camii ile tamamlayacak Topkapı sarayı da bütün bu zirveler hattının düğüm yeri olacaktır.

Sâkinini, zairini , seyyahını bir mıknaatıs silsilesi gibi büyüleyen bu dış hatların ortası da mühmel bırakılmış değildir; Muradpaşa, Davudpaşa, Beyazıt, Sokollu, gibi camiler, bedestenler, çarşılar, hanlar, sebiller, çeşmeler, küçük (?)atireler asma dallarıyla gölgeli sokaklarla bezenmiştir. Açtığımız sokağı bir gecenin bir daha unutmayacağı şekilde hususiyet ve şiir serpmişizdir; Türkler şehrin damarlarında akan kanın ahenk ve kıvamını nabızdan okuyup, Muhterem İsmail Habib'in dediğı gibi, zirvelere haşmet, kıyılara yumuşaklık mimarisi yapmışlardır.

15 Asır boyunca bağrını Roma pençesiyle mühürlemekten tamamen kurtulamayan Bizanslılara karşılık, bu “beldei tayyibe” ye İstanbul damgasını vuran yalnız Türklerdir.

Burada bir de yabancı, fakat büyük şahit okutmak isterim. 19 uncu asır Fransız edebiyatının layemet isimlerinden Théopile Gautier bir İstanbul seyahatından büyük şehrimizin adını taşıyan bir eser ve kalbinde necip Milletimize karşı sevgi ile dönmüştür; aşağıdaki güzel tercümenin kimin kaleminden çıktığını bilemiyoruz., “resimli tarih mecmuası” nda neşredilen bu satırlar varken ayrı bir tercüme yapmanın lüzumsuz titizlik ve hatta nahvet olacağına kaniim; Fransız şairi ne güzel görüyor ve ne güzel konuşuyor:

“Bence İstanbul, şarkın centilmenleri olan Türkler için yaratılmıştır. Bu centilmenler kendi bahadırılık ve kibarlık destanlarını milyonlarca halkı dinletmek için iki büyük kıtanın kulak kulağı geldiğı, dudağı verdiği böyle bir yer lazımdı. Tabiat bu yeri yarattı ve Türk, uzun asırlar araya araya -kendisi için yaratılan- cennet köşesini buldu.

İstanbul bütün güzelliğı ile, bütün haşmetiyle, Türk’e yaraşır.

Zarf ile mazrufun bu kadar uygun düştüğü bir yer, kürrenin başka bir tarafında görülemez”.

Sözümü, İstiklâl marşımızın bir mısraı ile bağılıyorum:

O BENİM MİLLETİMİNDİR ANCAK !..

FETHİ GEMUHLUOĞLU

(d. 1922 İstanbul, ö. 1977 İstanbul)

Şair, yazar ve fikir insanı. Anadolu'lu bir şehirli; Osmanlı medeniyeti bilgisi, anlatıcı, tanıtıcı, temsilci, yaşatıcı, yetiştirici, kültür ve şehir insanı.

“Gelecek mübarek bir vakte hazır olunuz.
Şâh-ı Velâyet’in kelim-i mübarekelerini
tekrar söylüyorum: “Gözü olana sabah
ışımıştır.” Hâl-i yakazadayız. O sabahın
alacasındayız...”

Başlıca Eserleri

Dostluk Üzerine
Çeşitli Dergilerdeki Makaleleri

Ekim 1922 tarihinde İstanbul'da dünyaya geldi.

Haydarpaşa Lisesi'nden 1940 yılında mezun olduktan sonra, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okudu.

İstanbul'daki bazı azınlık okullarında 1950-1955 yıllarında Türkçe ve edebiyat öğretmenliği yaptı.

İstanbul'un spor, kültür ve sanat etkinlikleri merkezi olan Spor ve Sergi Sarayı'nın müdürü olarak 1955-1963 yıllarında çalıştı.

Arapgir Postası'nın baş yazarı olarak 1956-1959 yıllarında kaleme aldığı büyük çoğunluğu dış politika üzerine olan yazılarında, özellikle Afrika'nın önemini vurguladı.

1959 yılında Dr. Emine Suzan Hanım'la evlenen Fethi Gemuhluoğlu'nun Mehmet Ali ile Veli Selman adında iki çocuğu oldu. 1963-65 yıllarında ailesi ile beraber Almanya'da kaldı.

Arkadaşı Nevzat Cihat Bilgehan'ın Milli Eğitim Bakanlığı döneminde 1965-66 yıllarında özel kalem müdürlüğü yaptı.

1966-1969 yıllarında Türkiye Odalar Birliği basın müşaviri olarak çalıştı.

1969 yılından itibaren Mithat Recai Öğdevin ve Ahmet Aydın Bolak ile birlikte kuruluşunu gerçekleştirdikleri dönemin sayılı eğitim vakıflarından biri olan Türkp petrol Vakfı'nın genel sekreterliğini vefatına kadar sürdürdü.

Konuşmalarında coşkuya, aşka ve dostluğa yaptığı vurgu ile manevi hayata dikkat çekti ve müstakil olarak daha sonra defalarca basılan "Dostluk Üzerine" adlı konferansını 22 Kasım 1975 tarihinde verdi.

5 Ekim 1977'de vefat etti. İstanbul'da, Sahrayıcedid Mezarlığı'na defnedildi.

İstanbul Göztepe’de doğdu. Arapgirli bir Türkmen ailesinin oğlu olup babası Mustafa Neşet Efendi, annesi Fatma Saniye Hanım’dır. Çocukluğu, son Osmanlı aydınlarının yaşadığı Erenköy ve Göztepe semtlerinde geçti. Yetişmesinde, geniş tarih bilgisinde, edebiyat ve tasavvufia olan münasebetinde, gönül adamı kişiliğinde ailesinin ve çevresinin büyük tesiri olmuştur. Haydarpaşa Lisesi’ni bitirdikten sonra bir süre İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ne devam etti. 1950-1955 yılları arasında İstanbul’da çeşitli okullarda Türk dili ve edebiyatı hocalığı, 1955-1963 yıllarında Spor ve Sergi Sarayı müdürlüğü yaptı. Daha sonra Almanya’da iki yıl serbest gazeteci olarak çalıştı. 1965-1966 yıllarında Millî Eğitim Bakanlığı’nda özel kalem müdürlüğü görevinde bulundu. 1966-1970 yılları arasında Ankara ve İstanbul’da Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği basın müşavirliği yaptı. Çok sayıda vakıf, dernek ve hayır kurumunda yönetim ve danışma kurulu üyeliği gibi görevlerde de bulunan Gemuhluoğlu, kuruluşunu gerçekleştirdiği Türkipetrol Vakfı’nın sekiz yıl süreyle genel sekreterliğini yürüttü. 5 Ekim 1977’de İstanbul’da vefat etti. Kabri Sahrayıcedid Mezarlığı’ndadır.

Yaptığı hizmetlerle yaşadığı döneme bir gönül ve hizmet adamı olarak damgasını vuran Fethi Gemuhluoğlu sağlam karakteri, toplumu bir bütün olarak ele alan hoşgörölü tutumu ve herkese sevgiyle yaklaşımından dolayı etrafında aydın bir çevre oluşturdu. Zarif bir İstanbul Türkçesi’yle yaptığı konuşmalarında, mektup ve makalelerinde iman, aşk, emek, hürriyet, güzel ahlâk, çalışkanlık gibi değerlerin savunucusu oldu ve bir dönemin yüksek öğrenim gençliğine bu değerleri aşılama da önemli rol oynadı. Bulunduğu bütün görevlerde

* Ferman Karaçam. “Gemuhluoğlu, İrfan Fethi”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 14, s. 17 Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.

Batılılaşma'nın Türk toplumunda meydana getirdiği tahribatın onarılması için büyük çaba sarfetti.

Fikirlerini işlediği yazıları *Serdengeçti*, *Yeşilada*, *Arapgir Postası*, *Türk Yurdu*, *Düşünen Adam Mecmuası*, *Yeni Sabah*, *Göldağı* gibi gazete ve dergilerde yayımlanan Gemuhluoğlu konularını daha çok yaşanan hayatın içinden seçti. Büyük şehirlere göçlerin gelecekte doğuracağı tehlikelerden Macar hürriyet savaşçılarını desteklemeye, mazlum ve masum milletlerin bağımsızlığına, İslâm ülkelerinin birbirine yakınlaşmasının öneminden müslümanların birbirlerini tenkit etmesinin yanlışlığına, sanattan siyasete, ahlâktan eğitim ve tarihî meselelere kadar hemen her konuda yazılar yazdı. Bir yandan millî meseleler üzerine yetkililerin dikkatini çekerek çözüm teklifleri getirirken öte yandan milletlerarası bazı konular üzerine de eğildi. Bu meseleleri çözüme kavuşturacak akademik kadroların yetişmesi için ömrünün sonuna kadar büyük bir gayretle çalıştı. Faaliyetlerini sevgi ve dostluk ekolü şekline dönüştüren bir prensip ve disiplin içinde sürdüren Gemuhluoğlu, gençlere sadece maddî ve manevî açıdan destek olmakla kalmayıp kendilerinde bilgi, zekâ, cesaret ve sanat parıltısı gördüklerini yetenekleri doğrultusunda yönlendirdi ve böylece sadece akademik hayatta değil İslâmî düşünce, sanat ve kültür hayatının gelişmesi üzerinde de etkili oldu.

Halvetiyye tarikatının Şâbâniyye koluna mensup olan Gemuhluoğlu'nun şahsiyetini oluşturan temel unsur tasavvufudur. Gemuhluoğlu, hayatı boyunca tasavvufun riya ve şöhretten uzak durmayı telkin eden anlayışına bağlı kalmış, birbirinden uzak çevrelerden edindiği çok sayıda dostuna hiçbir çıkar endişesi gözetmeden hizmet etmeyi ibadet kabul etmiştir. İnsanın başta kendisiyle dost, kendi içinde dengeli ve tutarlı olmasını önemli bir varlık şartı olarak ele almış, ferdin iç dünyasının güzelliğinin insana, dünyaya, hayata ve olaylara bakışta temel rol oynadığına inanmıştır. İnsanla insan, insanla eşya ve insanla mücerret kavramlar arasındaki dostluğu çok ileri noktalara taşımış, şöhret, mal ve uyku dışında her şeyle ve herkesle dost olmanın gereği üzerinde ısrarla durmuştur. Buradan hareketle, bir müslüman için dünya ve âhîret diye bir

ayırım yapılmadan âhiretin dünyada başladığını bilerek ölüme de dost olunması gerektiğini vurgulamıştır.

Konuşmalarında, makale ve mektuplarında sevgi ve dostluk kavramları üzerinde titizlikle duran Fethi Gemuhluoğlu, bunların ölçüsünün insana ve İslâm'a hizmet etmek olduğunu, sevginin hiçbir karşılığının bulunmadığını, insan hayatının aşk ve cezbe üzerine kurulduğunu ifade etmiştir. İnsanın iyi tarafını öne çıkarmanın ancak sevgi ve dostlukla mümkün olduğunu söyleyen Gemuhluoğlu'na göre aşk insanın katı yanlarını yumuşatarak hayata bir esneklik kazandırır. Bu esneklik güçlüklerin aşılmasına yardımcı olur, insanlar arasındaki dayanışmayı ve yardımlaşmayı mümkün kılar.

Gençlere, geçmişi geleceğe bağlamanın, insanları birbirine kaynaştırmanın, istikbale umutla bakmanın en temel yolunun sevgi olduğunu söylerken düşüncelerini kabul ettirme yerine özümsetme çabası içine girmiştir. Gemuhluoğlu insana dostça yaklaşımı, geçmişi geleceğe taşıyan siyasî şuur dehası, müessese ile insanı birbirine ustaca bağlayan kişiliği, söz ve davranışlarındaki uyumla çağdaş bir müslüman örneği oldu. Ülkenin tabii kaynaklarını zenginliğe dönüştürecek beceri, bilgi ve ahlâkî donanıma sahip insanlara ihtiyaç olduğuna inandı ve hayatını bu insanları ortaya çıkaracak şartları oluşturmaya adanmıştı.

Bazı sohbet, mektup, hâtıra ve yazılarıyla ölümünden sonra hakkında yazılanların bir kısmı *Dostluk Üzerine* adlı bir kitapta toplanmış (İstanbul 1978), bu eserde de yer alan bir sohbeti daha sonra *Dostluğa Dair* adıyla ayrıca yayımlanmıştır (İstanbul 1988).

Necip Fazıl Kısakürek *Bâbîâli'de*, Cahit Zarifoğlu *Yaşamak*'ta ona müstakil bir yer ayırırken Nuri Pakdil *Bağlanma* adlı kitabında bütününü ele alıp anlatmış, ölümünün 10. yıldönümünde *Suffe Kültür-Sanat Yılı*ğında onunla ilgili çeşitli hâtıra, anekdot ve değerlendirmeye yazılarından oluşan geniş bir bölüme yer verilmiştir. Gemuhluoğlu, 1977'den bu yana ölüm yıl dönümlerinde her kesimden sevenlerinin katıldığı anma toplantıları yanında radyo ve televizyon programlarıyla da anılmaktadır.

NURİ PAKDİL’İN “BAĞLANMA” ADLI ESERİNDE FETHİ GEMUHLUOĞLU*

Istanbul’da üniversitede okuduğum yıllardaydı. Şimdi hep düşünüyorum; adını ilkin kimden duymuştum, diye. Nerde duymuştum, diye. Üniversitede miydi, kaldığım yurtlarda ya da evlerde miydi, yolda mıydı, bir kahvede miydi, lokantada mıydı; 1959’un başlarıydı sanıyorum ilk duyduğumda adını. “Fethi Ağabey” diyorlardı. Anlatıyorlardı. Gittikçe artıyordu ilgim. (Bende, hiç görmediğim birine karşı ilgi yavaş yavaş oluşur. Bunun nasıl oluştuğunu hiç ayırmısayamam. Birikim, çok geç patlama noktasına gelir, gidip görme isteği uyanır bende). Böyle olmuyordu bu kez. Hemen gidip görmek istiyordum. Anlatılanlar büyülüyordu beni. Çalıştığı yeri öğrenmiştim. Nasıl varacaktım yanına, ne diyecektim? Nasıl karşılayacaktı beni? Gittim: çalıştığı yerde gördüm: oturuyordu masada: odası kalabalıktı: konuklarıyla dolu idi. (Pencereden bakabilmişim içeri ancak). Sık sık gidip, pencereden bakıp, içerisini gözlemleyip, dönüyordum: içeri girmek, tanışmak gözüpekliliğini gösteremiyordum. Üniversite-deki arkadaşlarıma anlatıyordum içimde heyheylenen dağları. “Gir içeri, tanış”, diyorlardı. Sanırım, bir yıl böyle geçti. Bir ilkyaz akşamıydı. (Çok iyi anımsıyorum bunu). Tüm gözüpekliliğimi bir silah gibi kuşanarak vardım. Gene birkaç kişi vardı içerde. Görünce bu denli yakından, bir evrenin dolduğunu içime hemen duyumsadım. (Ben, şimdiye değin, çok az insanı böyle yakından görünce, benzeri duygulara kapılmışımdır. Çok az insanı). Gizemli bir güç kuşattı beni: özgürlüğün elden gidişi anlamına değil bu; tersine, onun bilincine varılıyor böyle bir yücelikte. Bulunduğu yapı, Sergi Sarayı idi. Bu yapının önünde bir çay bahçesi vardı. İndik bahçeye, çay içtik. (Hiç

* Nuri Pakdil. *Bağlanma*. Edebiyat Dergisi Yayınları, İstanbul, 2012.

Gençlik yılları

unutamadığım çaylardan biri de o çaydır). O yaz da, görmeye gitmiştim böyle birkaç kez. (1960 yazı, çok karmaşalı, biraz da kargışlı bir yazdı benim için). Bir gece, Cağaloğlu'nda bir gazeteye uğramış, oradan Sirkeci'ye inmiş, Eminönü'nden, Köprü'den geçerek Kadıköy iskelesine değin yürümüştük. (Sanırım, o yıllarda Göztepe'de oturuyordu). Bu; görüşme değil, kuşkusuz, salt bir dinlemeydi, bir onarılmaydı. (O'nunla konuşan, daha doğrusu salt O'nu dinleyen, O'nun yanından ayrıldığında, iç aygıtlarının bir bakımdan geçirildiğini, onarıldığını mutlaka duyumsamıştır). İnsan kalbinin, o kalpteki manevi yaraların büyük bir onarım ustasıydı. (Bu yaz sonundan, 1961 ilkyazına değin Maraş'ta kaldım). Mektuplarla saygılarımı sunuyordum. Küçük, beyaz kartlarla yanıtlanırdım. (Bu kartların tümünde yazı yazmamı buyururdu). İstanbul'a, fakültedeki ertelenmiş son sınavımı vermek için gelmişim. Uğrardım bu arada yanına; dinlerdim, sürekli dinlerdim: (O, konuşurken, sizi de yanına alarak, bir amaca doğru sanki yürürdü). O yaz gene Maraş'a döndüm, sonra asker oldum. (Tuzla'daki okul döneminde hiç görememiş miydim? Sanırım öyle olmuştu). 1962 ortalarında 1963 sonuna değin -tam

sonu olmasa da- Bitlis'te kaldım askerlik için. (Çok tuhaf, hiç haber alamıyordum). 1962 sonları mıydı -büyük bir olasılıkla öyleydi-, bir gün, bir gazette, uçak merdiveninden çıkarken çekilmiş bir resmini gördüm: Almanya'ya gidiyordu. Aradan çok geçmemişti ki, mektup geldi Almanya'dan: (Sanatın, edebiyatın evrensel işlevi üstünde durarak, gene, yazı yazmamı buyuruyordu). Ben de, elimden geldiğince düzenli olarak, mektup sunma mutluluğuna eriyordum. 1964 yılında İstanbul'day-

dım, haftalık bir dergide sanat sayfası düzenliyordum. (Çok az sürdü bu). Bu dergiyi de sunuyordum mektuplarımla birlikte Almanya'ya göndererek. Onurlandığım mektuplarının birinde, bir sanat dergisi çıkartmamı, birtakım arkadaşlarla bu derginin çerçevesinde toplanmamızı buyuruyordu. (*Edebiyat* dergisinin tohumu, belki de 1964'lerde düşmüş oldu içime). Mektuplarıyla sürekli yüreklendirirdi: çağımızda en çok buna gereksinimimiz var: yüreklendirilmeye, 1965 ilkyazında Almanya'dan Ankara'ya gelmişti: Millî Eğitim Bakanlığı'ndaydı. Tarih-sel yazgı gereği ben de artık Ankara'daydım. (O'nun, Ankara'da sürekli kalışı: 1967'lere değin uzanan bir dönem aşağı yukarı). Sık sık görmeye gidiyorduk. Geceleri ya evinde, ya Gençlik Parkı'nın "Söğüt" adını verdiğimiz bir çay bahçesinde -oralara çok dingindi-, ya kaldığı otelde -bu 1967'lerde, ondan sonraki yıllarda, İstanbul'dan gelişlerinde kaldığı yıllarda-, Kızılay'daki pastanelerde -şimdi hiçbiri kalmadı onların, yıkıldı-, ya Hacı Bayram çevresindeki kahvede olurduk; çoğunluk birlikte varır, hemen doluşuverirdik yanına: bir çember oluştururduk çevresinde. Bir bir vurguluyordu: aşılması gereken dönemeçleri: dirençle. Tanrı inancı ile Peygamber bağlılığından kaynaklanan evrensel ısıydı, dostluk coşkusuydu sunduğu. İnsanın elinden tutuyor, adeta çağa çıkartarak yürüyüşe alıştırıyordu. İnsan; arttığını, çoğaldığını duyumsuyordu O'nun yanında.

**NECİP FAZIL KISAKÜREK’İN
SÖZLERİYLE
FETHİ GEMUHLUOĞLU:**

“Harp meydanında görünmeyen,
fakat ateş hattındakilere sakalık
eden, nakliye ve levazım kollarına
yön veren, hususi çevrelerde
mayası halis bir gençlik yoğuran,
gönlü tasavvuf kokusuyla ıtırılı ve
dili en murassa Osmanlıca zarbı
içinde İslâmi zevk mazrufiyle
nakışlı, son turfanda bir tipti.”

TARİHÇİ MEHMET GENÇ FETHİ GEMUHLUOĞLU'NU ANLATIYOR*

İlk konuşmacı olmayı beklemiyordum. Daha âlim adamlar var. Onlar konuşacak, ben dinleyeceğim ve ondan sonra bir iki kelam ederim, diye düşünüyordum. Bir ilk sürprizle karşılaşmış bulundum.

Fethi Gemuhluoğlu, sözün ustasıydı. Burada tanıyan vardır, herhalde. Benim yaşımda olanlar mutlaka tanıyor. Vefatının üzerinden otuz üç yıl geçtiğine göre, elli yaşından yukarı olanlar için tanımış olma şansı var. Sözü çok iyi kullanırdı. Hakikaten, belgeselde bahsedildi, Türkçeyi çok iyi biliyordu, zeki ve akli çok gelişmiş bir insandı.

Ben onu on beş yaşlarımda filan tanımıştım. Doğum tarihine göre, o otuzunda bile değildi. 1950’de Türk Milliyetçiler Derneği’ne gitmiştim, o zaman lise öğrencisiydim. Orada büyük ağabeylerimiz vardı. Onların arasında Fethi Gemuhluoğlu’nu gördüm. Hiç tanı mıyordum o zamana kadar. “Kim” dedim, “bu güzel konuşan adam?”. İsmi ni söylediler. Bu isim ve o yüz hep aklımda kaldı. Sonra lise bitti, başka taraflara gittim. On sene kadar sonra İstanbul’a geldim. Rahmetli Mehmet Çavuşoğlu çok yakını idi. Çok anlattı, çok çok. Niha yet gittik ziyaretine Fethi Ağabeyin. “Ağabey” diyorduk, böyle söylüyorduk, böyle söylemeye de devam edeyim müsaadenizle. İlk gittik ve ondan sonra hep yakın olduk, lütfetti, onu çok yakından tanımak mazhariyetine eren bir insanım. Onun için mesafe koymak... 33 yıl geçmiş darül bekaya intikalinden; ama ben sanki dün gibi düşünüyorum.

* “Dostluğun İlk Harfi: Fethi Gemuhluoğlu” Anma Programı, 30 Aralık 2010.

Gemuhluoğlu'nun gençlik resimlerinden

Sayın Bakan Mehmet Aydın az önceki konuşmasında onu Sokrates'e benzettti. Gerçekten bende de hep Sokrates intibasını uyandırmıştır. Sokrates, biliyorsunuz, kendisi yazmadı ama tabii onun Platon gibi bir yazarı oldu. Fethi Ağabeyin yazarı da olmadı. Ama o kadar büyük çeşitlilik içinde milletimizin çekirdeğini âdeta yoğurdu. Biz hepimiz burada olanlar ve burada olmayanlar onun Platon'ları gibiyiz. Herkesi çok etkiledi.

Belgeselde “Cevheri olan insanları keşfediyordu.” diye bahsedildi. Cevheri olan insanı keşfetmiyordu, her insanda bir cevher

keşfediyordu. Nasıl her mermer parçasından heykel yapılabilir, eğer yapabiliyorsanız. Fethi Ağabey öyleydi. Herkeste bir yetenek buluyordu. Ben şuna benzetiyorum. Hazreti Peygamber'in çok meşhur Hadis-i Şerifi var. Biraz uygun değilmiş gibi gelebilir ama herkes bilir. Yürürken rastladıkları köpek leşini gören sahabiler; burunlarını tıkayıp başlarını çevirince Hazreti Peygamber bunu fark ediyor ve oradan geçtikten sonra onları utandırmadan "Ne güzel dişleri vardı" diyen, o meşhur hadisi var. Fethi Ağabey o hadisin

ruhunu içine sindirmiş ve herkeste güzel ve değerli olanı arayan ve bulan bir insandı. Ve onu geliştirmek için de muazzam bir misyonerlik yapardı. Tanıyanlar bilir, mesela, Fethi Ağabey methetmelerinde biraz mübalâğa ediyor, övgülerinde biraz aşırıya gidiyor, diye düşünürlerdi. Halbuki o genç insanı övgüde aşırıya gitmenin Fethi Ağabeye bir faydası yoktu. Onu anlamakta zorluk çekenlerimiz vardı. Ama çok çabuk anlaşılırdı ki, herkesin yapabileceği en iyi işi, en önemli başarıyı hemen keşfediyordu ve onun o vasfının üzerinde ısrar ederek o istikamette gelişmesini sağlıyordu.

Yalnız herkeste bir cevher keşfetmekle yetinmiyordu, bu cevherin gelişmesi için fiilen yardım da ediyor ve sonuca ulaşmaya kadar desteğini sürdürüyordu. Bu, benim çocukluğumdan beri benim memleketimde örneğini görmediğim yegane haslettir. Onun için 33 sene geçtikten sonra, burada bu kadar kalabalık, bu kadar çok telgrafın gönderilmiş olması, onun bu müstesna hasleti ile hiç unutulmayacağını gösteriyor.

Osmanlı Devleti sona ererken Osmanlı sistemi hakkında araştırmaya yapan, bir tez yazan meşhur bir Amerikalı var: Albert Howe Lybyer. Boğaziçi Üniversitesi'nde hoca idi. Zannediyorum, 1913 yılında, imparatorluk biterken, Osmanlı Devleti'nin özü, yapısı hakkında önemli bir tez yazdı. Tezinin İngilizce adı¹, Türkçeye *Kanuni Sultan*

Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğunun Yönetimi adı ile çevrildi. Orada Lybyer şunu söylüyor. Osmanlı sistemini anlatıyor, devşirme ile nasıl bir eliti nasıl oluşturuyorlar ve bu elite nasıl bir sorumluluk yüklüyorlar ve sorumlulukla birlikte nasıl bir ödül ve yetki veriyorlar; bunu mükemmel bir şekilde anlattıktan sonra, şunu ekliyor: “Bugünkü Amerikan demokrasisi ile mukayese edersek hangisi ne derecededir”, diye bir konu açar ve önce Amerikan demokrasisinin erdemle-

rini sıralar. “Amerika fırsatlar ülkesidir, herkesin önündeki engelleri kaldırır ve gidebileceği yere kadar serbestçe yürümesine imkân veren mükemmel bir sistemdir” diye özetledikten sonra devam eder: “Ancak Osmanlı sistemi ise, yeteneğin önündeki engelleri kaldırmakla yetinmez, yeteneği kulağından tutar ve gidebileceği, yükselebileceği yere kadar bizzat kendisi götürür. Böylesine rasyonel liyakat sistemi, böylesine meritokrasi, dünya tarihinde benzeri görülmemiştir” diye ifade eder.

Osmanlı’nın bu özelliği, imparatorluğun sonuna kadar belki aynı mükemmeliyette olmamakla birlikte yaşamaya devam etti. İmparatorluktan sonra bunun izini hiçbir yerde görmedim, Fethi Ağabey hariç. Fethi Ağabey sanki o sistemin son temsilcisiymiş gibi herkeste bulunan en iyi yeteneği bulur ve onun gelişmesi için fiilen yardım ederdi, kendisi bizzat o çok geniş çevresiyle temaslarını bu amaçla kullanırdı, kendi şahsi menfaatleri için değil. Ben rahmetle, şükranla ve minnetle anıyorum. Benzerlerinin niçin çoğalmadığının hayreti içinde teşekkürlerimi arz ediyorum.

Notlar

- 1 *The Government of Ottoman Empire in the Time of Suleiman the Magnificent* adı ile 1919’da yayınlandı.

FETHİ GEMUHLUOĞLU’NUN BİR YAZISI: YENİDEN BİR MERHABA*

Aylar, yıllar, vakitler geçiyor da, biz rüzgârların önündeki yapraklar misâli dursuz duraksız, kan ter içinde dolanıp durmaktayız. Sonra, birden içimize bir “merhaba” şavkı düşüyor. İçimizin ışığı dünyayı sarıp sarmalayacak, kuşatacak sanıyoruz. İçimiz bir hoş oluyor, kabarıyor, dalgalanıyor... Merhabanın nûru bizi söyletiyor, dilimiz açılıyor... Bir tohum gerek, diye tutturuyoruz... Zamanca isrâf ettiğimiz için hiç vakit kalmayacakmış gibi telâşlı, zaman da mahlûktur ve mütenâhîdir, diye inandığımız için emîn ve telaşsız, öyle diyoruz.

Bir tohum gerek, diyoruz. İnsanın içine düşmeli. Orada yeşermeli. Orada göğermeli. Orada başak tutmalı. Harmanı hasadı insanın içinde olmalı. İnsanın içinde savrulup, içinde ambarlanmalı... İnsan ona değirmen kesilmeli. Bu değirmen bizde çağıldamalı...

Bu tohum bir nazardan gelmeli. Mübarek ve muazzez bir kişiden. Er bir kişiden. Bu merhaba bir dosttan gelmeli. Mübarek bir dosttan. Dost bir kişiden... Bu merhaba sıcak olmalı, sımsıcak. Doğru olmalı eğriye, gelişigüzele karşı. Alabildiğine geniş olmalı, uçsuz bucaksız; kahredici ve bunaltıcı dâr’a karşı. Bu merhaba, muhkem olmalı. Vefâsızlıklara, avâreliklere, günü birliklere, iğretilere, ihtirâslara karşı.

Bu merhaba yeşermeli, göğermeli; ihmâllere, ilgisizliklere, yalnızlıklara karşı.

* Fethi Gemuhluoğlu. *Arappir Postası*. 14 Mart 1958.

Başak tutmalı; hiçliklere, kayıplara, karanlıklara karşı.
Harmanlara hasatlara gelince, şair diyor ki,

*“Cânıma ezelden bir merhaba sundu, çeşm-i yâr
Öyle mest oldum ki gayrın merhabasın bilmedim”*

Şair öyle diyor. Bu selâm Hakk'ın kendisine seçtiğine selâmı, merhabası olmalı.

Sonra, bir başkası, o da şair. Kutlu bir dölün, bir “manâ eri”nin merhaba bahri... Her şeyin uğruna yazılması, uğruna yakarılması, uğruna yaratıldığı Nebîyyi Zîşân'a yazılmış...

“Merhaba ey şâh-ı sultân, merhaba”

diye başlıyor. Öyle başlıyor. Dağı taşı, kurdu kuşu, otu diken, beşeri insanı, salt delillerle Hakk dostu Velî'leri, cümlesini, cümlelerin yekû-nunu dillendiriyor ve merhaba bahri oluyor.

Bizim de içimize bu gurbette, bu kahırda, bu çâresizlikte, bu kimsesizlikte bir merhaba sunulsa. Bir merhaba sunulsa da, gurbet vuslata, kahr lûtfâ, çâresizlik çâreye, kimsesizlik vahdete dönse. Sırlansa, nurlansa. Allah'lı olsa. “Sen olmasaydın”ın mazharı olsa. Şâh-ı Velâyet'in yolu olsa. İbtîlâlara şâd ve şâdüman olsa. Kahırlara omuz silkip şükürlü olsa. Gülmenin ve ağlamanın hudutlarının dışına çık-sa. Hâsılı merhaba olsa. Sıcak, sımsıcak bir merhaba olsa. İçimizi sar-sa. Yorgunluğumuzu alsın. Bizi yusa yıkasa. Arı ve pâk kılsa... Sonra, her şeye yeniden başlayabilsek. Çocukluklara, aşka, duaya, niyaza, teslimiyete, küfre, sabra, şekvâyâ, îmanâ... Dönüp dönüp Hakk'a gel-meye. Sıratı müstakimden, yılların yolundan Hakk dostu gelmeye.

Merhaba'ların has sahiplerinden yahut tek sahib'in has kulların-dan biri diyor ki,

“Biz her dem yeniden doğarız, bizden kim usanası”

Bizim Yunus öyle diyor. Merhaba diyor. Yerinde saymanın esirli-ğini salıyor, azâd ediyor. Nefis köleliğinin zünnarını kesiyor.

Sonra yine merhaba diyorlar. Bu defa kınamalara karşı diyorlar. Horlanıp itilmelere, azarlanıp kakılmalara karşı diyorlar. Merhaba ol cihetden tulû ediyor. Konya nâm şehirde, Ka’betülüşşâk’ta, eşğine yüz sürülesi:

“Yüz defa tövbeni bozmuş olsan bile, bize gel”

diyor. Bu, Mevlânâ’nın merhabasıdır. Merhaba kapısını ardına kadar aralıyor. Kapısız ediyor. Cemâl kapılarını, nûr kapılarını, bereket kapılarını, ihsân ve af kapılarını açıyor.

Sonra, dem-i Mısırî geliyor. Ol cihete dönülüyor.

“Bu Niyâzî’den de Mevlâ görünür”

diyor. Merhabada yanıyor. Merhabada tebahhur ediyor. Merhaba ile bir oluyor. Hem-vücûd oluyor. Hem-zebân oluyor. Hem-gönül oluyor.

Sonra, yine muhtelif yönlerden tecelliler oluyor. Gelenler geliyor. Daha sonraları, bir garîb âdem geliyor. Seyrângâha çıkmıştır. Adına Seyrânî diyorlar.

“Kelb iken kelb yavrusundan geçmiyor”

diyor. Merhaba’nın sâhibi de geçmez, diyor. Bizden demiyor, ayrılık gayrılık olmasın için. Ben sen tefrîki kalksın ara yerden diye.

“Kelb iken kelb yavrusundan geçmiyor

Hakk Seyrânî’sinden geçer mi bilmem”

diyor.

Sonra, yine yol yol merhabalar deniyor. Ezelden denen merhaba, ebede taşınıyor. Yolculuk budur. Yol budur. Erkân budur. Kutsal emânet merhabadır.

Sözü düğümleyip biz dahi diyelim ki, “gamlanma gönül gamlanma”, merhaba insanadır. Merhaba, sâhibinin kendisine merhabasıdır.

FETHİ GEMUHLUOĞLU'NDAN NURİ PAKDİL'E MEKTUPLAR*

28 Mart 1961

Koca Adam, Merhaba.

O iffet ve irfân dolu yazını aldım. İlm-i ledün'den nasibi ezelli-ebedli olan senin gibi er-kîşi'lerin dostluğu en büyük fahrimdir. Yazını doya doya okudum. Bir İstanbul gazetesinde de onları yazmanı dileyeceğim günler yakındır sanırım. “Mevlâ görelim neyler.” Mustafa Kuşçuoğlu Beyefendiye de gıyaben dostluklarımı arz'a tavassut buyurmanı istirham ederim.

Bana Maraş ve çevresinin durumunu yazarsın diye bekleyeceğim.

Hasret ve dostlukla
Fethi Gemuhluoğlu

2 Eylül 1963, Nürnberg

Nûr-un alânûr Nûri,

Aziz Kardeşim, Merhaba,

Sen benim için Türkiye'nin geleceği ve umudusun. Senin mü'min ve muvahhid için, ezeli-ebedi Hakk dostu oluşun, Hakk'a belî deyûp inkıyat ve ittiba edişin benim sana bağlanışımdır. O ışıklı, sıcak, içimi ısıtan mektubun için müteşekkirim. Adres ve yeni çalışmalarını bekliyorum. Senin ibadetin, ihlâsın, nezrin, adağın budur. Kendini vakfetmeni ve sel-sebil etmeni duâ ediyorum. Hakk'a emanet ol aziz, koca Adam, sevgili er-kîşi. Merhaba sanadır.

Fethi Gemuhluoğlu

* Nuri Pakdil özel arşivi.

(1964)

Nuri,

Sezai İstanbul'da değil mi? Sen Babıali, Cemal Nadir Sokağı No 5'de İrfan Atagün var, onu ve Alphan'ı tanıyor musun? Onları tanı. Türkoloji asistanı Mehmet Çavuşoğlu'nu da tanı.

Sen hiç Kani Karaca'dan Sure-i Rahman dinledin mi? Ağlar oldun mu?

Niyazi Sayın veya koca üstad Halil Can üflerken sen yeniden doğdun mu? Ya çok puslu, ya ay-aydınlık bir sabahta Anadolu Kavağı'na kadar gittin mi?

Ali Nihat Hoca'ya var. Mehmed aracı olsun. Benim için de Nat-ı Şerifler, mersiyeler toplayın.

Sana gençlerle bir araya gelip ivazsız garazsız, bir sahabe ahlakı murat ederek, bir ensar ve muhacirin düzeni kavilleyerek sohbet ediyor musun? Rüya ve gerçek yan yana.

Memleket nicedir, onu da bilemiyorum. Mehmet Çavuşoğlu'na varırsan o lütfen bana Kamil Turan'ın adresini ilet. O çocuk da pırıl pırıl, düzenli bir kafadır. Ah şu profesyonelleri bir terk etseniz yol açılacak. Ya sabır, ya Hû.

Fethi Gemuhluoğlu

17 Ocak 1965

Nuri Can,

Gönlüm hep sizlerle meşgul. Sen, Sezai, Çavuşoğlu ve Yücel. Sonra henüz tanımadığım fakat kendilerinden çok umutlu olduğum Erdem Bayazıt, Rasim Özdenören, Bahattin Karakoç gibi büyük nefesli gençler. Siz neden bir araya gelmeyesiniz. Bütün imanınız ve artistik çabanızla niye aynı safı tutmayasınız. Bana yazmıyorsun. Yazsan daha kolay anlaşacağız. Bu tipik Yahudi Chagall'ı bizim taş basması resimlere yöneldiği için adeta, çok seviyordum. Bundan Çavuşoğlu kardeşim de olacak. Yan yana getirirseniz, yan yana gelmiş olursunuz. Sizler isimlerinizi bekâreti ile koruyunuz, kirlletmeyiniz, bunu dilerim her daim Allah'dan. Hepinize selam ve selam.

Fethi Gemuhluoğlu

10 Şubat 1969, Belde-i Tayyibe

Nuri, Erdem, Âkif, Rasim ve Bahri Beyler'e,

Beklediğim, zuhuru mukarrer ve muhakkak bir gün daha doğdu. Diğer günler de doğacaktır. O günü göreceğim. Emanetimi o günden sonra teslim edeceğim. Onun için hastalıklara aldırmiyorum. Edebiyat'ın yayımlanışı beklediğim o günlerin baş günü değerindedir.

“Gözü olana sabah ışımıştır” buyuruyor Şâh-ı Velâyet. Edebiyat'ı çok beğendim. Sizden, hepinizden daha “evrensel” yazılar bekliyorum. Bekleyeceğim. Siz kâinat için, sebebi hilkat için, insan içinsiniz. Daha güçlü, daha berrak ve sancılı, daha aydınlık ve çileli eserler, oyunlar, şiirler bekliyorum ve bekleyeceğim. Daima yeni, eski ve yeni, ezel ve ebed.

Bana yaşama sevinci veriyorsunuz.

Sezai'den de şiir veya yazı alınız.

Edebiyat ne kadar kutlu ise, o mütevazı işleriniz de o kadar kutludur.

Hepinizin gözlerinden özlem ve sevgi ile öperim.

Fethi Gemuhluoğlu

Dikkatinizi rica ediyorum. İsmail kimdir?

Musa Çağl'a ve oradaki kardeşlere selam ve sevgi.

Planlama'daki kardeşlere de selam ve sevgi.

Âkif ne yapıyor? Açıkça ve berraklıkla yazınız.

Fethi Gemuhluoğlu

M Â H İ R İ Z

(d. 1895 İstanbul, ö. 1974 İstanbul)

Öğretmen, şair, yazar ve fikir adamı. Osmanlı eğitim ve medeniyetinin son temsilcilerinden, sohbet kültürünün mümtaz bir örneği, çok yönlü kültür ve şehir insanı.

“İnanan insanlar için hareket düstûrunu şu iki cümlede toplamak istedim: ‘Üzerimde başkasının hakkı var mı? Yapacağım iş Hakkın rızasına uyar mı?’ Bu düstûru hayatında tatbika muvaffak olan mağfiret ve rahmetle müjdelenen zümreye namzetliğini koymuş olur. Üst tarafı Sahibinin bileceği şeydir...”

B a ş l ı c a E s e r l e r i

Yılların İzi
Tasavvuf
Din ve Cemiyet
Üstâdım Mehmed Âkif

28 Ocak 1895'te İstanbul'da doğdu.

Balıkesir İdâdisi'nin ilk kısmında okudu. Burada, Saraybosnalı Müderris Mahmud Necî Efendi'den özel dersler aldı. İstanbul, İsparta ve Medine'deki rüşdiyelere devam etti. Medine'de Arapçasını ilerletti. İstanbul'a döndükten sonra iki yıl Vefa İdâdisinde öğrenim gördü. Ankara'da, sultânîden 1916 yılında mezun oldu. Aynı okulun ilk kısmında Türkçe muallimliğiyle elli dokuz yıl sürecek olan öğretmenlik hayatına başladı.

Ankara'da, Mehmed Âkif Bey ile Farsça, Fransızca ve edebiyat çalışarak kendini yetiştirdi. "Tûf-i Şegaf" başlıklı ilk şiiriyle daha birkaç şiirini Maksud Kâmran takma adıyla bu yıllarda *Sa'y* mecmuasında yayımladı.

Bir yandan hocalık yaparken bir yandan da Büyük Millet Meclisi'nde zabıt kâtibi, zabıt mümeyyizi ve ikinci grup şefi sıfatıyla dört yıl görev yaptı. Sultanselim'deki İmam-Hatip Mektebi'nin tarih hocalığına 16 Aralık 1924 tarihinde tayin edildi.

İstanbul'da çeşitli okullarda hocalığını sürdürürken Edebiyat Fakültesi'nin derslerini bitirdi. 1938 yılında tezini tamamlayarak fakülteden mezun oldu ve Nişantaşı Erkek Orta Mektebi müdürlüğüne getirildi.

Çeşitli okullarda müdürlük yaptıktan sonra Çamlıca Kız Lisesi edebiyat öğretmeni iken 1960 yılının Ocak ayında emekliye ayrıldı.

1960-1970 yılları arasında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde İslâmî edebiyat ve tasavvuf tarihi hocalığı ile yeniden mesleğine döndü. Aynı yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı'nca hazırlatılan *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı* adlı eserin redaksiyon heyetine başkanlık yaptı.

1965-1968 yılları arası Özel Fatih Koleji'nin kurucu müdürü oldu.

9 Temmuz 1974'te vefat eden Mâhir İz'in cenazesi 11 Temmuz'da İstanbul'da Sahrayıcedid Mezarlığı'na defnedildi.

İSTANBUL/ÜSKÜDAR MEDENİYETİNDEN ETKİN BİR İZ: MUALLİM ABDULLAH MÂHİR İZ*

*Adâd biterdi Allah Allah,
Evsâfı eğer olunsa ta'dâd*
K. E. Kürkcüoğlu

Ailesi

Mâhir İz, 29 Ocak 1895'te (2 Şaban 1312 h./ 15 Kânûnusâni 1310 r.) o zamanlar Üsküdar'a bağlı olan Beykoz'da, Abraham Paşa korusuna bitişik bir evde doğmuştur.

Vefâtının da Paşabahçe semtinde vuku bulması, kendisinin bir ömür boyu süren Boğaziçi sevgisinin takdir-i ilâhi ile te'yid edilmiş müşahhas bir delili sayılabilir. İstanbul'da bir hayli yıl oturduğu semtler arasında Beylerbeyi ve Bağlarbaşı/Kuruçeşme de bulunmakla birlikte yaygın ve örgün eğitim hizmetiyle bereketlenen ömrünün pek çok yılını Çengelköy'deki Kuleli Askerî Lisesi, Üsküdar Paşakapısı Orta Mektebi, Haydarpaşa Lisesi, Çamlıca Kız Lisesi ve İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü gibi beldemizin tanınmış eğitim kurumlarında geçirmiş olması, Mâhir Hocamızı Üsküdar'ın sâdık mukimlerinden ve bu beldede iz bırakmış isimlerin önde gelenlerinden bir değerli şahsiyet kabul etmeye imkân vermektedir. Yine bu sebeplerle onu Osmanlı medeniyetinin her bakımdan kadîm merkezlerinden biri olan bu şehrin evlatlarına kazandırabileceği mümtaz özelliklere gerçekten sahip olmuş bulunanlara verilen bir vasfını ifade eden "İstanbul"lu bir isim olarak da anmak gereklidir.

* Prof. Dr. Mustafa Uzun.

Çocukluk ve gençlik yılları kısmen İstanbul dışında geçmiş olsa bile evinde ve çevresinde yaşayan İstanbul kültürü, onun her bakımdan temessül ettiği bu medeni değerlerle içi içe yaşamış bir kişiliğe sahip olduğunu ifade eder.¹ Mâhir İz'in şahsında mükemmel denecek şekilde tecessüm eden "İstanbul Beyefendiliği"ne ait bu vasıflar, ona yetişen nesillerin hafızalarında ve kimliklerinde unutulmaz izler bırakmıştır. Şüphesiz sâdattan olması da onun kimliğinin mümtaz ve müstesnâ bir değeridir. Çocukluk yıllarının en feyizli devresinin Medine'de, âğûş-i Resûl'de geçmiş bulunması da şahsiyetini taçlandıran bir inâyet-i Sübhânî ve bereket-i Nebiy-yi Rahmânî olmuştur.

Gençliği

Babası Külâhîzâdeler namıyla anılan, ilmiyeye mensup bir aileden, Medine ve Ankara kadılıklarında bulunmuş, Medine-i Münnevvere Mollası Seyyid İsmail Abdülhalim Efendi'dir. Annesi de kadı ve şeyhülislâmlar yetiştirmiş Erzurumlu Çelebizâdeler ailesine mensup Râife Hanım'dır.

Mâhir Hoca, babasından bahsederken "ilmî müzâkereye, sohbet, yemeğe, iyi suya, kitaplara, halıya ve ince ev eşyasına merakı vardı" demektedir ve onu "her gittiği yerde ilim adamları ile münâsebet kurar, onlarla sohbetler eder ve isteyenlere mutlaka bir eser okutur" cümleleriyle tanıtmaktadır. Anlaşıldığına göre Hoca ebeveyninden irsen devraldığı bu özelliklere, İstanbul'un güzîde ilim, kültür ve sanat çevresinden derlediği seçkin ve değerli güzellikleri eklemesini bilmiş, hayatını da bu şekilde geçirmiştir.

Mâhir Hoca, Abdülhalim Efendi'nin üçü küçük yaşta vefat eden dokuz evlâdının Bihin, Servet, Abdülmennan, Güzin ve Fâhir² isimlerini taşıyan, yaşayan altı çocuğundan biri ve erkeklerin en büyüğüdür.

Mâhir İz kardeşleriyle beraber (1960'lı yıllar). Oturanlar (soldan) Mâhir İz, Bihin Dinç, Servet İz. Ayaktakiler (soldan) Abdülmennan İz, Güzin İz, Fahir İz.

Tahsili

Küçük Mâhir'in tahsil hayatı, babasının kadılık vazifesi dolayısıyla, kendisi henüz beş yaşındayken İstanbul'dan ayrılmasının ardından başlamış ve Osmanlı coğrafyasının muhtelif şehirlerinde sürmüştür. İlk tahsiline babasının görevli bulunduğu Midilli'de adım attı. Balıkesir İdâdisi'nin ilk kısmında okudu. Burada bir taraftan da, o zaman Osmanlı medeniyetinde önem verilen bir gelenek hâlinde yaşayan uygulamayla, kendisine hususî hocalık yapmak üzere babası tarafından İstanbul'dan getirilen Saraybosna'lı müderris Mahmud Necî Efendi'den dersler almaya başladı.

Mâhir Bey'in "sebebi feyizdir" dediği bu zat, Osmanlı eğitim hayatında titizlikle yaşatıldığı görülen bir anlayışla, ileriki yıllarda da ailenin dolaştığı her yere onlarla beraber gitmiş ve küçük Mâhir'e özel dersler vererek onu yetiştiren bir isim olmuştur. Hoca, hatıralarında Balıkesir'de bu zattan *Tuhfe-i Vehbi*'yi okuyup ezberlediğini nakletmektedir.³ On yaşında İstanbul'a döndüklerinde Eğrikapı

Rüşdiye'sine devam etti. Oradan ailece Isparta'ya gidilince tahsilini buradaki mektepte sürdürdü.

On üç yaşındayken, kadılığına tayin edilen babasıyla Medine-i Münevvere'ye gitti. Bir taraftan Rüşdiye'ye devam ederken bir taraftan da hocasından Arap dili ve edebiyatı yanında çeşitli dinî dersler ve kitaplar okuyarak kendini yetiştirdi. Altı ay içinde Arapça konuşmaya başladı. Hatıralarında “Medine’nin, o gülzâr-ı nübüvvetin feyzi sâyesinde” hocasıyla tanınmış hadis kitaplarından *Câmiu’s-sağîr*,⁴ *Kenzü’l-ummâl*⁵ gibi muhalled eserleri okuduğunu, ayrıca “akşamdan hazırladığı soruları hocasına sorarak müzâkere ettiklerini” yazmaktadır. Bu çalışmalar sırasında Necî Efendi’nin: “Sen bu merak ve bu çalışmayla devam edersen on sekiz yaşına geldiğin zaman Fatih hocaları arasında ‘müşârü’n-bi’l-benân/parmakla gösterilecek kadar tanınmış’ olursun” diyerek kendisini teşvik ettiğini nakletmektedir.

Nitekim, Mâhir Bey’in, hocasının âdeta kerâmet göstererek küçük bir çocukken işaret ettiği bu seviyeye daha Sultânî’yi bitirir bitirmez eriştiğini ve zamanla kendisini daha da yetiştirdiğini söylemek gerekir. Ayrıca hocası, Medine’de yaptıkları derslerin feyiz ve bereketini vurgulayarak: “Sen benim kırk yıllık emeğimi, bu suallerin sâyesinde on dokuz ayda topladın” sözleriyle değerlendirdiğini belirtir. Yine bu sıralarda İsâ Rûhî Efendi’den de Farsça’sını ilerletme imkânı bulmuştur.

Bu bilgiler Mâhir Bey’in kuvvetli bir dinî tahsil gördüğünü düşünmemizi tabii kılarsa da kendisinin çoğunlukla tekrarladığı “ben meslek adamı değilim” sözü onun, üstadı Mehmed Âkif gibi tevazuuyla alâkalı olsa gerektir.

Ailece, trenle Şam’a oradan da Beyrut’a geçerek, deniz yoluyla tekrar İstanbul’a döndükten sonra iki yıl Vefa İdâdî’sinde⁶ öğrenim gördü. Bu yıllarda gazete okumaya merak sardığını, *İkdam* gazetesi başta olmak üzere *İstanbul* gazetelerini sütun sütun okuduğunu, o zamana kadar duymadığı meselelerle ilgilenmeye başladığını belirten Mâhir Bey’in bu devrede artık memleket meseleleriyle yakından ilgilenmeye başladığını söylemek mümkündür. Yine bu sırada “hak” kavramını iyice benimsediğini ve:

“Haktadır, haktır, en büyük kuvvet”

mısraının bunu ifade ettiğini söylemektedir. Memlekette cereyan eden ve esas itibariyle İttihad ve Terakki Fırkası ve idarecilerinin sebep oldukları acı olaylar kendisinin, her ne kadar geçici de olsa hayatta, yaygın bir düstur olan “el-hükmü limen galebe / gâlip olanın hükmü geçerlidir.” kaidesinin yürürlükte olduğunu anlamasına yaramıştır. Artık onun için, muallimlik yanında, hayatının sonuna kadar memleket meseleleriyle yakından ilgileneceği ve bildiği doğruları hayata geçirmek için elinden, dilinden ve kaleminden geleni yapmaya gayret edeceği yeni bir saha açılmış olmaktaydı.

Genç Mâhir’in, babasının kadı olarak tayin edildiği Ankara’daki günleri de birkaç noktadan ona farklı hususiyetler kazandırmıştır: Birincisi Ankara Sultânîsi’nden mezun olmasının ardından (1916) aynı okulun ilk kısmında başladığı Türkçe muallimliğiyle, elli dokuz yıl sürecek olan verimli, başarılı bir öğretmenlik hayatına –sevdiği tabirle muallimliğe- adım atmış olmasıdır.

İkincisi bu sırada Millî Mücadele’ye katılmak üzere İstanbul’dan gizlice Ankara’ya gelmiş olan Mehmed Âkif Bey’den Arapça, Farsça ve Fransızca edebî metinler okuyarak kendini daha iyi yetiştirme imkânı bulmasıdır. Bu münâsebetin daha sonraki yıllarda, hocalık-talebelik alâkasından ileriye giderek yakın bir dostluğa dönüşmesi de ayrıca önemlidir.⁷

Yine bu yıllarda, Büyük Millet Meclisi hükümetinin Şer’iyye ve Evkaf Vekâletine bağlı Te’lifât ve Tedkîkât-ı İslâmiyye Encümeni üyeliğiyle Ankara’ya gelmiş bulunan ve sonraları İstanbul Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Şerh-i Mütûn Profesörü olarak hizmet verecek olan, Müderris Ömer Ferit Bey (Kam) ile tanışarak ondan da faydalanmıştı.

Mâhir Bey bir yandan da Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde -gizli celseler dahil- zabıt kâtibi, zabıt mümeyyizi ve ikinci grup şefi sıfatıyla dört yıl çalışmıştır. Bu görev ona Millî Mücadele yıllarında cereyan eden olayların iç yüzünü bilmek, memleketin geçirdiği bâdireleri yakından takip etmek imkânını vermiş olması bakımından da çok önemlidir.

Ayrıca bu sıralarda şiir yazmaya da başlamış, hatta “bi’l-bedâhe / ânında şiir söylemede” oldukça meleke kazanmıştı. Nitekim hatıralarında, Ankara Kadısı Âşir Molla’nın küçük oğlu ve sonraları meşhur bir heykeltıraş olarak ün kazanacak olan Râtîp Âşir’in yaptığı resimlerin altına kıtalar yazdığını nakletmektedir: Aşağıdaki kıtalar onun ânında şiir söyleme kabiliyetini ortaya koyan güzel örneklerdir.

Mevlânâ türbesiyle ilgili resim için yazdığı:

*“Görünen türbe-i zî-izz ü alâ
Merkad-i Hazret-i Mevlânâ’dır
Varsa ger çeşm-i basîrette cilâ
Pertev-i feyzi onun peydâdır”⁸*

kıtası bunlardandır.

“Tûf-i Şegaf/Aşkın Aksi” başlıklı, aslında bir gazel olan ilk şiiriyle daha birkaç şiirini Maksud Kâmran takma adıyla Sultanî Müdürü Haydar Bey tarafından Ankara’da çıkarılmış olan *Sa’y* mecmuasında yayımladı.

Çalışma Hayatı

Mâhir İz’in en önemli vasfı, etkili ve çok sevilen bir muallim olmasıdır. “Çok heyecanlı ve neşeli geçti” dediği hocalık hayatında, muallimliği daima ilk planda tutmuş, bulunduğu diğer vazifelerini de öğretmenliğin yanında sürdürmüştür. Hocanın bir taraftan öğrenmek diğer taraftan da öğretmek şeklindeki öğretmenlik anlayışını onun Muallim Naci’ye ait sık sık tekrarladığı:

*“Dersi bitmez bir debistân-ı hakâyıktır cihân
Onda en kâmil muallimler sebak-handır bütün”*

beyti de göstermektedir.⁹

Çalışma hayatına, daha doğrusu memuriyete Ankara’da, mezun olduğu Sultânî’nin ilk kısmına muallim tayin edilerek başlamıştır. Bu görevine ek olarak Ankara Sanayi Mektebi’nde de hocalık yapmıştır. Aslında hocanın hayatı boyunca kişiliğinin ayrılmaz bir parçası olarak

ele alınacak değerdeki öğretmenliği yanında, ona emsâline nazaran farklı bir ayrıcalık kazandıran TBMM zabıt kâtipliğine işaret yerinde olacaktır.

Meclis Zabıt Kâtipliği

Bu görev ona, Millî Mücadele'nin hazırlık yıllarını, başlangıcını ve zaferle neticelenmesinin resmî tarihe intikâl etmeyen arka planını; zaferin ardından gelişen olayları, Meclisin ilk yıllarından beri zabıt kâtibî sıfatıyla içinde bulunarak ve bütün heyecanı ile yaşayıp müşâhede ederek çeşitli yönleriyle idrak etmek imkânını vermişti. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin müsbet-menfî bütün safhalarını etraflıca bilen az sayıdaki isimlerden biri olarak o, memleketin geçirdiği sıkıntıları yaşayarak bilmek gibi bir özellik kazanmıştı. Ayrıca, bu bilgilerin ışığında memleketin geleceğini inşa etmede emsâline göre, daha isabetli fikirlere sahip olmuş ve öğretmenlik mesleğinin verdiği imkânlarla bu konudaki doğruları genç nesillere usûlüyle aktarmada büyük bir başarı elde etmişti.¹⁰

İstanbul'a Dönüş

Mâhir Hoca, Ankara'nın hükümet merkezi olacağını öğrenince İstanbul'a gelmek ve yüksek tahsilini burada gerçekleştirmek maksadıyla meclisteki görevinden ayrıldı. Maarif vekâletine müracaatla İstanbul'da ders saati az bir mektepte hocalık talebinde bulundu. Sultanselim'deki İmam-Hatip Mektebi'nin tarih hocalığına tayin edilince İstanbul'a döndü (16 Aralık 1924).

Yüksek Tahsili

Mâhir İz öğretmenliğe devam ederken bir taraftan da üniversite tahsilini tamamlamak üzere önce Eczâcî Mektebi'ne devam etmişti. Ancak, derslere devam meselesinde karşılaştığı zorluklar yüzünden buraya uyum sağlayamayınca kimya ve hukuk fakültelerine yazılıp bir süre devam ettiyse de sonunda Edebiyat Fakültesi'nde karar kıldı. Burada Ankara'dayken kendisinden feyiz aldığı Şerh-i Mütûn Müderrisi Ferid Kam Bey'den tekrar istifade imkânı buldu.

Edebiyat Fakültesi'nin ders ve devam süresini bitirdikten sonra, yakın tarihimizin önemli isimlerinden şair, Adanalı Hayret Efendi üzerinde hazırlayacağı mezuniyet tezini tamamlayamadan Edremit Orta Mektebi müdürlüğüne tayin edildi (12 Eylül 1933).

Muallim Mâhir Bey

Mâhir Hoca'nın muallimlik hayatı çok feyizli ve bereketli geçmiştir. İstanbul'daki muallimlikleri Kadıköy Orta Mektebi, Fransız Sainte Jeanne d'Arc Okulu, Halıcıoğlu ve Kuleli Askerî liseleri, Üsküdar Paşakapısı ve Davutpaşa Orta mekteplerinde devam etmiştir.

1936'da Beykoz Orta Mektebi Türkçe öğretmenliğiyle İstanbul'a dönünce tezini tamamlayıp 1938 yılında Edebiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Ardından Nişantaşı Erkek Orta Mektebi müdürlüğüne getirildi.

Mâhir Hoca'nın muallimliği, Kemal Edip Bey'in:

*“Bir melek-sîret, velî-haslet mübârek zât idi
Zümre-i ta'lim övünsün böyle bir insan ile”*

mısralarında ifade ettiği gibi ideal bir öğretmenin vasıflarına sahip olmasından kaynaklanmıştır. Bu vasıfları dolayısıyla etkili bir muallim olarak hayatının en velûd, millî kültürümüz bakımından en faydalı olan ve kalıcı izler bırakan devresi, İstanbul'un önde gelen liselerinden Haydarpaşa Lisesi ile İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'ndeki hocalıkları olduğundan bu yıllardaki çalışmalarını ayrı ayrı ele almak gerekecektir.

Haydarpaşa Lisesi'nin Mâhir Baba'sı

Mâhir İz'in orta öğretimdeki muallimlik hayatının en etkili devrelerinden belki de birincisi, Haydarpaşa Lisesi'ndeki edebiyat öğretmenliği olmuştur. Bu vazifeye tayinini “kendimce asıl yerimi buldum”

1920'ler

cümlesiyle değerlendiren Hoca'nın buradaki sınıf derslerinin dışında seminer adıyla mektebin her sınıfından bütün öğrencilerine açık olan serbest dersleri de büyük rağbet görmüştür. “Yedi sene orada talebenin muhabbet hâlesiyle çevrili ve huzur içinde vazife yaptım” ifadesiyle anlatan Mâhir Bey, bu devrede okulun bütün öğrencileri arasında “Mâhir Baba” adıyla anılarak, sevgi ve saygı gören bir öğretmen olmuştur. Burada kendisinin “rahle-i tedrîsi”nden geçerek millî kültürümüze önemli hizmetlerde bulunmuş olan tanınmış talebeleri arasında bilhassa hat sanatında günümüzün en büyük otoritelerinden biri olan Eczacı M. Uğur Derman, Mehmed Âkif ile *Safahât* üzerindeki çalışmaları ve yakın tarih konularındaki araştırmalarıyla temâyüz etmiş yazar M. Ertuğrul Düzdağ, yakın tarih konularında kaleme aldığı romanlarıyla öne çıkan edib ve mütefekkir Dr. Mehmet Niyazi Özdemir vardır. Ayrıca İstanbul Edebiyat Fakültesi'nin eski Türk edebiyatı hocalarından Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu (v. 1987) ve çeşitli üniversitelerde hizmet vermiş Prof. Dr. Osman Öztürk (v. Kasım 2014) gibi merhumlar da önemli isimlerdir. Bu gibi öğrencileri daha sonra Hoca ile irtibatını kesmemiş ve yakınları arasına girerek her biri kendi alanında önemli hizmetler başarmış ilim, edebiyat ve sanat adamlarıdır.

Mâhir Hoca kısa bir müddet İstanbul İmam-Hatip Mektebi müdürlüğünde (1958-1959) bulunmuş ve burada mektebin ilk mezunları olarak, sonraları imam-hatip camiasında önemli hizmetleri ve önder şahsiyetleriyle temayüz etmiş birçok isme hocalık yapmıştır.

Mâhir İz, Çamlıca Kız Lisesi edebiyat öğretmenliğinden yaş haddi sebebiyle emekliye ayrılmıştır.

İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü (M.Ü. İlâhiyat Fakültesi) Hocalığı

Mâhir İz, emekli olduktan az sonra İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde İslâmi edebiyat tarihi hocalığı yapmak üzere yeniden mesleğine dönmüştür (Ocak 1960). Onun bu önemli hizmetine -rahmete vesile olması için hocamın cümleleri ile aktaralım- “...vazife almaklığımı teklif edip tayinime sebep olan evvelce kendisiyle bir muârefem

Meclis Zabıt Kalemi arkadaşlarıyla

olmayan Kemal Edip Bey [Kürkçüoğlu]...” aracı olmuştur. Mâhir Hoca, Enstitü’deki ilk yılın ardından on yıl tasavvuf tarihi, hitabet ve irşad derslerini de okutmuştur.

Hocanın bu devredeki muallimliği, imam-hatip ve İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü’nün ilk nesilleri üzerindeki derin ve kalıcı etkisinin

ortaya çıktığı bir zaman dilimi olmuştur. Ayrıca büyük bir vukuf ile tasavvuf dersini okutması ve bu konuda ilk ders kitabını kaleme almış olması da çok önemlidir. Mâhir Bey, okuttuğu diğer derslerinin yanında “istikbâlin mânevî mimârı” kabul ettiği Enstitü talebeleri üzerinde en etkili eğitimcilerden ve hocalardan biri kimliğine sahiptir. Bu devredeki talebelerinin önde gelenleri arasında önce, kendisinin her bakımdan hayrû’l-halefi olan merhum Dr. Selçuk Eraydın’ı (v. 1995) zikretmek gerekir. Selçuk Bey, Mâhir Hoca’nın asistanı sıfatıyla kendisinden en çok istifade etmiş talebelerindendir. Ayrıca, *Tasavvuf* kitabının hazırlanmasındaki mesâisi Mâhir Hoca’nın kitabı Selçuk Bey’e imzalarken yazdığı ithaf cümleleri arasında yer alan:

*“Mütevâzi esere bâdî vü sâik sensin
Eser-i müştereki kim kime takdîm etsin”*

beytiyle açıkça belirttiği bir himmet ve gayret göstermişti.¹¹ Nitekim tanıyanların müşterek tespitleriyle Selçuk Eraydın, “Yüksek İslâm Enstitüsü ve Fakülte yıllarındaki unutulmaz hizmetleriyle, Mâhir İz Hocamızın yerini hakkıyla doldurmaya çalışarak bunda da büyük ölçüde başarılı olmuş himmetli, gayretli, fedâkâr bir ilim ve hizmet eri” olarak temayüz etmiştir.¹²

Bu devredeki talebelerinden diğer isimler arasında, sonraki yıllarda Yüksek İslâm Enstitüsü’nün ve Türkiye’de ilâhiyat camiasının

önde gelen ilim ve fikir önderlerinden olacak, Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. Bekir Topaloğlu, Prof. Dr. M. Sâmî Yeprem, Prof. Dr. Tayyar Altıkulaç, Prof. Dr. Yaşar Kandemir, Prof. Dr. İsmail E. Erünsal, Prof. Dr. Yaşar Fersahoğlu, Prof. Dr. Mahmud Çamdibi, Prof. Dr. Mustafa Bilge, Dr. Emin Işık, Dr. Nedim Urhan ile bu satırların yazarı da dâhil pek çok isim zikredilebilir.

1960 ihtilâlinde sonra Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça aslının Lâtin harfleriyle basılması konusunda danışılmak üzere Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından davet edildiği Ankara'daki bir toplantıda, bu düşüncenin yanlışlığını ortaya koyarak teşebbüsten vazgeçilmesini sağladı. Bunun yerine bir meâl hazırlanıp yayınlanmasının daha isabetli olacağı konusunda fikir birliği sağlanmasını temin etti. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlatılan *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı* adlı eserin redaksiyon heyetine başkanlık yaptı.

Hocanın önemli hizmetlerinden biri o devirde, sağ cenahta bir ilk olan Özel Fatih Koleji'nin kurucu müdürlüğünü yapmasıdır. Burada etrafına topladığı M. Ertuğrul Düздаğ, İsmail E. Erünsal, Mehmet Açıkgözoğlu, Ahmet Tezbaşar, İzzet Ay, Oktay Demirsöz, Hayri Selçuk gibi çoğu talebesi olan genç öğretmenlerle idealist bir eğitim kadrosu oluşturmuş ve başarılı bir eğitim müessesesi kurmuştur (1965-1968).

Yakalandığı akciğer kanseri neticesi, Paşabahçe Hastahanesi'nde 9 Temmuz 1974 günü vefat eden Mâhir Hocamızın cenazesi, 11 Temmuz'da Erenköy'deki Sahrâyicedid Camii'nden kaldırılarak yanı başında bulunan ve aynı adı taşıyan mezarlığa defnedildi. Mezar taşındaki celi ta'lik "Muallim Mâhir İz" kitâbesi Uğur Derman hattıdır.

Ölümü üzerine yakın dostu olan şairler tarafından tarih manzumeleri ve mersiye yazılmış, hakkında otuz kadar yazı kaleme alınmıştır. Bunlardan çok yakın dostu Kemal Edip Kürkçüoğlu merhumun hoca hakkında yazdığı iki mersiye, aynı zamanda onu kısa ve özlu olarak büyük bir isabet ve başarıyla anlatan birer tarih manzumesidir.

Vefatının ardından İmam Hatip Okulu ve Yüksek İslâm Enstitüsü'ndeki talebelerinin yayımladığı *Tohum* dergisinin 86. sayısı (1975) *Mâhir İz Özel Sayısı* olarak çıkarılmıştır.

Yıllar sonra talebelerinin teşviki ve Üsküdar eski Belediye Başkanı Yılmaz Bayat'ın desteğiyle Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin önünden Kısıklı istikametine uzanan caddeye törenle Mâhir İz Caddesi adı verilmiştir (19 Haziran 1995).

Zaman içinde İstanbul Pendik'te ve Bağcılar'da birer ilk öğretim okuluna da Mâhir İz adı konulmuştur. Ayrıca, İstanbul-Tuzla'da açılan Anadolu İmam-Hatip Lisesi'ne Mâhir İz'in adı verilmiştir.

Bazı Önemli Özellikleri ve Hizmetleri

Yazar Mâhir İz

Şiirlerinde **Maksud Kâmrân**, içtimai ve edebî yazılarında **Namık Yaz**, ilmî yazılarında **Abdullah Söğüt** takma adını kullanan Mâhir İz, özellikle 1960 sonrasında çıkan *Diyanet Gazetesi*, *Diyanet Dergisi*, *Sebilürreşâd*, *İslâm Medeniyeti*, *İslâm Düşüncesi*, *Tohum*, *Oku*, *Hilâl* gibi aylık mecmualarla, *Yeni İstiklâl*, *Bugün*, *Yeni Asya* gibi haftalık ve günlük gazetelerde kendi adıyla yazılar kaleme almıştır.

Bu arada dinî ve ilmî yayınlar yapmak üzere kurulan Sönmez Neşriyat ve Matbaacılık Şirketi'nin iki yıl idare meclisi reisliğini yapmış ve şirketin çıkardığı, bilhassa o günlerin dindar gençleri üzerinde etkili bir yayın organı olan haftalık *Yeni İstiklâl* gazetesinin ilk otuz sayısının başmakalelerini yazmıştır.

Mâhir Hoca'nın erken yaşlarda şiirlerini neşretmekle girdiği basın-yayın hayatı, ilerleyen zamanlarda gittikçe gelişmiş ve özellikle Yüksek İslâm Hocalığı devresinden itibaren vefatına kadar artarak devam etmiştir. Bu devredeki yazılarının da millî-dînî-ilmî-fikri konularda kaleme alındığı görülmektedir. Böylece Mâhir Bey, birikimlerini her seviyeden daha geniş kitlelere ulaştırmış ve özellikle gençlere yol gösteren önemli isimler arasına girmiştir.

Cemiyet Adamı Mâhir İz

Sosyal faaliyetleriyle de dikkat çeken Mâhir İz, birçok cemiyet ve vakfın kuruluşuna katılmış, buralarda aktif hizmetlerde bulunmuştur. Bunlar arasında, Millî Mücadele'yi desteklemek üzere Büyük Millet

Meclisi'nin açılışından önce Ankara'da kurulan Azm-i Millî Cemiyeti, Ankara ve İstanbul'daki Muallimler Cemiyeti yer almaktadır. İmam-hatip okullarının kurulması ve yaşatılmasında önemli hizmetler görmüş ve görmekte olan İlim Yayma Cemiyeti'nde yıllarca ilim ve müşâvere heyetinde yer alarak başkanlığını yapmış, hâlen İslâmî ilimler alanında tertiplediği tartışmalı ilmî toplantılarla ve yayınlarıyla özellikle Türkiye'nin ilâhiyat alanındaki birikimini ortaya çıkaran ve kalite kazanarak artmasını destekleyen İslâmî İlimler Araştırma Vakfı'nın kurucu başkanlığını üstlenmiş ve Millî Kültür Vakfı'nın da kurucuları arasında yer almıştır.

Mâhir İz, Erzurum'dan bağımsız aday olarak 1961 ve 1965 yıllarında senato seçimlerine katılmışsa da seçilememiştir.

Sohbet, Hitabet ve İnşâd Üstadı Mâhir İz

Mâhir İz'in en önemli taraflarından biri de çok sevilen bir sohbet adamı ve iyi bir hatip olmasıdır. Bunun yanında özellikle divan edebiyatının manzum mahsüllerini kendine has bir edâ ve sadâ ile pek güzel şekilde hissedip etkili bir şekilde nev'i şahsına mahsus bir tavırla okuması ona ayrı bir vasıf kazandırmıştır.¹³ Merhum Kemal Edip Kürkçüoğlu, kaleme aldığı mersiyede Mâhir Bey'in bu özelliğini:

*“Üç dilde kılar dî şâîrânın,
Eşârını gür sesiyle inşâd”*

mısralarıyla pek veciz bir şekilde anlatmıştır.

Yüksek İslâm Enstitüsü'ndeki hocalığından itibaren çeşitli fakültelerden öğrenciler başta olmak üzere üniversite hocaları, ilim, fikir ve sanat adamları ve halk ile yaptığı sohbetlerinin İstanbul'un yazları Emirgan, Arnavutköy, Beşiktaş Yahya Efendi ve Kanlıca, kışları ise Erenköy gibi en güzel semtlerindeki cami bahçe ve müstemilatları, kurs odaları gibi mekânlarında birer ilim, irfan ve sanat mahfeli hâlinde yıllarca devam etmesi olmuştur. Aktif siyaset dışında kalmak şartıyla, dinî-millî-fikrî-edebî ve yakın tarihin olayları ve kişileri

Mâhir İz İstanbul Yüksek İslam Enstîtüsü'nde 1965 mezunlarıyla

konularındaki bu zevkli sohbetler, katılanları her bakımdan yetiştiren unutulmaz hatıralarla dolu, zevkle dinlenen birer serbest eğitim faaliyeti olmuştur. Nitekim bir gün sohbe katılanlardan biri sofuların “kıl beşi kurtar başı” şeklinde bir ifadeyi darbimesel hâlinde tekrarladıklarını söyleyince, Mâhir Hoca, bunun “dini yanlış anlamadan kaynaklandığını ve buna çok üzüldüğünü” söyleyerek kendisi darbimeseli yeniden “Kıl beşi, tut kardeşi, ye helâl aş, yap doğru her işi, bil sorumlu her kişi, ol hayır eşi, kurtar başı” şeklinde formüle etmişti.¹⁴

Mâhir Bey, “bildiğini başkasına öğretmekle mükellef olduğu” ölçüsünden hareketle bu tarz sohbetlerin her zaman ve yerde herkes tarafından ihmal edilmemesi gerektiğine işaret ederek, “bunun ihmâlinin, fert ve cemiyet için halk ve Hak nazarında mes’ûliyeti mûcip olduğunu” vurgulardı.

Hoca’nın bu konudaki faaliyetlerine başta İstanbul olmak üzere Anadolu’da verdiği konferanslar ve konuşmaları da eklemek gerekir.

Eserleri

Tasavvuf (İstanbul 1969, 2000 [9. bs.]), *Din ve Cemiyet* (İstanbul 1972, 1998 [5. bs.]), *Yılların İzi* (İstanbul 1975), *Üstâdım Mehmed Âkif* (İstanbul 2014)

Notlar

- 1 Bu özellik ayrıca talebelerine, bilhassa bizim nesle, şahsında her yönüyle tecessüm eden Osmanlı ve İstanbul medeniyetini müşahhas olarak tanımak, kendisinden istifade edilecek İstanbul beyefendilerinin son temsilcilerinden birinin elini öpmek ve yakınında bulunmak imkânını bahşetmiştir.
- 2 Kardeşlerinin en küçüğü Fahir Bey, sonraları Prof. M. Fuad Köprülü'nün asistanı olarak mesleğe başlamış, eski Türk edebiyatı alanında önemli bir isim olmuş, yurtdışında da tanınmış değerli bir akademisyen kimliğiyle uzun yıllar İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde eski Türk edebiyatı profesörlüğü ve Türkiyat Enstitüsü müdürlüğü yapmıştır.
- 3 *Yılların İzi*, İstanbul 1975, s. 30. Divan şairlerinden Sümbülzade Vehbî'nin *Tuhfe-i Vehbî* adıyla anılan bu önemli eseri, 1197'de (1783) değişik vezinlerde elli sekiz kıtadan oluşan Farsça-Türkçe bir sözlüktür. Eser, önceki sözlüklerde bulunmayan Farsça kelime ve ifadelerle yer vermesi dolayısıyla çok tutulmuş, medreselerde ve rüşdiyelerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Müellifin sağlığından itibaren basıldığı gibi (İstanbul 1213) bazıları günümüze göre yurt dışında otuza yakın baskısı da yapılmıştır. Ayrıca Hayâtî Ahmed Efendi ve Lebîb Efendi tarafından şerh edilen eser, Numan Külekçi ve Turgut Karabey tarafından da günümüz alfabesiyle yayımlanmıştır (Erzurum 1990).
- 4 Tanınmış hadis âlimlerinden Süyûtî'nin (ö. 911/1505) bir veya birkaç cümlelik kısa hadislerden derleyerek alfabetik şekilde düzenlediği eser daha çok akâid, âdâb, tıp, terğib ve terhib, ilim, dua ve zikir, tövbe ve istiğfar, şemâil ve fezâil konularına dairdir.
- 5 Müttakî el-Hindî'nin (ö. 975/1567) Süyûtî'ye ait üç eserdeki rivayetleri fıkıh konularına göre alfabetik olarak düzenlediği hadis kitabı.
- 6 Günümüzdeki Vefâ Lisesi
- 7 Hoca ile Âkif Bey arasındaki irtibatın derecesini M. Ertuğrul Düzdağ tarafından derlenmiş *Üstâdım Mehmed Âkif* adlı eser (İstanbul 2014) ile M. Uğur Derman tarafından yayımlanmış mektuplar (*Kubbealtı Akademî Mecmuası*, yıl 4, sayı 1,2,3,4; yıl 5, sayı 1,2,3,4; yıl 6, sayı 1, İstanbul) ortaya koymaktadır.
- 8 Beyit: “Bu resimde görünen yüksek kubbeli mübarek türbe Hz. Mevlâna'nın kabri-i şerifidir. Gözlerinde mânevîyatın derinliklerini görecektir bir parlaklık, nüfûz-ı nazar olan kişiler, o zâtın feyzinin etrafa saçtığı nûrun apaçık parıltılarını görebilirler.” demektir.
- 9 Mâhir Hoca'nın çok sevdiği bu beyit, yakın tarihimizde muallim ünvânını hakkıyla taşıyan sayılı isimlerden biri olan Muallim Nâci'nindir. “Bu dünya, dersi bitmeyen bir hakikatler mektebidir. Orada en yetişkin muallimler bile birer talebe gibidir.” manasına gelen bu beyit, Hz. Ali'nin “insanlar ya muallim ya da talebedirler. Bu ikisinin dışında kalanlar bir işe yaramaz” demek olan bir vecizesinin Nâci'nin ifadesiyle tekrarı gibidir. Ayrıca muallim

olanların da daima öğrenecekleri şeyler bulunduğunu ifade etmektedir ki yakın talebeleri bu hususu hocanın son nefesine kadar terk etmediğine şahit olmuşlardır.

- 10 Nitekim onun bütün gençlere öğretilmesi yolunda bizzat hasbi ve fedakârca çalışmalar yaparak yıllarca yürüttüğü Osmanlı Türkçesini okuyup yazma faaliyetinin gençlerimiz için önemi, ancak vefatından kırk sene sonra çoğunluk tarafından anlaşılabilmiş ve ondan aldıkları feyizle onun gibi inandığı doğruları yerine getirmekten çekinmeyen günümüz devlet ricâlinin kararlılığıyla, eğitim programlarına girebilmiştir. Hoca merhum İstiklâl Marşımızı yazdırarak kendilerine karşılıksız özel eğitim vermeye başladığı küçük-büyük bütün talebelerine, medeniyetimizin anahtarı olan bu eskimez dili ve yazıyı on kişiye öğretmeyi şart koşar, böylece zamanı gelince bu alanda öğretmenlik yapacak gençlerin yetişmesini de sağlamış olurdu.

- 11 Mâhir Bey *Yılların İzi* adlı hatıralarında (İstanbul 1975; son baskı 2003) Selçuk Eraydın'ın talebeliğinden asistan ve hocalığına kadar geçen zaman içindeki çalışmaları hakkındaki takdirlerini açıkça zikretmiştir (s. 445-446). Ayrıca her ikisinin yakınlığını, her ikisinin yakın olma bahtiyarlığına ermiş biri olarak bilmenin ötesinde, *Tasavvuf* kitabının hazırlanması ve Ahmed Muhtar Büyükçınar Hocamızın desteğiyle kurduğumuz Rahle Yayınları'nın ilk eseri olarak onu "Rahlemize" -bu tabir Mâhir Hoca'ya aittir- koymanın verdiği heyecanı an be an yaşamış bir talebesi sıfatıyla te'kid etmeyi, yerine getirilmesi gerekli bir borç olarak görmekteyim. Rahmetullahi aleyhim rahmeten vâsi'a.

Hocanın *Tasavvuf* kitabını imzalarken o anda yazdığı kit'ayı da benim için vesile-i şeref olmanın ötesinde, bende bulunan çok kıymetli bir yâdigârını sevenleriyle paylaşma ve yarının araştırmacısına malzeme temini maksadıyla teberrüken buraya derc ediyorum:

*"Uzun uzun düşünüp feyz-i rahleden bir kâm
Nihâyet oldu nasibi Tasavvuf adlı eser
Kemâl-i kesbine dâreyn için ne şân ü şeref
Bu azm-i kâmilidir Mustafa'ya tâk-ı zafer."*

- 12 Merhum Selçuk Eraydın hakkında daha geniş bilgi için bk. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, I. Bölüm: Selçuk Eraydın'a Armağan, nr. 27, Ocak-Haziran 2011; ayrıca Mâhir Hocamız ile yakınlığı hakkında bk. Mustafa İsmet Uzun "Mâhir Hoca'nın Er ve Aydın Bir Hayrül'-Halefi: Selçuk Bey Hoca", *Age.*, s. 81-106.

- 13 Son devir Osmanlı eğitim programlarında "inşâd" yahut "inşâd ve hitabet" adlarıyla ders olarak yer alan bu konuda Hoca hakikaten adı gibi mâhirdi. Şiiri veznine uygun ve manasını ortaya çıkaracak bir şekilde coşkun bir edâ ve sadâ ile seslendirmekte olduğu gibi yerine ve zamanına uygun manzumeler seçmekte de başarılı olduğundan, bulunduğu bütün meclislerde bu iş çoğu kere ona havâle edilirdi. Bunun bir sebebi de beğendiği manzumeleri defterlerine yazıp ezberlemiş olmasıydı. Yakın arkadaşlarından şair Halis Erginer bir rubâisinde Mâhir Hoca'nın bu özelliğine şöyle işaret etmiştir:

*"Kimse bilmez şu felek bâzı ne cevher çıkarır
Lik Mâhir gibi bir cevheri ender çıkarır
Öyle mahmûl-i edepdir ki o zât-ı âli
Her cebinden içi şâir dolu defter çıkarır"*

- 14 *Yılların İzi*, İstanbul 175, s. 385-386.

MAHİR HOCA'DAN İZLER*

Zannederim 1949-50 ders yılıydı; Haydarpaşa Lisesi'nin iki kat sığabilecek kadar yüksek, bisikletle dolaşılacak kadar uzun koridorlarından, orta yaşlı, babacan tavırlı bir şahsın sür'atli ve yalpalı adımlarla geçtiğini görmeye başladık. Muhakkak ki, mektebe yeni tayin olunan hocalardandı. Hüviyetini merak edip öğrendim mi, hatırlamıyorum. Vaktâ ki, ders yılının nihayetine geldik; kapanış münasebetiyle yapılması mu'tad olan toplantıda, talebenin bir kısmı -sık sık dinlemek mazhariyetine eriştiklerini sonradan öğrendim- “Hocamızı isteriz! Mâhir Bey'i isteriz!” diye bağırıştılar. İdarecilerin de ricasıyla, koridorlarda rastladığımız o beşûş çehreli zat yerini aldı ve İstiklâl Marşı'mızı inşâd etmeye başladı. Aman Yarabbi! O ne çağlayıştı, lisenin büyük orta avlusunu ne gür ve erkekçesine dolduran bir okuyuştu... Kulaklarımda ezandan sonra en çok yeri olan bu millî şaheseri, hem de ezbere bildiğim halde, o güne kadar meğer ben hiç anlamamışım! Sanki Âkif merhum, şiirini henüz yazmıştı; adının Mâhir İz olduğunu öğrendiğim bu heyecan dolu edebiyat hocası da ilk defa bize talim ediyordu... Bir uğultu, bir alkış tufanı... Bunun üzerine galiba “Çanakkale Şehidlerine” de aynı coşkun edâ ile okundu. İşte, rahmetli Hoca'yı ben böyle bir sahne içinde tanıdım ve ona kalben bağlandım.

Daha sonraki senelerde, dört yıllık lise programı gereğince serbest seminerler yapılmaya başlanmıştı. Haftada birkaç saat, dersler

* Uğur Derman. “Mâhir Hoca'dan İzler”. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*. Ocak 1976, c. 4, S. 1

boş bırakılıyor, talebe istediği hocayı dinlemek ve sual sormak hürriyetine sahip kılınmakla, sanki fakülte havasına alıştırılıyordu. Zaten bir Mâhir Bey'in seminerleri dolardı, bir de Nihal Atsız'ın... Farklı mefkûrelere bağlılıklarına rağmen, her ikisinin değişik saatlere konulan ve dinleyenleri mânen doyuran bu lâtif sohbetleri, benim gibi pek çok genç tarafından merakla takib edilmeye başlandı.

O zamana kadar, Mâhir Hoca'nın diğer sınıflarda verdiği dersleri koridorlardan geçtikçe işitiyordum. Yüksek sesle, heyecanlı bir anlatış ve öğretiş tarzı vardı. İştirak ettiğimiz seminerlerinde güya edebiyata dâir sualler sormaya başladık. Hoca'nın bu basit sualler karşısında bizleri kendi seviyesine çekerek anlattıkları, Osmanlı-Türk kültüründen mahrum bir şekilde düşünmeye mecbur edilen dimağlarımızda, tabiatıyla geniş ufuklar açıyordu. Edebî ve tarihî bahisler arasında sözü edilenler, sadece adı çok veya az duyulmuş şair ve ediblerimiz değildi; Sadî'den, Hâfız'dan, Şems-i Mağribî'den tutun da, Mütenebbî'ye, Ebu'l-Alâ el Ma'arri'ye kadar Arap ve Fars Edebiyatı'nın zirve isimlerinden beyitler, kıt'alar işitiyorduk. Sanki Hoca, o yıllarda programa yeni konulan "Metinlerde Batı Edebiyatı" dersini protesto edercesine, mutantan şarkın, garplı pek çok şair ve edibe ilham kaynağı olan edebiyatının en cazip örnekleriyle, hem de asıllarından sunuyordu ve biz dinleyenler de:

*"Cânıma bir merhabâ sundu ezelden çeşm-i yâr,
Öyle mest oldum ki gayrın merhabâsın bilmedim!"*

hâleti içinde kalıyorduk.

Ben, lise çağlarında Hoca'nın resmen talebesi olamadım. Lâkin boş geçen bir dersim varsa, onu, bulunduğu sınıfta dinlemeye koştum; aslî talebesine yazdırdığı notları istinsah ettim, toplantılarına katıldım. Mektep çıkışında rastlarsam, yol boyunca sohbetinden nasib aldım; elhasıl, "revâkıyyûn"dan sayılmazsam da, "meşşâiyyûn"dan oldum! Bu hâl, mezuniyetime kadar sürdü gitti. Asıl yakınlığımız, 1953 yılından vefatına dek her gün artan bir râbıta ile devam etti. Gösterdiği yol ve tuttuğu ışık dolayısıyla, kendisine neler ve neler borçlu olduğumu sıralamamın konuya şahsi bir hava vereceğinden

çekindiğim için, vefatıyla yetim kaldığımı belirtmekle iktifâ edeceğim...

Hoca, hâliyle, kaaliyle, pederinden mevrus ak düşmemiş siyah saçlarıyla -ki boyadığını zannedenler çıkardı- hemen hemen seksenine yaklaşmakla beraber, Rıza Tevfik'in:

*"Sıhhati yerinde, keyfi yerinde,
Yaşlıca bir gencim; ihtiyar değil!"*

tarifine pek yaraşırdı ve yarı yaşında bile olmayan bizlerde bu enerjiyi göremediğine de galiba hayıflanırdı. Üstadı Mehmed Âkif Bey için kullandığı: "O bir menşur (prizma) idi." tavsîfini, ben de kendileri için tekrarlayabilirim; çünkü her topluluğu ayrı bir ışıkla aydınlatan adamdı. "İnsanlarla, akıl derecelerine göre konuşunuz." meâlindeki hadisi en iyi benimseyip tatbik edenlerden birisi, eminim ki Mâhir Bey'di. Çocukla çocuk, büyükle büyük olur; yanındakilerin haz duyacağı mevzulardan edeb-i Muhammedî dâiresinde dem vurmaya iyi bilirdi. Talebesi arasında "Mâhir Hoca" veya kısaca "Hoca" adıyla anılmakla beraber, muallimlere isim takılmasının adet olduğu mektep sıralarında, kendisine "Mâhir Baba" veya "Baba Mâhir" denildiğini hatırlıyorum! Esasen "baba" gibi şefkat ve himâye ifade eden bir hitap şekliyle, ulvî ve kudsî "Hoca"lık unvânını nefsinde toplamak, her "babayiğid"ın kârı olmasa gerektir!

Meslek hayatında en feyizli devre, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde hoca olarak bulunduğu son onüç yıldır. İlmiyle hiçbir zaman çağdışı kalmayan Mâhir Hoca'mızın düsturu;

*"Sen çalış, sineye sığmaz deme, âsâr-ı ulûm,
Bir küçük âyinede aks-i semâ zâhir olur!"*

beytinde toplanmış gibidir. Talebesini irşad için katlanmayacağı fedakârlık yoktu; dar düşünen kafaları yumuşatıp, onları uyanan zekâlarıyla kendisine bağlardı. 11 Temmuz 1974 günü Sahrây-ı Cedid'i

Mâhîr Hoca'nın defterinden işlek ve zarif bir rik'a ile yazdığı bir sayfa

kaplayan ve Hoca'nın fânî varlığını saran geniş sevgi hâlesi, bu râbı-tanın en son ve canlı delili sayılabilir.

O'nun, eski edebiyatımız kadar, Arap ve Fars Edebiyatı'nın da künhüne vâkıf olduğunu söylemenin, bu nâciz talebesine düşmeyeceği muhakkaktır. Ancak, memlekette adedi pek azalan klasik edebiyat müntesiplerinin Hoca'ya nasıl bir mevki ve kıymet verdiklerini de görüp işitmişizdir. Bizden olduğu kadar, Arap ve Fars şiirlerinden de yeri geldikçe okumayı severdi. Ancak, bir kitaba veya deftere bakarak okuduğu sanılmasın! Uzun şiirleri dahi, hâfıza denilen hazinesinden, hiç şaşırmadan bulur çıkartırdı. Şiirin mevzuuna göre ister dinî, ister millî ve hamasî, isterse garâmî olsun teatral bir tonla

ve aruzun hakkını vererek gür, lâtif bir seda ile inşâd edişini dinlemiş olanlar bahtiyar sayılmalıdır.

Hoca'ya göre şairlik, gazelde belli olurdu; dolayısıyla şu veya bu şair üstünde durmayıp, doğrudan doğruya şiire bağlanırdı.

Şair, bilinen bir mazmunu tekrarlamak yerine, bâkir mazmunlar bulmalıydı. Bu sebeple eski şairlerimiz haricinde, Muallim Naci devrinin gazel-serâlarına, bilhassa Yenişehir'li Avni ve daha sonra kayın-pederi olan Muhyiddin Raif Beylere hayrandı. Zamanımızda ise, yâr-ı cânı Halis Erginer ve yakın zamanda tanıyıp bağlandığı Kemal Edib Kürkçüoğlu Beyler, bu vadiye çok beğendiği şairlerdi. Ayrıca, Adanalı Hayret, Adanalı Ziya gibi pek çok edebiyat mensubunun ismini bile duymadığı hakiki şairler onun hafızasında taht kurmuşlardı.

Nesir sahasında, Cenab Şahâbeddin'in zeki ve ihâtalı ifadesini çok beğenir, "Cenab'ın nesrini okuyup da zevkine varan kimse, edebiyata vâkıf demektir." sözünü daima tekrarlardı. Bununla beraber, yazarken kendi üzerinde müessir olan, Süleyman Nazif'in üslûbu idi. Sadeleşmiş Türkçe devrinde ise, Refik Halid Karay'ın parıltılı nesrine hayrandı.

Hoca, yetişme çağlarında, o devrin münevver gençlerinin çoğu gibi Tevfik Fikret'in daha doğrusu "Sabah Ezanı"ndaki imanlı mısraları yazan Mehmet Tevfik'in tesiri altında kalmış, hatta o yolda şiirler de kaleme almıştır. Ancak, "Târih-i Kadîm"i gördükten sonra, fikren Fikret'ten kopmuş, bu arada irticâlen bir de reddiye söylemiştir. Bununla beraber, onun Türk şiir diline getirdiği yenilikten daima takdirle bahsederdi. Nitekim, Fikret'in fikrî harâbesine karşı bir dağ gibi diki-len Mehmed Âkif de bu hakikati: "Naci gelmese Fikret olmazdı, Fikret gelmeseydi, ben olmazdım" sözüyle ifade etmemiş miydi?

Peki, o kadar ilmiyle, irfanıyla Mâhir Bey niçin az eser verdi? Ben-ce bunun birkaç sebebi vardır: Verimli olması icab eden olgunluktaki senelerini, vazife şuuruyla dolu bir şekilde, mektep müdürlüğü makamında tüketen Hoca'nın, fiilen muallimlik ettiği daha sonraki yıllarda, fikri yorgunluktan âzade bir zamanı hemen hemen kalmazdı. Onun bir heyecan kasırgası halinde geçen ders veya sohbetlerinde bulunanlar, bu sözlerimin manasını daha iyi anlayacaklardır. Herhangi bir hocanın, birkaç saatte tüketebileceği enerjiyi, O mübâlağasız bir ders

saatinde harcardı. Üst üste dersi olduğu veya uzun sohbetler yaptığı günlerin gecesinde, eser te'lifiyle uğraşabileceğini düşünmek bile muhaldir. Zaten elde mevcut birkaç eseri de, sabah namazından sonraki erken ve dinlenilmiş saatlerin mahsulüdür, denebilir. Tatil ayları ise bütün bir tedris yılının yorgunluğunu gidermek gayretiyle geçerdi.

Hoca'nın bir sohbet adamı oluşu da, fazla eser vermesine mani teşkil etmiştir, sanırım. Bildiği mevzuda bir sual sorun, saatlerce anlatsın... Hem de en lâtif tarzda... Lâkin şahsını kayıd altına alacak şekilde yazmak, onun için külfet olurdu! Bir plana bağlanmadan, heyecan mahsülü adeta "trans" halinde kaleme aldığı mektuplarında ise, Hoca eski "münşî"lerin gıpta edecekleri üslûbun en yüksek derecesine çıkardı. Kendine has, o mâhirane "inşâ" tarzını, eski bir alışkanlıkla muharrirliğe tercih ettiği içindir ki, bıraktığı eserlerin adedi fazla olamadı. Bu hususta sonuncu sebep de, Hoca'nın tevâzuudur. Kendisini din alimi saymaz, "Ben dinî tahsil yapmadım. Ancak, küçükken bulunduğum Medine'nin, o gülzar-ı nübüvvetin feyzi sayesinde ne öğrendiysem öğrendim" derdi. Fakat, memlekette bu mesleğin adamı olduğu halde "terkib" hissinden yoksun, Âkif merhumun:

*"Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı,
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı!"*

anlayışından mahrum bazı ulemânın bekleneni söylemediğini, yazmadığını gördükçe, bu yolda eser vermeye yanaştı. *Tasavvuf, Din ve Cemiyet* gibi kitapları bir gâye uğruna kaleme alınmıştır. Ne yazık ki, bazı mülâhâzalarını nakletmeyi tasarladığı *İslâm ve Cemiyet*'in te'lifine hastalığı mani olmuştur. Ah! Şimdi aklıma, yine kuvveden fiile çıkaramadığı bir tasavvuru geldi: 1956 yazında olacak: Hoca, düşünce ve ifade tarzı kadar, seciyesinin de hayranı olduğu Mehmed Âkif hakkında ısrarlı teşviklerimden sonra bir eser hazırlamaya niyet etti. *Safahat*'ı birkaç Kanlıca celsesinde tamamen taradık. Kitap, Âkif Bey'in bu ölmez eserin bir şerhi mahiyetinde olacaktı. Bu ön hazırlıktan sonra, bir ziyaretimde Hoca, beni gayet memnun bir şekilde karşıladı ve: "Azizim" dedi, "Nevzadın adı kondu: *Mehmed Âkif ve Türk'ün Yedi Askısı*!" Sevincimi tarif edemem! Nasıl ki *Muallakât-ı Seb'a* Arap

Edebiyatı'nın şaheseridir. Âkif'in yedi kitaptan müteşekkil *Safahat*'ı da öyle değil miydi? Yalnız O'nun koyabileceği bu ihâtalı isim karşısında kendisini heyecanla tebrik ettim. Çünkü böyle bir eseri yazmaya da en ziyade Hoca muktedir ve lâyıktı. Lâkin çıkarılmak üzere bekleyen kış yorgunluğu, kendisine yaz mevsiminde çalışma imkânını vermedi. Şimdi ben, Âkif ve Mâhir Bey'lerin yokluğuna kadar, sadece ismi konulan ve doğmadan ölen bu eser için de yanıyorum!¹

Son yıllarda Hoca'yı en çok üzen bir mesele, hem de resmî kuruluşlar eliyle Türk Dil'i'nin maksatlı bir şekilde bozulmak isteniydi. *Türkçenin Sırları* isimli kitabı dolayısıyla kendisinden bir ay sonra rahmetli olan dostu Nihad Sâmî Bey'e nasıl kıymet biçeceğini bilememişti. Buna mukabil, Eski Türk Edebiyatı'nı meslek edinen bir yakınının, kitaplarında ne sebeple bilinmez uydurma dile yer verşi onu perişan eylemişti, hayret ve teessür ile gözlerinden süzülen yaşlara şahid olmuştumdur.

Hoca'nın kütüphanesi, hafızası ve bazı notlar aldığı defterleriydi. Bu kadar imkânı bulunduğu hâlde kitap toplamayışına, genç yaşında şahidi olduğu şu hadise manevî bir engel teşkil etmiştir. Billhassa yazma kitap bakımından zengin bir kütüphaneye sahip bulunan ve arzu ettiği eserleri hattat tutup istinsah ettirecek kadar kitap seven babası Abdülhalim Efendi, 1917'deki büyük Fatih yangınında evi yanarken dışarı çıkmış ve alevlere bakarak: "Kitaplarım!" diyebilmiş; o emsâlsiz kütüphanesinden geriye bir kül yığını kalmıştı... Hoca bu hadiseyi hatırladıkça, çok sevdiği şair Üsküdarlı Tal'at Bey'in (1858-1926) eviyle birlikte yanan şiirleri için söylediği:

*"Evimin yandığına yanmadım ammâ Tal'at
Yandı bin beyt-i metnim ona hâlâ yanarım"*

beytini tekrarladı.

Ömrünün son yılında, Aziz Hoca'mız tam bir sabır imtihanı geçirdi. Daha önce, eserlerinde "sabır" bahsini ehemmiyetle ele alarak bu babda görüşlerini sıralamıştı. Ciğerlerine musallat olan o menhus illetten sonra, evvela nazari bir şekilde anlattığı sabr'ın âdeta amelî bir

şerhini yaptı. Geçirdiği en sıkıntılı günlerde bile şikâyet yerine Rabbi-ne hamdetti, karşısındakileri üzmemek gayretiyle çırpındı.

Şimdi hatırıma şairini bilmediğim bir beyit geldi:

*“Meclis-i irfâna bir şeb mum olan ehl-i hüner,
Mahv eder kendini ammâ, subh-ı maksûda erer!”*

Hoca, bir veya birkaç değil -hakiki Türk kültürü namına dâimî bir karanlığa itildiğimize göre- her gece yeni bir irfan meclisinin projektor kudretindeki mumu idi. Bu vasfı o dereceye varmıştı ki nihayet bir mum gibi eridi eridi ve bu âlemin irfan meclisleri onun ışığından mahrum kaldı. Ebedî âlemlerdeki bahtiyardırlar ki, bu meclisler şimdi orada kurulacak...

Mâhir Bey, Ankara’da iken, o hengâmede İstanbul’da kalmayıp Burdur Meb’ûsu sıfatıyla Birinci Büyük Millet Meclisi’ne iştirak eden Mehmed Âkif Bey ile tanışmış; kendisinden Farsça ve Fransızca bazı eserler okumuştur. Birinci Meclis devresinin kapanışından sonra her ikisi de İstanbul’a gelmişler, dostluğa dönen yakınlıklarını burada sürdürmüşlerdir.

Muârizlarına göre şapka giymemek maksadıyla, hakikatte ise kendine resmî bir vazife verilmediği ve buna rağmen tekaaüdiyyeye de nâil olamadığı için sıkıntıya düşerek Hıdiv Abbas Halim Paşa’nın himâyesinde Mısır’a giden Âkif Bey, “iki gözü kadar sevdiği Mâhir”e yazdığı mektuplarla bu dostluğu devam ettirmiştir. Ne yazık ki Mâhir Bey’in verdiği cevaplar elde mevcut değildir. Ancak Süleyman Nazif’in vefatı dolayısıyla gönderdiği mektubun müsveddesi saklanmış olup sırası geldiğinde neşredeceğiz.²

Yirmi bir yıl önce, şahsen okumak imkânından mahrum olduğum sıralarda -vâki’ ricam üzerine- rahmetli Hocam bu mektupların hepsini bana okumuştur. Edebî şahsiyetlerin mektuplarını neşretmenin edebiyat tarihimize ışık tutacağını, bunların da ortaya çıkması lâzım geldiğini söylediğim zaman: “Aldığı bazı parçaları Eşref Edip Bey kitabına koydu. Vakti gelince tamamı da neşredilir.” cevabını vermişti.

9 Temmuz 1974 Salı günü ebedî aleme göç eden aziz Hocam, evrâkı arasında bulunan bu mektupların zarfı üstüne, hastalanmadan önce nâciz şahsıma verilmesini yazmakla, neşir keyfiyetinin de herhâlde tarafımdan yerine getirilmesini istemişti.

Notlar

- 1 Bu mühim kitabın yerini bilmem tutar mı ama, Hocamın değerli talebelerinden M. Ertuğrul Düздаğ kardeşim, O'nun bu konudaki yazılarını bir araya toplayarak şu kitapta yayımlamıştır: *Üstâdım Mehmed Âkif*, İstanbul 2014.
- 2 Söz konusu mektuplar neşredilmiştir bk. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, yıl 4, İstanbul 1975, sayı 1,2,3,4; yıl 5, İstanbul 1976, sayı 1,2,3,4; yıl 6, İstanbul 1977, sayı 1.

MÂHİR İZ'DEN MEHMED ÂKİF ERSOY'A MEKTUP*

Üstâd-ı âlicenabım Efendim,

Arızam, çok müteessirim ki, bir kara haberle başlıyor. Buna, mektubumun vusûlünden evvel muttali' olarak mütelehhif bulunmanız da muhtemeldir. Düñki gazeteler, sahifelerini Süleyman Nazif'in haber-i elim-irtilhâliyle kararttılar. Evet, insanın hiç inanmak istemediği bu kazâ, kendisi ve ailesiyle birlikte, bilumum kadirşinasların başına dün nâzil oldu ve merhum, bu gece —ki Leyle-i Regâib'dir— hâk-i Gufrân'a girdi. Cenâb-ı Kibriya, Habîb'i hürmetine müstağrak-ı iltaf eylesin.

Aman Yâ Rabbi! Daha bir hafta evvel, bir iki makâlesini “Yıkılan Müessesese” nâmiyle kitap hâlinde neşretmiş idi. Kim hatırına getirirdi ki, tahrir ve edebiyat âleminin başlı başına bir müessesesi olan koca şâir birden bire yıkılıversin? Arsa-i belâgatin o yaman şehsüvârı, meydanı ebediyyen terk edince, ne derin bir boşluk hâsıl oldu? Bu imtilâ kabul etmeyen halâ, kimin cezasıdır Yâ Rabbi?

Edebi, içtimâi, siyâsî hangi bir mevzû vardı ki, haşmet-i beyânıyla ziynetlenmesin? Üslûbu, o selsebîl-i âteşini, düñki ve bugünkü nesli aynı sûretle lerzedâr-ı tahassüs etmiyor muydu?

Hâlık-ı levh ü kalem, onun nâypâre-i huşk'üne ne feyyaz, ne tarâvetdar bir kudret bahşetmişti ki, Süreyyâ'dan serâ'ya, zirden bâlâya külfetsiz akıp taşan efkârını, pürüzsüz resm ü tasvir eder; kaarî'i en lâtif heyecanlarla berâberinde götürürdü. “Kahr-ı hasm eylemeye elde asâdır hâmem!” fahriyyesinin, ahdinde, bilittifak en liyâkatli kaaili idi. Seciyesi hakkında, kaarîlerinin mütâlâatını taglit eden bâzı âsârı, bu irfân-ı millet hâdiminin rub'u asırlık emeğine bağışlanmaz mı? Onu da, biz Cenâb-ı Hâlık'tan niyâz ediyoruz.

Asıl mühtâc-ı teselli ve tâziye sizlersiniz aziz üstâdım. Vâsitü'l-ıkdî Hâmid olan kılâde-i san'atı Cenab'la siz üçünüz çerçevesiyordunuz. İşte bu akşam, dest-i kazâ taşın birini toprağa düşürdü. Acaba aynı ayarda bir cevher yerine konabilecek midir? Boş kalan yerini doldurabilecek midir? Heyhât...

Tâzim ve hürmetle ellerinizden öperim.

Tafsîl ve tasdi'den ictinab ediyorum. Dârülfünun işimin olamayacağı anlaşıldı. Olsa da bu vaziyette devamım imkânsızdı. Kısmetimiz bu kadarmış. Ancak, istikbâlîm hakkında perverde edilen müşfik tahassüsât-i üstâdânelerinin, ebediyyen müteşekkîr ve minnetdârıyım. Fuad Şemsi Bey hürmetle ellerinizden öper. Ali Rızâ Efendi'nin berây-ı takdim verdiği fotoğraf melfuftur. İhtiyaklarımı arzeder, iltifatlarınızı gözlerim, sevgili mübeccel üstâdım efendim.”

Mâhir

* Yayınlayan: Uğur Derman. *Kubbealtı Akademisi Mecmuası* Yıl IV, 1975, S. 1.

MEHMED ÂKİF ERSOY'DAN MÂHİR BEY'E MEKTUP *

İki gözüm Mâhir Bey,

Kaç haftadır sana mektup yazmak istediğim halde muvaffak olamadım. Çünkü neşveli bir zamanımın vürûdunu bekliyordum. Bakdım ki, intizârım daha bir hayli uzayacak, hemen “her çi bâd abâd” diyerek şu satırları karalamaya başladım.

Bir buçuk aydır Hilvan'dayım. Geleli beri elime kalem almadım. Çünkü biraz okumak niyetinde idim. Vâkıa haylice okudum, lâkin Kıyâmet'e kadar okusam, bizim karihaya küşâyiş geleceği yok! Maamâfih zor zar yazmaya çalışacağım. İyi kötü bir mahsül zuhûr ederse, hediye olunmak tabiidir. Artık ne çıkarsa bahtımıza.

Sen ne alemdesin? Kadıköyü'ndeki vazifenden memnun musun? Sonra, kimya derslerine devam edebiliyor musun? Darülfünûn'dan başka bir yerde arkadaşlarından biriyle müzâkeren vardı, ne odu? Her ikisini başa çıkarmakta berdevam mısın?

Servet Bey vebâ-ı bakarî mücadelesinden muzafferen dönebildi mi? Yoksa bir mütâreke ile işin içinden sıyrılıvermek tarafını mı iltizâm etti? Ev bulup çıkabildiniz mi? Fahir hangi mektepte?

Hayri Bey'i görüyor musun? Ferid Bey ne yapıyor? Bu sene o taraflarda yaman bir kış var diyorlar, inşallah aslı yoktur.

Yâran arkadaşların, ihvan arkadaşların hepsine selâmlarımı, iştiaklarımı tebliğ edersen, minnetdârın olurum. Emin ellerini öpüyor ve Servet ve Fahir Bey'lere selâm ediyor. Ben her üçünüze arz-ı hürmet ederim. Sıyânet-i Hüdaa'ya emanet olunuz iki gözüm Mâhir Bey.

Mehmed Âkif

21 Kanun-ı evvel 341 - Pazartesi

NİÇİN ŞEHİR-İNSAN?

Yeni neslin tarihini, kültürünü bilerek ve değerlerimize sahip çıkarak bugünün gelişen dinamikleri ile harmanlaması ve bütünsel bir bakış açısına sahip olması temel bir ihtiyaçtır.

Öte yandan, tarihî dokusunu ve ruhunu kaybetmemiş, geçmişteki izleri silinmemiş, yüksek binaların altında ezilmemiş, yaşayanlarını yormayan kimlikli şehirleri ön plana çıkarmak, özelliklerini ve güzelliklerini vurgulamak, diğer şehirleri de bu konuda teşvik etmek büyük önem taşımaktadır.

Bu sebeple öncelikle gençlerin ilgisini çekerek, rol model olacak değerlerimizin hatırlatılmasına ve anlatılmasına katkı sağlayacak “**Şehir-İnsan** Medeniyet Köprüsü: Örnek Kişilikler Projesi” Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından geliştirilmiştir.

Proje kapsamında belirlenen kişilikler, gençlere ve gelecek nesillere rol model olarak seçilmiş; teknoloji çağının ve globalleşmenin acımasız kültürsüzleştirme politikalarına karşı örnek alınabilecek şahıslardır. Bugün bize düşen ise; toplumsal ve kültürel hafızamızda iz bırakan beş şehirli çelebiyi, İstanbul Efendisini Ali Fuad Başgil’in tabiriyle “Gençlerle Başbaşa” bırakma görevidir.

ISBN: 978-975-17-3783-0

9 789751 737830 >